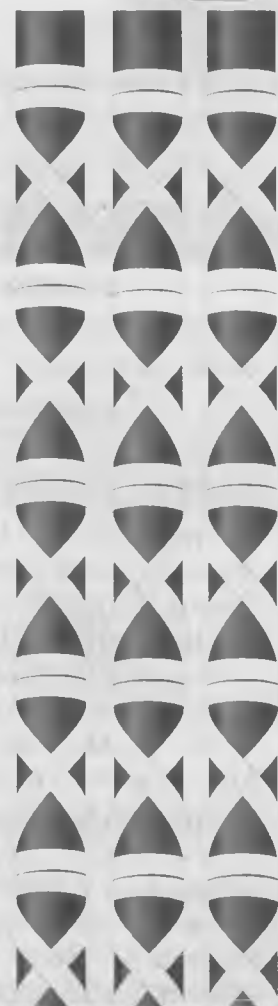

Миллатнинг миллатлигини белгиловчи бош омил тилдир. Тил мавжудки, эл бор. Миллий тил ҳамиша миллатнинг жонкуяр фидойилари эътиборида бўлган.

Бизнинг тилимиз учун "Девону луфотит турк" битилган. Бу тилда Навоий "Хамса" ёзган, бу тилда "Алпомиш" куйланган. Миллий адабиётимизнинг то-

қайтган куни миллий байрам сифатида нишонланади.

Ўзбек тили давлат тили бўлган бўлса-да, ҳали тузум ўз таъсирини кўрсатиб турган бир пайтда мустақиллик эълон қилинди. Энди тилимиз ҳам, элимиз ҳам ҳурликка эришди. Мустақиллик туфайлигина расман тасдиқланган миллий

ТИЛ —

миллат таянчи

мирларини ёдга олар эканмиз, ҳар бирида тилимизнинг бетакрор қирраларини кашф этаверамиз. Аммо тузумлар, даврларнинг таъсири миллий илдишларни қўпоришга қаратилган бўлса... "Минг йиллик булбул каломи" ҳам завоқ кўриши эҳтимоли пайдо бўла бошлар экан.

Хайриятки, миллат фидойилари ҳамма даврларда топилган. Улар доимгидек тилимизни мустабид тузум ботқоғидан чиқариб олишга эришишди. Бу кунчин маънода байрамга айланди. Мана, 17 йилдирки, ўз тилимизнинг элимизга расман

тилимиз амалда ҳам ўз ифодасини топа бошлади. 1995 йил 21 декабрда Республика Олий Кенгаши томонидан янги таҳрирдаги "Давлат тили ҳақида"ги Қонун қабул қилинди.

Энди тилимиз ҳам ўзимизники, энди байрам қилсак ярашадиган кунлар бошланди. Бугун энди исталган чет тилида гаплаша олиш имкони бор. Фақат ўз тилини чуқур билган одамгина бошқа тилни пухта ўргана олади.

Миллатимизнинг суянч устунларидан бири — миллий тилимиз байрами ҳаммага муборак бўлсин!

Ижтимоий-сиёсий, илмий-баддий, маданий-маърифий, безакли журнал

Журнал 1925 йилдан чиқа бошлаган

**Ўзбекистон Республикаси
Маданият ва спорт ишлари
вазирлиги**

Бош муҳаррир

Азим СҮЮН

Таҳрир ҳайъати:

Бахтиёр ГАНЖАМУРОД

Хуршид ДАВРОН

Ўткир ЖҮРАЕВ

Жалолбек ЙҮЛДОШБЕКОВ

(бош муҳаррирнинг биринчи ўринбосари)

Абдусайд КҮЧИМОВ

Гулистон МАТЁҚУБОВА

Абдулла ОРИПОВ

Зумрад ВАҲОБОВА

(масъул котиб)

Комилжон ҚИЁМОВ

(бош муҳаррир ўринбосари)

Раҳмон ҚҮЧҚОР

Азамат ҲАЙДАРОВ

Бўлим муҳаррирлари:

Абдурауф РАҲИМҚУЛОВ

Манзура ШАМС

Баҳром РҮЗИМУҲАММАД

Фотомухбир

Шавкат ҚАҲҲОРОВ

Саҳифалаш ва дизайн

Нодирбек АҲМЕДОВ

Навбатчи муҳаррир

А.Раҳимқулов

Ушбу сонда:

БАХРҮЗ

Эл адаби ҳушроқ

Носир МУҲАММАД

Кўхна тарих ғубоҳлари

Эркин КОМИЛОВ:

Ҳалқинга таъзи и қилан

Вафо ФАЙЗУЛЛОХ

Абадиёт

Хасан ТЕШАБОЕВ

Мил — тафаккур незони

Комил АВАЗ

Ўбриқ

Шодмон ОТАБЕК

Дўрмон ҳақиқатлари

Босишга 30.10.2006 йилда топширилди.
Офсет қоғози. Бичими: 60x84 1/8. Ҳажми 6,0.

Буюртма № 173

Таҳририят манзили: Тошкент — 700029, Буюк Турон
кўчаси, 41 уй. Телефонлар: Қабулхона: 136-56-01.

Бош муҳаррир ўринбосари: 136-78-90.

Масъул котиб: 133-07-94. Факс: 133-08-57.

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси
босмахонасида чоп этилди.

Манзил: Тошкент шаҳри, Х.Сулаймонова кўчаси, 33-уй.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 091 — рақам
билан рўйхатга олинган

Муқоваларимизда:

**1-бет: Тошкент вилояти, Бўстонлиқ тумани «Испай» фермер хўжалиги раиси
Мирзакарим АБДУРАҲМОНОВ, 2-бет: «Ниҳол — 2006» мукофоти совриндорлари**

Донишманддан сўрабдилар: “Ақл устунми ёхуд пул?” Донишманд дебди: “Ақл устун. Боиси, пул билан ақл йиғиб бўлмайди, ақл билан эса пул топиш мумкин”. Дарҳақиқат, ақл, тафаккур жамият фаровонлигини таъминлаб турадиган бирламчи омилдир. Бусиз инсон ҳаёти қашшоқлашади. Жоҳиллик куртак ёзган жойда эса маънавият таназзулга учраши бор гап.

Эл адаби хушроқ

Навоий ҳазратлари бир рубойда маънавий бойликни моддий мулкдан устун қўйиб дейдики:

Олтин-кумуш этма касб давлат кунидин,
Ким тортар адаб улусни меҳнат тунидин,
Гар йўқтур адаб, не суд олтун унидин,
Элнинг адаби хушроқ эрур олтунидин.

Буюк мутафаккир “адаб” деганда маънавиятни назарда тутмоқда. Яъни азоб-уқубатли кунлардан халқ ўз маънавиятига таяниб чиқиб кетиши мумкин. Адаб йўқ экан, олтин жарангидан не фойда? Демакки, эл маънавияти унинг бойлигидан устунроқдир.

Бозор иқтисодиёти жараёни жаҳон миқёсида ўзини оқлаган усул ҳисобланади. Кўпгина мамлакатлар шу усул туфайли иқтисодиётини унглаб олгани маълум. Бинобарин, бозор иқтисодиёти системаси афзалликларига шубҳа қилиб бўлмайди. Бироқ илк босқичда бу усулнинг кўпчилик кутмаган қирралари ҳам юз очаркан. Чунончи, зоҳирий бойликларга кучли иштиёқ туфайли маънавият аста-аста иккинчи даражага тушиб қолади. Баъзан маънавиятни инкор этиш ҳоллари кузатилади. Маънавият чекинган жойда жоҳиллик ўз қора куртакларини ёзиши табиий. Ана ўша ҳолатда миллат маънавиятига пурта етади: бошқа хил мафкураларнинг совуқ эпкинларига гувоҳ бўласиз. Бир сўз билан айтган

да, тинчлигимиз, осойишталигимиз бузилади. Демакки, миллий қадриятлар, аجدодларимиздан мерос маънавият бизни асраб турадиган энг ишончли восита саналаркан. Бусиз турмушимиздан ранг қочаркан, руҳий оламимиз қашшоқлашар экан. Ахир одамзоднинг яшашдан мақсади фақат қорин тўйгазиш эмас-ку! Руҳ ҳам озиқланишга муҳтож. Моддий қашшоқлик зарарини тuzатса бўлади. Бироқ маънавий қашшоқлик нафақат бир тоифа кишиларни, балки бутун бир миллатни жар ёқасига келтириб қўйиши мумкинки, ана шундан эҳтиёт бўлмоқ даркор.

Худди шу маънода Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 августдаги “Миллий гоё тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қарори жамият ҳаётида фавқулодда улкан воқелик касб этди десак, муболага бўлмас.

Қарорда асосий диққат-эътибор “Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг фаолияти ва таркибий тузилишини қайта кўриб чиқиш” масаласига қаратилган. Қарорда таъкидланганидек, қисқа вақт мобайнида Республика Маънавият ва маърифат кенгаши ҳамда унинг жойлардаги бўлимлари томонидан муайян ишлар амалга оширилди. Бироқ бу ишлар бугунги хавф-хавотирга, таҳликаларга тўла замонга нисбатан олинса, ҳали кўнгул тўлар даражада эмас. Бу ҳол, айниқса, ёшлар масаласида яққол кўзга

ташланади. Қарорда шу жиҳат алоҳида таъкидланади. Хусусан, мафкуравий, гоъвий, информациона курашлар авж олиб бораётган бир маҳалда ўзбекона қадриятларга асосланган мафкурани мукамал шамойилда шакллантирмоқ лозим. Акс ҳолда четдан келаётган совуқ эпкинлар гулзорларимизни пайҳон этиши ҳеч гап эмас.

Тарихга бир назар ташлайлик. Ўзбек Иккинчи жаҳон уруши пайтида бошқа миллат болаларига ўз уйидан жой берган. Ўзи емай едирган, ичирган. Фарзанди каби оқ ювиб, оқ тараган. Аммо ҳеч қандай шароитда тирик жонзотга озор бермаган. Бугунчи? Бугун биз “шаҳидлик белбоғи”ни ҳаракатга солиб ўзига, ўз халқига мислсиз душманлик қилишга қодир ёш йигит-қизларни кўриб турибмиз. Буларнинг “уя”си қаерда? Дарсхонаси қаерда? Устозлари-чи?

Ақидапарастлик гоъларини холисона ўрганиб чиқсангиз ўша гоълар аслида хомхаёл эканлигига амин бўласиз. Бунинг мухтасаргина далили шундаки, мутлоқ ҳақиқат Яратгангагина аён. Бироқ реал воқеаликдаги ҳодисалар, тарих, мантиқ илми ҳақиқатни тусмолашимизга имкон беради. Одамзот ҳамиша зиддиятлар гирдобида яшаб, кўнгил ҳаловатга интиларкан, унга санъат сув ва ҳаводек зарур. Ақидапарастлар эса ҳаётда ўзлари тан олган йўлдан бошқасини қатъиян инкор этишади. Улар санъатнинг ҳамма турларига, айниқса, қўшиқчиликка тиш-тирноқлари билан қаршидирлар. Валийларни инкор қилишади. Сўфийларни ёқтиришмайди. Қадамжоларни бузиб ташлашга ундашади. Шу ҳолда, шу янглиг бирор мантиққа эга бўлмаган тарзда қуп-қуруқ хомхаёлга, таги бўмбўш гоъларга айрим ёшларни

ишонтиришади. Хўш, ўша ақидапарастларни, уларнинг дастёрларини ҳаракатга келтириб турган куч нима? Қисқагина жавоб бермоқ мумкин: пул. Наркобизнес ва шунга ўхшаш турли йўллар билан топилган пул ақидапарастлик механизмини ишга тушириб юборган.

Аслида буларнинг барча-барчаси саводсизлик, маънавий қашшоқлик оқибатидандир. Гумроқ кишиларгина ақидапарастлар қўйган тузоққа тушади. Ислому фалсафасидан воқиф, Қуръони Карим муъжизаларидан хабардор, Ҳадиси Шарифни теран тушунадиган инсон ақидапарастлар сафсатасига учмайди, аксинча, уларга қарши курашади.

Мазкур Қарорда “юртдошларимизни муқаддас ислом дини ва фалсафаси, азиз-авлиёларимизнинг ибратли ҳаёти, қутлуг қадамжоларига, бошқа диний конфессияларга нисбатан ҳурмат-эҳтиром ва бағрикенглик руҳида тарбиялаш, жамиятимизда соғлом турмуш тарзи, миллатлараро тотувлик, узаро меҳр-оқибат муҳитини мустаҳкамлаш бўйича маънавий-маърифий дастурларни амалга ошириш” масаласига алоҳида ургу берилган.

Ўзбек маънавияти асосан Ислому дини қадриятлари негизида шакллангани маълум. Турли маросимларимиз моҳиятида дин қадриятлари мужассамлашган. Чунончи, динимиз камтарона турмуш тарзига, қаноат қилиб яшашга, узаро ёрдам беришликка даъват этиб келади. Мухтасар шаклда айтганда, Ислому маънавият устуворлиги қадрланади. Жумладан, Шайх Нажмиддин Кубро, Хўжа Аҳмад Яссавий, Баҳовуддин Нақшбанд сингари улуг алломуларимиз дунё молига қизиқмаслик гоъсини илгари суришган. Навоий ҳазратлари: “Мулки

қаноат узра шоҳ эт мани”, — деган. Бинобарин, асл бойлик — маънавиятда. Маънавий жиҳатдан бой киши — улуг инсон.

Бугуннинг энг долзарб муаммоси ёшлар онгида сабр-қаноат, маънавиятга меҳр-муҳаббат ҳиссиётларини шакллантиришдир. Токи ёш йигит-қизларимиз моддий бойликларга — турмушнинг зоҳирий жиҳатларига ҳаддан зиёд қизиқмасинлар. Барча-барча саъй-ҳаракатлар маънавиятга хизмат қилишини тушунсинлар. Худди шунинг учун ҳам Қарорда “тарихий хотира, миллий гуруру, комил инсон тарбияси билан боғлиқ туйғу ва тушунчаларни ёш авлод қалби ва онгига таъсирчан усул-услублар орқали синдириш” масаласи таъкидлаб утилган. Мазкур жараёнда олимлар, сиёсатчилар билан бир қаторда ижодкор зиёлилар ҳам фаол иштирок этиши зарурлиги уқтирилган.

Бадиий сўз — энг таъсирчан восита. Бинобарин, бугунги ёшлар бадиий сўз воситасида тарихимизни чуқур ўзлаштириб олиши муқаррар. Чунончи, улуг мутафаккирларимиз, саркардаларимиз, ёзувчи, шоир, рассомларимиз тўғрисида бадиий асарлар яратмоқ, илмий мақолалар ёзмоқ керак. Бу ҳаракатлар ёшларда ўз Ватанига, миллатига, она тупроғига меҳр-муҳаббат, садоқат туйғуларини жўш урдиради.

Мазкур Қарор маънавият жабҳаси кишилари учун дастуриламал бўлиш баробарида, уларни илҳомлантиради ҳам. Йил сайин маънавий-маърифий ишларга давлат миқёсида эътибор кучайиб бораётгани қувончлидир. Бинобарин, маънавиятга дахлдор ишлар ҳеч қачон ўз ҳолига ташлаб қўйилмайди.

БАҲРҮЗ

Захириддин Муҳаммад Бобур “Бобурнома” асаридан Қарши ҳақида шундай фикр билдиради: “Яна Қарши вилоятидурким, Насаф ва Нахшаб ҳам дерлар. “Қарши” мўғулча оттур, гўрхонани мўғул тили бида “қарши” дерлар. Фолибо, бу от Чингизхон тасаллутидин сўнг бўлғондур”.

Яқин-яқингача илмий ва адабий жамоатчилик бу фикрларга асосланиб, “қарши” сўзи мўғул тилидан олинган деб ҳисоблар эди. Аммо бу сўзнинг илдизлари, этимологияси билан қизиқсак, бошқа маълумотларга ҳам дуч келамиз. Масалан, қадимги туркий ёзувлар асосида тузилган «Древнетюркский словарь» (1969) китобида “қарши” сўзининг қуйидаги маънолари кўрсатилган:

1. Қарши — хон саройи, кўшк.
2. Қарши — қарама-қарши, зид.

Маҳмуд Кошғарийнинг «Девони луғотит-турк» асаридан ҳам худди шу маънолар қайд этилган. Китобда келтирилган ушбу байт фикрни янада ойдинлаштиради:

**Бу беклар эви оди қарши турур,
Бу қарши ичиндаки қарши турур.**

Маъноси: Бу беклар уйининг оти қаршидур, аммо ичиндагилар бир-бири билан қарама-қаршидир.

Демак, ўз-ўзидан равшанки, “қарши” сўзи аслан туркий луғатдан олинган бўлиб, кейинчалик мўғул тилига ўтган.

Чунки мўғул қабиалари ҳамisha туркий халқлар билан ёнма-ён яшаган. Чингизхон хукмронлиги даврида ҳам Мўғулистон худудидаги аҳолининг тўртдан уч қисмини туркий халқлар ташкил этган.

Тарихий манбалардан маълумки, кейинги асрларда ҳам “Қарши” номи билан бирга “Насаф” ва “Нахшаб” аталари ҳам қўлланаверган. Масалан, Е.К.Майендорф ўзининг “Оренбургдан Бухорога саёхат” номли китобида шундай ёзади: “Қарши ёки Нахшаб — анчагина катта шаҳар. У асосий савдо йўлида жойлашган. Хирот ёки Кобулдан келаётган қарвонларнинг бир қисми Қаршида тўхтайдди, сўнгра Бухорога кирмай, Самарқандга йўл олади. Шунингдек, Бухоронинг жанубидан олиб келинадиган қундуз, тулки ва қорақўл терилари Қаршида омборларда сақланиб, сўнгра пойтахтда

сотилади. Қаршидан кўплаб қуруқ мева, пахта, йигирилган ип, тамаки ва бироз шойи олиб кетилади”.

Қарши XX аср бошларидаги жадиличлик ҳаракатининг раҳбарларидан бири бўлган Маҳмудхўжа Бехбудий номи билан ҳам боғлиқ. Чунки шаҳар 1922-37 йилларда унинг номи билан аталган.

Кейинги тадқиқотлар шуни кўрсатдики, миллий озодлик ҳаракатининг фаол иштирокчиси бўлган Бехбудийнинг йўқотилишида Шўролар ҳукуматининг қўли бўлган. Айни пайтда, Шўролар бу воқеадан амирликка қарши халқ норозилигини кучайтириш воситаси сифатида ҳам фойдаланганлар. Амирлик тузуми ағдарилган, 1922 йилдан бошлаб Қарши шаҳри Бехбудий номи билан аталган. Аммо 1937 йили мустабид ҳукумат Бехбудий номи миллий озодлик курашчилари учун байроқ вазифасини ўташдан чўчиб, шаҳарнинг эски номини қайта тиклаган.

Шарафиддин Али Яздий “Зафарнома” асаридан яна бир қадим шаҳар — Кешнинг тарихи ҳақида шундай ёзади: “Баъзи китобда манкул турурким, Кеш шаҳри бурун уламои Ислоннинг ери эрмиш ва бузургвор муҳаддислардин уч имом анда ватан қилғон турурлар: бири Абу Муҳаммад ал-Кашший ва яна бири Абдуллох ибн Абдурахмон ад-Дорамий ас-Самарқандий ва Абу Абдуллох Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Ул маҳалда олам ахли масъала ва масоили диний учун атроф оламдин Кеш вилоятига келур эрмишлар. Бу жиҳатдин Кешни “Қуббатул илм ва адаб” лақаби бўлуб турур”.

Кеш миладий VI-VII асрларда Зарафшон ва Қашқадарё водийсини ўз ичига олган Сўғд давлатининг марказий шаҳарларидан бири бўлган. Афсуски, миладий VIII асргача бўлган ёзма манбалар ниҳоятда кам сақланиб қолган. Юнон, хитой ва араб сайёҳларининг солномаларидагина Кеш ҳақида баъзи маълумотлар қайд этилган. Масалан, Хитойдан Ҳиндистонга йўлга чиққан буддавий қохин Сюан Цзянь миладий 629 йилда Кешда бўлган. Сайёҳ ўз хотираларида шаҳар билан боғлиқ кўпгина маълумотларни ёзиб қолдирган.

Араблар босқини даврида Кеш ахли озодлик учун мардонавор жанг олиб борган. Тарихий манбаларга кўра, бир неча йил давомида қилинган ҳамлалар натижасидагина араблар Кешни эгаллашга муваффақ бўлганлар. Муқанна бошчилигидаги кўзғолон маркази ҳам шу худудда бўлганлиги бежиз эмас.

1220 йилда бутун Мовароуннаҳр аланга ичида қолди. Мўғуллар босқини туфайли кўплаб нодир қўлёзмалар, қадимий обидалар нобуд бўлди. Асрлар давомида шаклланган илм ва маданият марказлари инқирозга юз тутди. Илм ва санъат аҳллари қўшни Шарқ мамлакатларидан бошпана топдилар. Кеш шаҳри ҳам бундан мустасно эмас эди.

Сохибқирон Амир Темурнинг тарих саҳнасида чиқши бутун Турон ахлига нажот бағишлади. Айниқса, Шаҳрисабз ўз тараққиётининг юксак даражасига эришди. Бу ерда гўзал меъморий обидалар барпо этилди, ободончилик ва фаровонлиқни таъминлаш борасида кат-

Кўҳна тарих гувоҳлари

та тадбирлар амалга оширилди. Бу ҳақда Захириддин Мухаммад Бобур “Бобурнома” асарида шундай ёзади: “Яна Кеш вилоятидур. Самарқанднинг жанубидадур, тўққиз йиғоч йўлдур. Самарқанд билан Кеш орасида бир тоғ тушубтур. Итмак доbonи дерлар. Сангтарошлик қилур тошларни тамом бу тоғдин элтарлар. Бахорлар саҳроси ва шаҳри ва боми ва томи хўб сабз бўлур учун Шаҳрисабз ҳам дерлар. Темурбекнинг зоду буди Кешдин учун, шаҳр ва пойтахт қилурига кўп саъй ва эҳтимоллар қилди. Олий иморатлар Кешта бино қилди. Ўзига девон ўлтурур учун бир улуг пештоқ ва яна ўнг ёнида ва сўл ёнида тавочи беклари била девон беклари ўлтуруб девон сўрар учун икки кичикрак пештоқ қилибтур. Яна саврун эли ўлтурур учун бу девонхонанинг хар зилъида кичик-кичик тоқчалар қилибтур. Мунча олий тоқ оламда кам нишон берулар. Дерларким, Кисро тоқидин бу бийикрактур. Яна Кешда мадраса ва мақбара қилибтур. Жаҳонгир Мирзо ва яна баъзи авлодининг мақобири андадур”.

Бироқ XVI асрда шайбонийлар ҳокимият тепасига келгач, теурийлар даврида бунёд этилган иншоотлар қаровсиз қолади, уларнинг баъзилари вайрон қилинади. Амирлар

тўхтовсиз Шаҳрисабз устига юришлар қилар, орадан сал ўтмай вилоят яна бўйсунмаслик йўлини тутар эди. Биргина Амир Насрулло 20 йил давомида Шаҳрисабзга 30 мартадан ортиқ ҳужум қилган. Натижада экин майдонлари пайхон қилинган, обидалар, сув иншоотлари бузиб ташланган. Энг ёмони, ташқи тижорат йўллари тўсилиб қолган.

Аммо босқинлар, жангу жадаллар ҳам халқнинг илм ва маърифатга бўлган интилишини тўхтата олмаган. Бу ерда бир қанча мадрасалар ишлаб турган, шоирлар, хаттотлар, мўйқалам усталари, хунармандлар фаолият олиб борган. XIX аср охири ва XX асрнинг биринчи ярмида Мулла Қурбон Хиромий, Фараҳ Шаҳрисабзий, Равнақий, Гулшаний, Фақирий, Мирзо Умрбоқий Шаҳрисабзий сингари шоирлар, Мирзо Юнус Шаҳрисабзий, Мухаммад Юсуф Шаҳрисабзий, Имомуддин Шаҳрисабзий, Иброҳим Девона, Бобобек Иштибар, Абдумалик Шаҳрисабзий каби истеъдодли хаттотлар самарали ижод этганлар. Улар мумтоз адабиёт анъаналарини муваффақиятли давом эттирганлар.

Шўролар тузуми Шаҳрисабз аҳли бошига янги офатлар ёғдирди. Даҳрийликни шиор қилиб олган “қизил”лар илм-маърифатли кишиларни қатағон қилдилар, араб ёзувидаги барча китоблар ёндирилди. Шоир Мирзо Умрбоқий Шаҳрисабзий ўз хотираларида бу давр ҳақида шундай ёзади: “Кўк гумбаз масжиди камокхонага айлангирилди. Муллолар, ўқимишли одамларни келтириб қамай бошладилар. Мен яширинча Каттакўрғон шаҳрига қочиб кетдим. Аммо қизил аскарлар уйимни тинтув қилиб, неча йиллаб йиққан нодир қўлзма асарларни олиб кетишибди. Аввал Каттакўрғонда, кейинроқ Самарқандда яшадим. Уй-жой, мол-мулким Шаҳрисабзда қолиб кетди. Аммо энг ачинарлиси китобларимнинг йўқолгани эди...”

Мустамлакачилик даврида олиб борилган сиёсатнинг асл мақсади

халқни ўз тарихидан мосуво қилиш, унинг миллий ғурурини синдириш эди. Шу сабабли тарих сохталаштирилди, озодлик учун курашган халқ қаҳрамонлари, миллат етакчилари номига тақиқ тамғаси урилди, муқаддас зиёратгоҳлар харобага айланди. Қабристонлар текисланиб, устига бинолар қурилди.

Ҳа, Қарши ҳам, Шаҳрисабз ҳам гоҳ қувончли, гоҳ аянчли воқеаларга гувоҳ бўлган. Бугун бу воқеалар бизга худди афсонадек туюлади. Зеро, истиқлол бу шаҳарларнинг қадим шавкатини қайта тиклади, аҳолисига тинч ва осойишта ҳаёт бахш этди.

Соҳибқирон Амир Темур олти асрдан кейин яна ўз туғилган тупроғига қайтди. Оксарой олдида унинг мухташам хайкали тикланди, Шаҳрисабз Амир Темур ордени билан тақдирланди.

Бугунги кунда Шаҳрисабз ўз тарихининг энг шонли саҳифаларига гувоҳ бўлмоқда. Оксарой, хар бири ўзига хос Дор ут-тиловат, Дор ус-сиёдат, Гумбази саййидон сингари қадимий обидалар қайта таъмирланди ва ЮНЕСКО томонидан Жаҳон мероси рўйхатига киритилди. Қадим Кешнинг бу халқаро ташкилот билан ҳамкорликда ўтказилган 2700 йиллик юбилейи тантаналари шаҳарни бутун жаҳонга танитди. Айни пайтда, Қарши шаҳрининг 2700 йиллик тўйига тайёргарлик тадбирлари ҳам мамлакатимизда тарихнинг унутилган саҳифаларини тиклаш, аждодлар меросини эъзозлаш борасида амалга оширилаётган катта миқёсли ишларнинг яна бир намоийиши бўлди.

Носур МУҲАММАД

Яқинда қишлоққа борганимда устозим, Республика Халқ таълими аълочиси Абдувоси Қурбоновни кўриб, бир севиндим, бир... Ичимдаги худбинлик боис, яқинларимнинг қаришларини истамайман. Нимагадир устозларимни болалигимдагидек навқирон тасаввур қиларканман. Бу гал устозни соч-соқоли оқарган, нуроний қиёфада кўриб, ўша худбинлигим яна кўнглимдан кечди...

Илк бор мактабга (Жомбой туманидаги 3-ўрта мактаб) борганимда биринчи кўнғироқни менга чалдиришган. Кўриниши баджаҳл бир киши қизил тасма боғланган кўнғироқни кўлимга тутиб: "Қани, чироғим, буни чалиб, даврани айланиб чиқасан", — деган. "Чироғим" — бу сўзни мен мактабни тугатгунимча минг марта марталар эшитгандирман. Ҳатто бу сўзни устоз бошқаларга айтишидан қизғонар эдим.

Қирқ йиллик фаолияти давомида устоз мактабда синф раҳбари, илмий бўлим мудири, бошланғич синф ўқитувчиси бўлиб ишладилар. Вилоят ўқитувчилар малакасини ошириш институтида ўз иш тажрибаси асосида кўплаб чиқишлар қилган. "Бош-

ланғич таълим" журналида устознинг иш тажрибасидаги янгиликлар ёритилганида, мактабдаги б а р ч а ўқитувчиларнинг

шодлиги устознинг қувончидан кам бўлмаган. Бутун жамоа билан аҳил бўлишга ҳам Абдувоси ака донолик билан эришардилар.

Олтинчи синфда ўқиётганимизда устоз бизга она тилидан дарс бердилар. Аниқ эслайман, ўтилган дарс бўйича доскага бир мисол ёзардилар ва хатосини топишимизни буюрардилар. Баъзан хато топардик, баъзан топа олмай шаҳар берсак, аслида хато ёзмаган бўлиб чиқардилар... Ҳар бир дарсни нимадир қизиқ машғулот билан бошлар эдилар. Шунинг учун ҳам бу дарсларнинг ҳар бири кечагидай ёдимизда, ҳар бири ҳамон қадрли...

Нафақага чиққанидан кейин устозни тумандаги Каттақишлоқ маҳалласига оқсоқол қилиб сайлашди. Бу даврда муаллим энг фаол маҳалла оқсоқоли деб топилди ва тақдирланди.

Муаллим тўққиз фарзандни ўқитиб, шогирдлари қатори элга қўшди. Бутун йигирма нафар неваранинг меҳрибон катта отаси. Йиллар еллардек ўтаверар экан. Устоз 70 ёшга кирибди. Бироқ қариликка изн бермаётгани кишини қувонтиради. Абдувоси ака ширкат хўжалигидан ер олиб, боғ яратиш билан машғул. Устоздан кўп гаплар сўрагим келди. "Қўй, чироғим, ўнг қўлинг қилган савобни чап қўлингга билдирма, деган, нимани ҳам гапираман", — деб унамадилар.

"Чироғим"... Бу сўзни яна эшитдим. Ва хурсанд кайфиятда пойтахтга қайтдим.

Сўзимнинг охирида устозга яна узоқ умр тилайман. Савобли ишларингиз бардавом бўлаверсин, азиз муаллим!

Манзура ШАМС

"Чироғим..."

Шарқу Ғарбни ёритган МАШЪАЛ

Ҳаққу Шарқ халқлари фани ва маданияти тарихида Бағдодда бунёд этилган “Байт ал-ҳикма” (“Ҳикматлар уйи”) йирик илмий воқеа саналади. Маърифат ва таржима даргоҳи бўлган “Байт ал-ҳикма” таъсис этилган йил, у Бағдоднинг қайси ноҳиясида жойлашгани ҳақида аниқ бир хулоса айтиш қийин.

Тарихдан маълумки, 749 йилда Абул-Аббос Саффаҳ (749-754) халифа Марвон Пни тахтдан ағдариб, халифаликни бошқариш Аббосийлар сулоласи қўлига ўтади. Бағдод тез орада Шарқда Марказий Осиёга, Ғарбда Испанияга қадар кенгайган йирик давлатнинг пойтахтига айланади. Айниқса, Ал-Мансур, Ҳорун ар-Рашид, Ал-Маъмун каби аббосий халифалар қадимий қўлёзма асарлар ва йирик олимларни уз саройларига жалб этишга алоҳида эътибор қаратганлар.

Саройда қўлёзма асарларни сақлаш одати Уммавийлар сулоласи даврида ҳам мавжуд бўлса-да, бу иш аббосий халифалардан Ал-Мансур даврида доимий жараёнга айланди, сифат ва миқдор жиҳатдан тубдан ўзгарди. Ал-Мансур нодир қўлёзма асарларни тўплашдан ташқари ўзга юрталардаги олимларни ҳам уз саройига жалб эта бошлади. Унинг саройида турли

диний эътиқоддаги купгина олимлар, табиблар, кимёгарлар, географлар, муҳандислар, қатор табиблар ҳам фаолият кўрсатган. Халифа Ал-Мансур фалсафа, табобат, фалакиёт, риёзиёт, тарих, адабиётга оид таржима китоблар, ноёб қўлёзма асарларни сақлаш учун уз саройидан махсус жой ажратади. Шу тариқа кейинчалик “Байт ал-ҳикма”нинг яратилишига асос бўлган сарой кутубхонаси пайдо бўлади.

Ҳорун ар-Рашид тахтга утиргандан сўнг ижтимоий ва маданий ҳаётнинг барча жабҳаларида катта ўзгаришлар содир бўлди. Бу, албатта, “Байт ал-ҳикма”га уз таъсирини ўтказмай қолмади. Ҳорун ар-Рашиднинг катта ўғли Ал-Амин даврида фаолияти бирмунча сусайган “Байт ал-ҳикма” унинг кичик ўғли Ал-Маъмун даврида уз тараққиётининг юқори погонасига кўтарилди.

Ал-Маъмун “Байт ал-ҳикма”га алоҳида эътибор билан қаради. Натижада унинг даврида “Байт ал-ҳикма”даги илмий муҳит мисли кўрилмаган даражада ривожланиб, юнон, форс ва ҳинд тилларидаги ноёб китобларни араб тилига ўгириш, шарҳлаш билан бир қаторда, мустақил илмий фаолият ҳам олиб борилиб, янги асарлар ёзилди. Ал-Маъмун бошчилигида “Байт ал-ҳикма”да тез-тез илмий муно-

заралар ўтказилиши ҳам у ердаги илм аҳллари, таржимонлар ва турли тоифадаги донишмандлар сонининг кескин ошишида муҳим омил бўлди.

Пойтахт Бағдодга йиғилган китобларнинг катта қисми Юнонистон, Эрон, Ҳиндистон ва Румдан олиб келинган

эди. Бу асарларнинг баъзилари ҳарбий юришлар натижасидаги ўлжалар сифатида қўлга киритилган бўлса, бошқалари совға сифатида берилган ёки сотиб олинган эди. Баъзи ҳолларда черков ва шахсий кутубхоналар ҳам тўлалигича “Байт ал-ҳикма”нинг ихтиёрига берилган. 819 йили Марвни тарк этган Ал-Маъмун у ердаги йирик кутубхонани ҳам Бағдодга кўчирди.

Илмий адабиётларда Аббосийлар ҳукмронлиги давридаги таржима ишлари уч йирик даврга тақсимланади:

Биринчи давр — халифа Абу Жаъфар ал-Мансур давридан бошланиб, Ҳорун ар-Рашиднинг вафотигача бўлган 754-809 йилларни ўз ичига олади.

Иккинчи давр — Ал-Маъмуннинг Марвда халифалик даври бошланган 813 йилдан то 913 йилгача давом этади. Бу йиллар нафақат таржима фаолиятининг, балки, илм-фан ривожининг “олтин даври” деб юритилади.

Учинчи давр — 915-1050 йилларга тўғри келади. Таржима фаолиятининг бу уч даври Аҳмад Фарид Рифаъийнинг “Ал-Маъмун асри” номли китобида келтирилади.

Хоразмда, унинг қадимий пойтахти Катта (ҳозирги Беруний) 305 йилдан то 995 йилгача Афригийлар сулоласи ҳукм суради. Ле-

кин 712 йилдан бошлаб Хоразмнинг яна бир қадимий шаҳри Гурганч араблар томонидан қўйилган амирнинг қароргоҳи вазифасини бажаради. Бу амирлар алоҳида Ироқийлар сулоласини ташкил қилди.

995 йили Гурганч амири Маъмур I ибн Муҳаммад ибн Ироқ Афригийлар сулоласига барҳам беради ва пойтахтни Гурганчга кўчириб, узини Хоразмшоҳ деб эълон қилади. Афтидан, бу сулола алмашиши Хоразмдаги сиёсий барқарорликка путур етказган кўринади, чунки баъзи олимлар, жумладан, Ироқийларга хайрихоҳ бўлган Беруний ҳам Хоразмни тарк этишга мажбур бўлади. 998 йили Маъмур I вафот этиб, Али ибн Маъмур тахтга утирганидан кейин Хоразмдаги сиёсий аҳвол барқарорлашади.

Али ибн Маъмур мавжуд оғир сиёсий муҳитда доно ва зукко маслаҳатчиларга муҳтож эди. Унинг бахтига тоғаси Абу Наср ибн Ироқ ўта билимдон олим бўлиб, тириклигидаёқ “ўз даврининг Птоломейи” деган лақаб олганди. Абу Наср ва Беруний туфайли Ироқийлар саройида илм аҳли учун идеал шароит яратилади. Бу икки шахс яқин ва ўрта шарқдаги кўп олимлар билан шахсий ёзишмада эдилар.

X аср охирига келиб Сомонийлар сулоласига барҳам берилгандан сунг Ибн Ироқ ва Берунийнинг тақлифлари билан 1004 йилдан бошлаб Нишопур, Балх ва Бухородан ва ҳатто араб Ироқидан ҳам олимлар Гурганчга кела бошладилар. Шу тариқа Гурганчда “Дорул ҳикма ва маориф” номини олган илмий муассаса тўла шаклланади. Бу илмий муассасада худди Бағдоддаги “Байт ал-ҳикма” даги каби илмнинг барча соҳаларида тадқиқот ва изланишлар олиб борилади. Беруний келтирган маълумотларга кўра, бу муассасада сурён ва юнон тилларидан баъзи таржималар ҳам бажарилган.

Али ибн Маъмур вафотидан кейин (1009) унинг укаси Абу Аббос Маъмур II ибн Маъмур тахтни эгаллайди. У Берунийни узига энг яқин маслаҳатчи қилиб олиши билан Маъмур академияси фаолияти учун янада катта имкониятлар

очилади.

XVIII асрда француз энциклопедистлари халифа Ал-Маъмур ҳақидаги мақолаларида унинг ва Бағдоддаги “Байт ал-ҳикма”нинг фаолиятини ҳар томонлама синчковлик билан таҳлил қилиб, Афинадаги Платон Академиясига жуда ухшашлигини эътироф этганлар ва “Байт ал-ҳикма”ни “Маъмур академияси” деб атаганлар.

Абу Райҳон Беруний ижодини урганиш муносабати билан Абу Аббос Маъмур II атрофидаги илмий муассаса ҳам ҳар томонлама урганилиб, бу муассаса кўп тарафдан Бағдоддаги “Байт ал-ҳикма”га ухшашлиги, у ҳам ўз даврининг академияси эканлиги исботланди ва унга “Маъмур академияси” номи берилди. Кўпчилик олимларнинг фикрига кўра, унинг фаолият кўрсата бошлаган, яъни олимлар тўла йигилиб, илмий изланишлар олиб борган даври 1004 йилга тўғри келади.

Маъмур ибн Муҳаммад (995-999), Али ибн Маъмур (999-1009) лар давлат мустақиллигини янада мустаҳкамлаб, унинг ҳарбий қудратини оширдилар. Энди қўшни мамлакатлардан Хуросонда яқинда ташкил топган газна подшолиги, араб халифалиги, Киев Руси ҳам уни тан олар эди. Маъмунийлар мамлакат ҳудудини ҳам анча кенгайтиришга муваффақ бўлдилар: энди Хоразм Сирдарё, Каспий (Хазар) денгизи, Волгабуйи оралиқларини ўз ичига олган эди.

Чет давлатлар билан сиёсий, иқтисодий алоқаларнинг ўсиши, мамлакат мустақиллигининг мустаҳкамланиши ўлкада илм-фан, маданиятнинг юксалишига ҳам узининг ижобий таъсирини кўрсатди. Хоразмликлар узоқ ўлкаларга бориб савдо қилишлари натижасида ўзга халқлар маданий ҳаёти билан танишишга эга бўлдилар. Ўз ўрнида Хоразмдаги осойишталик ва тинчлик қўшни мамлакатлар олимлари, шоиру санъаткорларини ўзига тортар эди.

Бутун Марказий Осиёдаги сингари, Хоразмда ҳам илм-фаннинг ривож топишида унинг маълум вақт араб халифалиги таркибига кирганлиги узининг ижобий аҳамиятини кўрсатган. Араблар Марказий Осиё,

Эрон мамлакатлари билан чекланиб қолмасдан, юнон, рум маданиятини урганишга астойдил киришадилар. Бу борада таржимадан кенг фойдаланилди.

Академия вакиллари нафақат Марказий Осиё, балки бутун Шарқ ва Ғарб мамлакатларида илм-фан юксалишига муносиб ҳисса қўшганлар.

Юқориди айтганимиздек, Шарқда биринчи академия халифа Ал-Маъмур фаолияти билан боғлиқ бўлиб, у Бағдодда очилган ва унинг раҳбари буюк қомусий олим Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий (783-850) бўлган эди.

Гурганчдаги академиянинг ташкилотчиси қомусий олим Абу Райҳон Беруний (973-1048) эди. У 1004 йилда Хоразмшоҳ Абу Аббос Маъмур ибн Маъмурнинг (999-1017) илтимосига кўра Эроннинг Журжон шаҳридан Хоразмга қайтди. Бу даврда Марказий Осиёда Сомонийлар давлатига барҳам берилиб, унинг ҳудудида Қорахонийлар ва Ғазнавийлар давлатларининг мавқеи ортиб бораётганди. Ўз ватанидан жудо бўлган кўп олимлар Хоразмдан паноҳ топдилар, уларнинг сони ортиб боришини кўрган Беруний ҳукмдор Маъмур ибн Маъмурга олимларга илтифот курсатишни маслаҳат берди. Натижада 1009 йилда Гурганчда “Мажлиси уламо” илмий муассасаси тўла шаклланди. Ўша даврда Марказий Осиёда бир гуруҳ олимларнинг етишиши ва уларнинг Хоразмда тўпланиши бу ўлкада фаннинг янада тараққий этаётганидан далолат берарди. X-XI асрлар Хоразмнинг сиёсий ва маданий жиҳатдан ривож топган даври бўлди.

Хулоса сифатида шуни айтишимиз мумкинки, тарихда Маъмурлар ҳам, илмий марказ тузганлар ҳам кўпчиликни ташкил қилади, лекин бундай марказларнинг ҳаммаси ҳам академия номини олмаган. “Байт ал-ҳикма” ва Хоразм Маъмур академияси қисқа муддат фаолият кўрсатган бўлса ҳам, буюк тарихий кашфиётларнинг гувоҳидир. Бу масала ҳали ўз тадқиқотларини кутади.

Г.МАШАРИПОВА,
Урганч Давлат
университети доценти

— Гарри, эшитишимизга қараганда, мамлакатингизда XX аср бошларида конфедерация шоирлари мактаби шаклланган экан. Улар, асосан, табиат ёзуалликларини мағз этишган. Буеунги кунда Канадада назмеа кизиқиш қай даражада?

— Очиги, кейинги йилларда шеърятга кизиқиш сусайган. Бироқ болалар учун чиқарилаётган китобларда назмдан кенг фойдаланилади. Бизда кўпроқ романлар ва вақтли нашрлар ўқилади. Шеърни ўқиб, маъносини чақиш учун вақт етишмас керак. Шунга қарамай кўшиқ ёзадиган шоирлар, уларнинг мухлислари талайгина. Кўшиқ тинглаш учун вақтнинг ахамияти йўқ. Шеър ўқишга эса... Шахсан ўзим Брюс Чокбурн (Bruce Cockburn)нинг ижодини яхши кўраман. Айнан шу

Гарри Дук — канадалик, таржимон, адабиётшунос. У шарқ шеърятини ва маданиятини улуғлайди.

Хусусан, ўзбек тили ва шеърятига кизиқиш изланишларининг асосини ташкил этади. Алишер Навоийнинг "Лисон ут-тайр" достонини инглизчага ҳаммуаллифликда таржима қилди. Ўзбек шеърятининг наздик жилваларини уммон ортига танитиш — унинг асосий мақсади.

динига кизиқишми, бағдий адабиётгами?

— Инглиз китобхонлари бизлар ҳаққа етишиш йўлига каттик изланишимиз ва шу йўлдан воз кечмаслигимиз кераклигини "Қуш тили"ни ўқиб тушунадилар, деб ўйлайман. Умуман, бизда "Қуш тили"га сўфиёна асар деб қарайдилар. Асарнинг яна бир ахамияти динлараро муносабатга ҳолислик уйғотади.

— Дунё халқлари бир-бирининг адабиётини тез фурсатга, бараварига қабул қилиши қийин. Дейлик, Ўзбекистонда себиб ўқиладиган асарнинг уммон ортига ўқувчиси топилмаслиги мумкин. Ёки аксинча... Хуллас, Канада билан ага-

«НАВОИЙНИ ИНГЛИЗ ДУНЁСИГА ТАНИТМОҚЧИМАН»

шоир ҳаётимизда шоирларнинг зарурлиги тўғрисида ажойиб кўшиқ ёзган.

— "Лисон ут-тайр"ни насрий таржима қилгансизлар. Ўқувчиларингиз Навоийни прозаик деб ўйлашмайдими?

— Бизда Шарк маданиятига, маънавиятига кизиқиш жуда кучли. Негадир ўзга халқларнинг маданияти, донишмандлиги доим кишиларни кизиқтиради. Америкада Шарк шоирларининг асарлари кўпроқ ўқилади. Айниқса, Румийни маҳаллий шоирлардан кўра яхшироқ билишади. Бироқ инглиз ўқувчилари назмдан кўра кўпроқ насрда ўқишади. "Лисон ут-тайр" достон бўлиб, асл нусхани қискартиришни истамасиз. Тўғридан-тўғри таржиманинг ҳам иложини йўқ. Замонавий китобхонни йўқотиб қўймаслик учун шундай қилишга мажбурмиз. Лекин Навоийнинг асл нусхадаги ғазалини рифма ва қофиялари тўлиқ сақланган ҳолда китобнинг бошида илова қилмоқчиман. Шунда инглиз ўқувчилари ғазални жаранглатиб ўқиши, эшитиши ва аслиятни хис этиши мумкин бўлади.

— Борхес бир эссесига Фаридуддин Аттор каламига мансуб "Мантук ут-тайр" асарига юксак баҳо беради. Уша эссесига битилган изохда Маргарет Смитнинг "Форс мистици Аттор" номи рисоласини ўқиб чиққанини таъкидлайди. "Қуш тили"га кизиқиш сизнингча Америкада ислом

бий алоқаларни қай тарзда ўйла қўйса бўлади?

— Алишер Навоий асарлари тўпламларини ва "Эски ўзбек тили луғати"ни чоп эттириш ҳақидаги мўдгаом ана шу мақсадларга қаратилган. Мен Навоийни, умуман, ўзбек адабиётини инглиз дунёсига танитмоқчиман. Аслида янада кўпроқ одамларга Ўзбекистонга нисбатан кизиқиш уйғотмоқчиман. Ўйлайманки, вақти келиб мақсадларимиз амалга ошади.

— Бу борадаги, умуман, келгусидаги режаларингиз ҳақида ҳам гапириб ўтсангиз.

— Аввало, Навоий ҳаёти ва асарлари бўйича анталогия нашр эттириш. Китобда Ойбекнинг "Навоий" романидан парчалар, навоийшунос олимларнинг илмий ишларини хавола этишни хоҳлардим. Шунингдек, шоирнинг "Девон"ини инглиз тилида чиқаришни орзу қиламан.

Ўзбек театрида сахналаштирилган "Сабъаи сайёр" асари "DVD"сини инглизча субтитр билан илова қилиш, мумтоз мусиқа ва шеърлар ёзилган "CD"ни китобларга илова қилишимиз мумкин. Истақлар ҳам, режалар ҳам мўл. Ҳозирча фақат ишлашимиз, каттик ишлашимиз лозим.

Баҳром РЎЗИМУХАММАД
сухбатлашди

Икром КОМИЛОВ

Ўзбекистон халқ маорифи аълочиси Икром Комилов 38 йилдан буён ўқитувчи бўлиб ишлаб, ёш авлодга таълим – тарбия бериб келаётир. Унинг шогирдлари республикамизнинг турли бурчакларида халқ хўжалигининг турфа соҳаларида хизмат қилишмоқда. Улар орасидан олимлар, педагоглар, врачлар, инженерлар, агрономлар, спортчилар кўпга чиққан.

Икром ака Сирдарё педагогика институтини тугатганидан сўнг фаолиятини Гулистон туманидаги 5 – мактабда ўқитувчиликдан

бошлади. Кейинчалик шу мактабда раҳбар бўлиб 14 йил ишлади. 1998 йилдан буён Гулистон туманидаги 70 – мактаб – интернатда ҳам раҳбар, ҳам ёшларнинг сеvimли мураббийси.

Комиловларни Гулистонда ўқитувчилар оиласи сифатида танишади. Чунки тўрт нафар фарзанди ҳам ота изидан бориб ўқитувчи бўлишди. Ҳозирда уларнинг ҳам ўз шогирдлари, сеvimли касблари бор.

Умрини, ҳаётини болаларга бағишлаган Икром Комиловни устоз – мураббийлар куни билан қутлаб, савобли ишларингиз бардавом бўлаверсин, деймиз.

ЎЗЛАР ЖИЖТ ПАРВОЗИ

*Ўрдасини бузар юлдузлар,
Ўш қўлди отга булутлар,
Мен ҳаёлга айланган кета.*

*Ҳасрат гекар обод расгалар,
Интирлашмас замин соялар,
Мен ҳаёлга айланган кета.*

*Куйларини олар кишанлаб,
Айроқларда капалаклаган гул,
Мен ҳаёлга айланган кета.*

*Жилваланаф денгиз аксиди,
Оққушларининг илк парвози,
Мен ҳаёлга айланган кета.*

*Шўнчуқлардан боқар термулиб,
Қийматлик газабди табассум,
Мен ҳаёлга айланган кета.*

*Бир тош бўғриб икқадн,
Қиз кўксидек нозик бир гекат,
Мен ҳаёлга айланган кета.*

*Шўнчлади оппоқ бир вужуд,
Шўшларини повидоғ қилиб,
Мен ҳаёлга айланган кета.*

ҲАЁТ НЕДУР

*Ҳаёт недур –
Нотавон бир кўртакми кўкка иштилган?
Ва ёки аршини шўфрли томғиси,
Ёрга тўқилган?*

*Ҳаёт недур –
Ҳаммага бахшида фароғатми у
Ва ёки қўшини утган шўғласи,
Чанқарган дилларга сепилган қайғу?*

*Ҳаёт недур –
Савр косаси,
Ширин азоб билан лиқ тўлган.
Биз ншаймиз унга қонмай ҳел –
Қонанларини ҳаммаси ёлгон.*

ҲЙҒОНАРМАН...

*Бошлаб келди болалигимни,
Майини ҳиди мастона таштда,
Шафақ қулман сопол қадаҳда.*

*Изламанлар шамоллар мени,
Изламанлар ҳаёлан гуллар.
Изламанлар сайилга гораб,
Иштиробдан эртан тунлар.*

ДУНЁ

*Дунё деган бир иёлга зам,
Ўни илб ншаймиз ҳамдам.
Илб-илб қонанлар кетар,
Кетмаганлар шўфрлар шу дам.*

**МАҲМУД КОШГАРИЙ
ХОТИРАСИГА**

*Сўзларин сўзлатдин сўзларга,
Сўзларга ранг бердин бекқис.
Сўзларини парвози фалакда,
Сўзларда оламга эҳтирос.*

*Сўзларин сўзлатдин сўзларга,
Сўзларин уйғотдин сўзлардан.
Сўзларини пардаси йиртилди,
Сўзларин унутган кўзлардан.*

ТОПИШМОҚ

1

*Шамшир қави хода сўзларин,
Ялаб тўғмас отқўз шамоллар.*

2

*Малҳам қилиб заҳардан,
Шифо илар қасали голлар.*

Ширин КАИПОВА

Чимбой туманидаги 2 – махсус – лаштириган урта мактаб директори Ширин Kaipова ўқитувчилар оиласи – дан. Болаларга меҳр, ўқитувчиликка ҳавас қонида бор. У ўз иш фаолиятини 1979 йилда Нукус Давлат универси – тетининг рус филологияси факулте – тида ўқиб юрган пайтида бошлаган. Шундан буён Чимбой туманидаги турли мактабларда ўқитувчи, раҳбар булиб ишлаб келмоқда.

Ширин Kaipова қайси мактабда ишламасин, шу мактаб туманда тез орада тилга тушади. Аини пайтда опа раҳбарлик қилаётган 2 – махсус мак – таб Чимбой туманидаги 58 мактаб ора –

сида иккинчи уринда туради. Бу мактаб ўқувчилари фан олимпиа – даларида доим етакчилик қилиб ке – лишмоқда.

Бу мактаб ўз биноси йўқлиги сабаб 43 мактабнинг бир биносидан фойдаланади. Замонавий жиҳозлан – ган синфхоналари йўқ бўлса – да, Ширин опа бор имкониятлардан фойдаланиб, мактабдаги 250 ўқувчи, 28 ўқитувчига шароит яратиб бера олаяпти.

Фидойиларгина эл меҳрини, эътиборини қозона олади. Ширин Kaipованинг юрт келажагини яра – тувчи ёшлар тарбияси йулидаги фи – докорона меҳнатларига зафарлар тайлаيمиз.

ФАЛАКДА

3

*Олам ефё интирткага ўхшар,
Лекин мени қиёнаф саволлар.*

МАШРАБ

*Ғумо тоғларида –
Бир қадимий кун –
Сезғин наво
Шоғ бағрини тайқанди селдек.
Инит-қизлар сархуш боқиниб,
Бир-бирини бошлайди елдек.
Ҳамма безуш –
Масту мастона
Ҳаяжонда титрайди юрак.*

ЎЗИЛГАН РИШТА

*Ой,
Ўхшар олмага,
Ғар муҳаббат алдаса мени.
Олма
Фариштага айланиб қолса,
Мен алдасам агар ўзимни.
Ўзилган ришта:
Ой,
Олма,
Фаришта.*

Уйғур шоири Азизий 1962 йили Хўтан вилоятининг Чирдиё тумани Мозорқўл кентига туғилган. 1985 йили Шинжонг университетининг адабиёт куллийетини тамомлаган. Ҳозир “Шинжонг ёшлари” журналида хизмат қилади.

1983 йилдан бошлаб турли нашрларда ранг-баранг асарлари эълон қилинган. “Оташ тилаклар”, “Фаридиддин Аттор”, “Ҳидоят нури” каби бир қатор китоблари нашр этилган. Унинг шеърлари илк маротаба ўзбек тилида Азим СУЮН ва Ҳабибулла ЗАЙНИДДИН таржимасида эълон қилинмоқда.

БОЛАЛИК

"Болалигим Андижоннинг Хўжаобод туманига қарашли Кўфа (ҳозирги Дўстлик) қишлоғида ўтган. Қишлоғимизнинг чор атрофини тоғлар ўраб туради: Қамбар ота тоғи, Сурат тоғ, Қатлама тоғ, Чумаран тоғ, Сулаймон тоғ... Панж дарёсидан оқиб келувчи Ақура дарёси ёнимиздан ўтарди. Табиатимга хос бўлган ҳаракатчанлик, қувноқлик, баъзида гурурнинг ўзимга сифмаслиги сўлим гўшалар қўйнида камол топганимдан бўлса керак... Бу тоғлар бағридан ўзига яраша соҳиби илмлар, ҳунармандлар, табобат аҳли, фахрий ўқитувчилар, тадбиркорлар етишиб чиққан. Уларнинг орасида санъаткор сифатида менинг ҳам борлигим учун Яратганга шукр!

Андижон шаҳрига қараганда бизга Ўш яқинроқ. Ўша кезларда чегара йўқ, гоҳ велосипедда, гоҳ эшақда, баъзан пиёда ҳам Ўш шаҳрига бориб келавардик. 1952

йилда онам раҳматли "Киров" (ҳозирги "Заҳириддин Муҳаммад Бобур") номли театрға олиб боргандилар. Бу — менинг биринчи марта театрға боришим эди. "Равшан ва Зулҳумор" спектакли қўйилаётган экан. Қадимий қиличлар, қалқонлар, совутлар... Онамдан "Бу қанақа жой?" — деб сўрасам, "Бу жой — театр", — деб жавоб бергандилар. Театр деган сўзни шунда эшитганман. Кейинчалик ҳам: "Театрға олиб бординг", — деб хархаша қилганларимни эслайман. Театрни онам юрагимга муҳрлаган. Аллоҳ дилимга солган экан, шу орзу изидан йўлга отландим..."

ИЛК ҚАДАМЛАР...

"1960 йилда сел келиб, қишлоғимиздаги олтига хонадонни вайрон қилиб кетди. Жабр кўрган оилалардан биттаси бизнинг оила эди. Ўшанда мен ўн тўрт ёшда эдим. Шундан кейин бошпанасиз қолиб, Ўш шаҳрига кўчиб ўтдик. Чунки онам асли ўшлик эдилар. У ерда кечқурун ўқиб, кундузи театрда саҳна қурувчиси бўлиб ишладим. 1964 йилда тўққиз киши Тошкент театр ва рассомчилик институтига ҳужжат топширдик. Фалакнинг гардиши билан битта мен талабалик бахтига эришдим.

Институтда Нина Тимофеева, Назира Алиева, Шоҳида Мамзунова, Турсунбой Исроилов, Иза Исаева каби устозларнинг чигиригидан ўтганмиз. Курс раҳбарим Нина Ивановна ўзбек урф-одатларини яхши биладиган, хоксор аёл эдилар. 1966 йили курсдошларим Ҳожиакбар Нурматов, Гулчеҳра Жамилова билан бирга театрға ишга келдик.

Бу ерда Ўзбекистон халқ артистлари Шукур Бурҳонов ва Обид Юнусовнинг этагидан тутдим. Шукур Бурҳоновдан драматик ва трагедик ролларни, Обид Юнусовдан комедик ва характерли ролларни ўйнашни ўргандим.

Театр — менинг уйим, десам, баъзилар ҳайратланади, баъзилар ишонмайди. Лекин бу ҳақиқат. Қирқ йилдан буён ҳар куни эрталаб соат 7.30 да театрға келаман. Бир соат машғулотлар залида бадантарбия билан банд бўламан. У ердан чиқиб, нонуш-

Эркин Комилов

Халқимга таъзим

та қилгунимча репетиция вақти бўлади. Репетициядан кейин кинога ёки дубляжга кетаман... Кечқурун яна спектакл. Одатда ҳар бир куним шундай ўтади. Театрдаги барча инсон мен учун қадрли, азиз. Спектаклдан сўнг уйга — ётоқхонамга қайтаман".

ИЖОДИЙ ЖАРАЁН

"Саҳна... Не-не буюк устозларнинг қадами теккан, уларга оқ фотиҳа берган жой. Шу муқаддас саҳнада кўплаб роллар ижро этдим. Беадад шукр! Саҳнага етакловчи парда ортига ўтгач, ҳаётимнинг масъуд, айни дамда масъулиятли дақиқалари бошланади. Уйғун ва Иззат Султон қаламига мансуб "Алишер Навоий" спектаклида Хондамир, Абдурауф Фитратнинг "Абулфайзхон"ида Абулфайзхон, Абдулла Ориповнинг "Соҳибқирон"ида Боязид, Уйғуннинг "Абу Райҳон Беруний"ида Ибн Сино, Ҳайитмат Расулнинг "Ал-Фарғоний" тарихий драмасида Ал-Зокир, Пиримқул Қодировнинг "Юлдузли тунлар"ида Фазлиддин, Саид Аҳмаднинг "Келинлар қўзғолони"ида мухбир, Эркин Воҳидовнинг "Олтин девор" комедиясида Қиличбек, Ўлмас Умарбековнинг "Ёз ёмғири"да Раҳим Саидов, Ўқтам Усмоновнинг "Гирдоб"ида Азиз Қосимов, Тоҳир Маликнинг "Сўнги ўқ"ида майор Солиҳов, Усмон Азимнинг "Бир қадам йўл" драмасида Шокир ва бошқа образларни талқин этдим. Жаҳонга машҳур асарлар — Шекспирнинг "Қирол Лир" трагедиясида Албени, Шиллернинг "Қароқчилар"ида Карл Моор, Островскийнинг "Ҳар тўқисда бир айб"ида Глумовни ўйнадим. Янги-янги асарларда яна ўз қаҳрамонларимни яратиш бахти насиб қилишини ният қиламан".

БУГУННИНГ ГАПИ

"Бугун театрда яхши асарлар сув ва ҳаводай зарур.

Болалигимизда "Алпомиш"ни кўриб ҳайратланардик. Ёки "Отел-

ло"ни олайлик. Бу спектакллар кечаги томошабин учун қадрли эди. Бугун битта дастурёмолни деб хотинини рашк қиладиган эркакнинг ўзи кам топилади. Кеча ва бугун томошабини ўртасида осмон билан ерча фарқ бор. Бугуннинг талабига мос келадиган сценарийлар ҳам яратилиши керак, деб ўйлайман".

ШОГИРДЛАР ҲАКИДА

"Инсон умри ўтган сари ортига кўпроқ назар ташлашга ўрганиб қоларкан. Куни кеча шу театрда келиб, ўзбек театри дарғалари — Шуккур Бурҳонов, Олим Хўжаев, Наби Раҳимов, Сора Эшонтўраева, Зикир Муҳаммаджоновларнинг этагидан тугандик. Улар билан бир саҳнада рол ижро этиш жуда катта бахт эди. Умр чархпалаги айланиб, бугун ўзимиз ҳам уларнинг ёшига етиб қолибмиз. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Саида Раметова, Тоҳир Саидов, қолаверса, театрда келиб шу даргоҳнинг ўғитини олган актёрлар "Уста", деб мурожаат этса, кўксим фаҳрга тўлади. Уларга омад тилайман. Санъаткорини ардоқлаган, қўллаб-қувватлаб турган халққа ҳеч қачон баланддан қарашмасин, камтарлик билан уларнинг хизматида бўлишсин. Бу дунёда хоксорликдан ҳам улуғроқ фазилат йўқ".

ДИЛДАГИ ГАПЛАР

"Инсон ўз муваффақиятларини ҳам, камчиликларини ҳам доимо сеза билмас экан. Мана, қирқ йилдирки, театрнинг чангини ялаб, тош келса кемириб, сув келса симириб келаётган актёрлар қаторида ишлаб келяпман. Нимагаки эришган бўлсам, отаонамнинг, устозларимнинг, халқимнинг дуосидан, деб биламан. Санъаткорларини эъзозлаган халқимга таъзим қиламан.

**Тоза тилакларга бешиқдир дунё,
Очолсанг, жаннатга эшиқдир дунё,
Ҳофизлар қидирган қўшиқдир дунё,
Сизларга тилагим — камлик кўрмангиз,
Сизлар ҳам бизни ҳеч ғамли кўрмангиз".**

Башорат ОТАЖОНОВА
тайёрлади

Қиладман

Чўғирма

Ушанда ҳар якшанба мен учун байрам эди. Ота-онамга соядек эргашиб, Хиванинг ғала-ғовур бозорига йўл олардим. Бизга йўл бўйи от арава, эшак аравасини эпчил йигитлардек бошқариб келаётган, қўй терисидан тикилган қора ёки жигарранг чўғирмаси ўзига салобат бахш этиб турадиган, аниқроғи, одамни бироз ҳайиқтирадиган забардаст чоллар дуч келарди.

Кўзлари чакнок, қўлларидаги узун қамчилари илондек тўлғониб турадиган, бошига гўёки кичик бир қозонни тўнтариб олган, бироз ҳазилкаш, бироз қаҳрли бу чоллардан биз болалар жуда қўрқардик. Бундай ўйлаб қарасам, ўша йиллари ҳеч чўғирмасиз, бошьяланг чолни кўрмаган эканман. Ана шунинг учун ҳам болалигимдан фақат қари кишилар чўғирма кияди, деган фикр миямга ўрнашиб қолган.

Сал баланду пастрок, энли-ю энсизроқ чўғирма кийган ёшулларнинг ҳақиқий намоиши бозорнинг ичида бошланарди. Қизил мато билан мағизланган оқ яктак,

Яқинда навбатдаги мақола устида ишлар эканман, «Ўзбекистон миллий энциклопедияси»дан фойдаланишимга тўғри келиб қолди. Аслида чўғирма ҳақидаги маълумотга кўз югуртириб чиқмоқчи эдим, холос. Қарасам, керакли сўз йўқ. Чигирткасимонлардан тортиб, чукчаларнинг анъанавий турар жойигача тасвирлаб берилган асосий манбада наҳотки «чўғирма» сўзига тугмадек жой ажратилмаган бўлса, дея яна китоб варақлашга тушдим. Йўқ?! Кўзларимга ишонмай, «чўйирма», «чўрма», «чугирма», ҳатто «чигирма»ни ҳам қидирдим. Барча ҳаракатларим зое кетди. Хайрият, 1981 йилда чоп этилган «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да «Чўғирма — Хоразм ва Қорақалпоғистонда расм бўлган катта мўйна қалпоқ» деб ёзилган экан...

кенг иштон, қорамтир, носранг, жигарранг чопон, анор пўсти билан бўялган сап-сарик, узундан узун пўстин кийган, чўғирмалари бароқ қошларига тутшиб кетган чоллар ҳар кадамда савлат тўкиб юришар, гурунглашиб ўтиришарди. Хай-хай, у пайтлардаги чоллар ўз чўғирмасини шундай авайлашарди, шундай эъозлашардики, киши беихтиёр: «Ёшулларнинг бундан ортик бойлиги бўлмаса кераг-ов», — деган хаёлга борарди.

Қишлоқдаги яқин қариндошимиз, раҳматли Собир отанинг ҳар жума намозига кетишдан олдин айвон устундаги катта михга илиниб турадиган шерозий чўғирмасини бир қўлига кийгазиб, меҳр

билан силкиб-силкиб қўйишлари, кафти, энги билан силашлари кечагидек кўз ўнгимда.

Чамаси ўн беш йиллар олдин Хоразмга сафарга бордим. Ишларимни тугатгач, Ичонқалъани, сершовкин бозорни, кадрдон шаҳарнинг узун-қисқа кўчаларини айланиб чиқдим. Ҳатто навбат билан бир гала сайёҳлардан сўнг Калтаминорнинг олдида эртадан кечгача ясатиғлиқ турадиган туяга миниб, кунига минг битта бошга кийиладиган чўғирманинг тагида суратга ҳам тушдим. Гўёки болалик хотираларим қайтадан жонланди, руҳим кўтарилди. Фақат ички бир гурур, виқор билан кўчаларни тўлдириб юрадиган, ўзидан олдин

чўғирмаси кўзга ташланадиган, хар кадамда ёшларга, болаларга заранг ҳассасини тўқиллатиб панднасихат қиладиган оқсоқолларга дуч келмадим. Шаҳарда телпак, дўппи, айникса, шляпа кийган қариялар жуда кўп эди...

Икки-уч кундан сўнг тонг саҳарлаб Тошкентга қайтишим керак. Поездга билет олиш учун Урганчга келдим. Йўлда қўшнимиз Худойназар оға кўриб қолиб, кўярда-қўймай уйига олиб кетди. Ярим кечагача суҳбатлашиб ўтирдик.

— Сенга ажойиб совға тайёрлаб қўйибман. Тошкентга кийиб кетасан, — дея ичкари хонага кириб кетди. Совға ҳақиқатан ажойиб эди. Кўрган заҳоти кўзларимда ўт чакнаб кетганини сезган мезбон илҳак қилмасдан асл қорақўл теридан тикилган чўғирмани дарҳол бошимга кўндирди. Тортиниб ўтирмасдан айвонга отилиб чиқиб, дарвозадан кираверишда турган тошойнага қарадим. «Вой-бў, худди қўрбошиларга ўхшаб колдимку», — дедим мамнунлик билан.

Шу кеча кўнглимга чексиз қувонч бахш этган чўғирма эрта-лабгача ёнимда ястаниб ётди. Ноёб совғани катта сумкага солиб, поездга чиқдим. Кўз олдимдан бир-бир ўтаётган дов-дарахтларни, барханларда, қумликларда тўппайиб турган буталар, саксовулу юлғунларни, шамолда коптокдек у ёқдан бу ёққа думалаётган қамғоқ-шўрақларни, хатто, осмондаги паға-паға булутларни аёвсиз жангу жадалларда шахид кетган ёвқур боболаримнинг чўғирмаларига ўхшатдим. Муқаддас юртимда униб-ўсган хар бир гиёҳ, бута узокдан чўғирмага ўхшаб босқинчи фанимлар юрагига қанчалар қўрқув, ваҳима солганини илк бор юрак-юрақдан ҳис этдим.

Хуллас, қўшнимнинг совғасини тўрт-беш йил уй ичида, боғда ҳавасга кийиб юрдим. Лекин «ғалати телпак»ни кийиб кўчага чиқишга...

Айтишларича, қадимда чўғирмани асрашнинг ҳам ўз йўли бўлган экан. Яқин-яқингача Хоразмда улкан-улкан чинорлар-гужумлар кўп эди. Ҳаво иссиқ кунлари гужум шохига илиб қўйилган чўғирмага куя тушмай анча йил хизмат қилган, бепоеён саҳрода бинойидек соябонга айланиб жазирама иссиқдан, қаҳратон қишда совукдан, изғиринли шамолдан сақлаган. Азиз бош омон бўлган.

Агар узок ўтмишга назар ташласак, чўғирманинг бунчалар кадрлангани, эъзозлангани аён бўлади. Эр йигит, жангчи учун нақадар аҳамиятли экани ойдинлашади. У узок сафарларда, жанговар юришларда нафақат юмшоқ ёстикка, балки, дубулға, қалқонга айланиб, қилич, ойболта зарбасини камайтирган. Душман отган ўқнинг улкан чўғирма орасидан ўтиб бошга тегиши анча қийин кечганига ҳам бемалол ишониш мумкин. Қолаверса, чўғирма фанимларни кўп бор чув туширган. Дейлик, бир гуруҳ хоразмлик чавандоз босқинчи душман лашкарини чалғитиш учун улар жойлашган қароргоҳга яқинлашади. Бархан орқасидан отлик жангчиларнинг бошлари — чўғирмалари кўринади. Ёғий ҳам анойи эмас, уста мерганлари кетма-кет ўқ ёғдиришади. Аммо ҳаммаси бекор. Найза-ю қиличларнинг учига илдириб юқорига кўтарилган чўғирмаларга теккан ўқнинг жангчиларга нима ҳам зарари тегарди дейсиз. Демак, бизнинг чўғирма жангда, муҳорабада найза, қиличу қалқон, ойболта-ю чўқмор каби жангчиларга ҳолис, беминнат хизмат этган десак, асло муболага бўлмайди. У султон Жалололдин Мангу-

берди каби буюк саркардаларга кўрк бағишлаган, Шерғозихон, Абулғози Баҳодирхонларнинг азиз бошларини аёвсиз жанглардан, қирғинлардан омон олиб чиққан. Муқаддас юрт, халқ учун жонини гаровга қўйган қанчадан-қанча мард, шерюрак ўғлонларнинг латеган, ёрилган бошларини ёғий кўзидан яширган, пана қилган, шахидлар учун сўнги нафасда она кўлидек меҳрибон, майин бир ёстикка дўнган. Чўғирма отадан болага, акадан укага ёдгор бўлиб, уларни эслатиб турган. Шу ўринда яна бир бор такрорлаб ўтишим керак. Ўтмишда ота-боболаримиз бош кийимсиз бўсагадан хатлашмаган. Кўча-кўйда, маҳаллада ялангбош юриш эркак киши учун уят ҳисобланган. Душман олдида бош кийимни ечиш мағлубият, тобелик белгиси ҳисоблангани ҳам шундан.

Хуллас, гап кўп. Ўзбекчасига айтганда, бош омон бўлса, дўппи топилади! Энди фаройиб техникалар, юксак тараққиёт асрида яшамокдамиз. Иссиқ-совукдан, қор-ёмғирдан қадим замонлардагидек сақланишга, отда, туяда, эшакда кунлаб, ойлаб йўл босишга, бошимизни қиличу чўқмордан химоя қилишга асло ҳожат йўқ. Демак, мантиқан олиб қарасак, энди чўғирма менга, сизга, бошқаларга керак эмас. Аммо аслида биз йиллар, асрлар давомида йўқотган миллий кадриятлар, анъаналар орасида алами, ғами ҳечдек кўринсада, тилимиздан йўқолиб кетаётган, миллий энциклопедиямиздан изоҳига тангадек жой топилмаган, бутун аждодларимга кичик бошпана, соябон бўлиб келган, иймонли-эътиқодли боболаримдан азиз бир хотира, ёдгорлик бўлиб келаётган, чўғирма ҳақида қороз қоралаб нимадир ёзгим, сизга юрагимни тўкиб солгим келди.

Кармана 1920 йил октябрда ташкил топган собиқ Бухоро Халқ Совет Республикасининг Зарафшон округи таркибидаги йирик ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий марказ сифатида маълум ва машҳур бўлган. Миллий истиқлолчилик ҳаракати даврида бу заминда атоқли истиқлолчи-мужоҳидлар мустабид тузумга қарши кескин ку-

га умумий раҳбарлик қилган.

Карманада 1921 йилнинг кузидан бошлаб истиқлолчилик ҳаракати фаоллашади ва шу йили Кармана Мулла Абдуқаҳҳор бошчилигидаги истиқлолчилар томонидан эгаланлади. Мулла Абдуқаҳҳорнинг асосий қароргоҳи Нурота бўлса-да, Кармана унинг вақтинчалик истеҳкоми ва қароргоҳи вазифасини ба-

турк тарихчиси Али Бодомчи ўзининг бир асаарида Фузайл Маҳдумга қуйидагича таъриф беради: “Узоқ замон амирликка содиқ қолган, 3000 дан ортиқ йигити билан миллий истиқлол йўлида жанг қилган”.

Кармана заминидан миллий истиқлол, юрт, миллат, Ватан озодлиги йўлида нафақат гўзалликда, балки ақлу зако-

КАРМАНАЛИК ҚЎРБОШИЛАР

рашлар олиб боришган.

Шундай инсонлардан бири Мулла Абдуқаҳҳор Фарбий Бухоро истиқлолчилилик ҳаракатининг намоёндасидир. У айнан Кармана ва Кармана атрофларида тузилган ўнлаб маҳаллий қўрбоши дасталари-

жарган.

1923 йилнинг июл ойида Мулла Абдуқаҳҳор Бухоро ва Кармана вилоятларидаги қўрбошиларнинг катта қурултойини чақиради. Мазкур қурулғойда истибодга қарши курашнинг ўзига хос йирик режалари ишлаб чиқилади. Йирик қўрбоши, мужоҳид, салоҳиятли саркарда ва қўмондон, Фарбий Бухоро истиқлолчилилик ҳаракатининг бошчиси Мулла Абдуқаҳҳор 1924 йилда Кармананинг қадимий ҳудуди ҳисобланган Қизилқумда шаҳид бўлади.

Истиқлолчилилик ҳаракатининг яна бир етук раҳнамоларидан бири Фузайл Маҳдумдир. Таниқли тарихчи Қ.Ражабов Карманалик машҳур қўрбоши Фузайл Маҳдум ҳақида: “У Карманада туғилган бўлиб, Қоратегин вилоятининг қўрбошиси, Шарқий Бухоро истиқлолчилилик ҳаракатининг бош қўмондони Иброҳимбекнинг асосий ўринбосари бўлган”, — деб ёзади. Фузайл Маҳдум қўл остида 26 та қўрбоши дасталари ҳаракат қилган. Йирик

ватда ҳам тенги йўқ, улкан шижоат соҳибалари ҳисобланган аёллар ҳам кураш олиб борганлар. Миллий истиқлолчилилик ҳаракатида катта нуфузга эга бўлган Нодира ана шулар жумласидандир.

Тарихчи Қ.Ражабовнинг ёзишича, Нодира 1904 йили Карманадаги Қўзибоқар қишлоғида Мулла Раҳматиллабой хонадонидан дунёга келади. Нодира Шарқий Бухоро истиқлолчилари сафида ҳаракатда бўлиб, Иброҳимбек бошчилигидаги қўрбошилар гуруҳида махсус аёллар дастасига раҳбарлик қилади.

Бир сўз билан айтганда, барча истиқлолчилар каби карманалик истиқлолчилар ҳам озодлик йўлидаги курашга муносиб ҳиссаларини қўшганлар ва Фарбий Бухоро истиқлолчилилик ҳаракатининг “юраги” ҳисобланган Кармана тарихимизнинг бу даврга оид саҳифаларида ўзига хос ўрин эгаллаган.

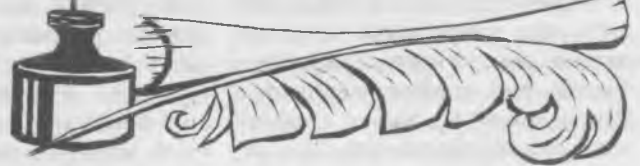
О.АБДУМЎМИНОВ,
Навоий Давлат
педагогика институти
талабаси

Ушбу мақолада “Янги саодат” романининг айрим образлари ҳақидаги қарашларимизни ифодалашни ният қилдик. Чунки кечагина шўро даври адабиётининг “ягона асосчиси” сифатида тақдим қилиб келинган, ўша давр ҳукмрон мафқураси томонидан астойдил ҳимоя этилган Ҳамзанинг ниҳоятда мураккаб тақдири ва серкирра ижодини тамомила янги асосларда ўрғаниш анча қийин кечмоқда. Жумладан, 1990 йилда “Ўқитувчи” нашриётида чоп этилган университетлар ва педагогика институтларининг филология факултетлари учун дарслик ҳисобланган “Ўзбек совет адабиёти тарихи”да Ҳамзанинг “Янги саодат” романи “йирик ҳикоя” деб баҳоланади. С.Мирзаев ва С.Шермухамедовлар қаламига мансуб “Ҳозирги замон ўзбек адабиёти тарихи” ўқув қўлланмасида эса “Янги саодат”нинг ҳажми, таркибий тузилиши ҳақида қисқача маълумот берилгач, асарга синфийлик қолиплари нуқтаи назаридан ёндошилади. “Ўрта ҳол деҳқон қизи” (?) Марямнинг бош қаҳрамон (?) қилиб олиниши ва самимий муҳаббат билан тасвирланиши олқишланади.

Сайдулла Мирзаевнинг яқиндагина нашрдан чиққан “XX аср ўзбек адабиёти” китобида бўлса, Марямнинг Абдуқаҳҳордан устунлиги “меҳнаткаш” лигида эканлиги таъкидланади. Булар Ҳамзанинг романдан кўзлаган мақсадига мутлақо зиддир. Кўринадикки, китоб муал-

‘Янги саодат’ ўшбу миллий роман’нинг қўлланмаси 1908-1910 йилларда тайёрланиб, муаллиф томонидан 1914 йилда қайта тазвир қилинган. 1915 йил 5 мартда ‘Надир’ кутубхонаси нашриётида босилиб чиққан. Кейинчалик Ҳамзанинг бош томлик ‘Мўл асарлар тўплами’нинг иккинчи том (1988)ида киритилган. Адаб ‘Янги саодат’ асари жанрини ‘миллий рўмон’ деб биладиларин. Бинобарин, мазкур асар ўзбек адабиёти доирасида роман жанрини яратилган бўлган дастлабки уришидир. Бу роман яратилган даврларидоёқ илк ‘таъсирли рўмон’ сифатида эътироф этилган. Унинг нашридан илмий-адабий жамоатчилик ‘кўп масур’ бўлган.

Илк ахлоқий-маърифий РОМАН

лифининг Ҳамза романларига бўлган муносабати 1993 йилдаги ўқув қўлланмасида баён қилган фикрларидан деярли фарқланмайди. У ҳамон синфийлик ақидаларида собит туриб “Янги саодат”ни талқин қилишга уринади. “XX аср ўзбек адабиёти тарихи” дарслигида Ҳамзанинг янги давр адабиётини яратувчиларидан бири эканлиги эътироф этилади. Унинг ижтимоий тафаккуримиз тарихидаги ўрни бир қадар тўғри белгиланади. “Янги саодат” ҳақида сўз кетганда, роман хотимасида адиб лирик чекиниш қилиб, айрим ҳадислардан далиллар келтириш орқали кўзланган мақсадга эришиш усулидан фойдаланганлиги таъкидланади.

Демак, Ҳамза романлари, хусусан, “Янги саодат”га муносабатда хануз эскича қарашлар эпкинни сезилиб туради. Танишганимиздай, Ҳамза романи мавжуд дарслик ва қўлланмаларда ҳаммиша ҳам холис таҳлил этилмаган. Уларнинг айримларида адиб насрига хос хусусиятлар ўтмиш мафқураси таъсирида мутлақо нотўғри талқин қилинган. Натижада бугунги талаба ёзув-

чининг насрий мероси ҳақида етарлича маълумот ололмайдигина эмас, баъзан тўғри йўлдан чалғитилади ҳам.

Бизнингча, романинг аксарият қаҳрамонлари тақдирини англамоқ учун асарнинг эпиграфида келтирилган ушбу байтга диққат қаратмоқ лозим:

**Ўқув таҳсили илм айла, маориф шарбатин ютил,
Тилингни жаҳдан қутқор, ғами миллат била ўтил.**

Адибнинг назарида жоҳиллик нотўғри тарбия туфайли келгуси наслларга ўтувчи ва миллат истикболи учун фалокатли иллат. Ўзбек маърифатчилик адабиёти, хусусан, насрида маърифатли бўлмай туриб бахтиёр кунларга эришиб бўлмайди, деган фикр ташвиқий равишда илгари сурилади. Бизнингча, бу ҳол даврнинг реал талаби, шунингдек, тасвир маҳоратини эгаллаш йўлидаги изланишлар билан боғлаб изоҳланмоғи

керак. Бундай типдаги асарларда воқеа устунлиги ва образларнинг бир қадар хиралашуви кузатилганлиги шундай ҳукм чиқаришга тўртки беради. XX аср бошлари ўзбек насрида дидактизм унсурлари сероб бўлиши, реализм ўзини тўла намоеън эта олмаслиги ҳам табиий ҳолдир. Чунки янги адабиётимиз эндигина шаклланиш даврини бошидан кечираётган, адабиёт ижтимоий ҳаёт таъсиридан узоқлашмаган, янги ўзбек адабиёти Шарқу Фарб илғор анъаналарини ўзлаштиришнинг илк босқичида эди. Насримизнинг етакчи мақсади қаҳрамонларни оддий одамлардан танлаб, улардаги олижаноблик, маънавий поклик, хайру саховатни улуғлашда кўринди.

Ҳамза роман жанрига қўл урад экан, реал ҳаётда амалий нафи тегадиган рисола яратиш иштиёқида бўлган. Биз эътибор қаратмоқчи бўлган жиҳат Ҳамзанинг романда ахлоқий маърифатни улуғлаши масаласидир. Роман ёзилган пайтдаги унинг қарашлари болшевойча умумийликка, оммавийликка тамомила зид бўлиб, Ҳамза жамиятдаги ва инсон тийнатидаги жоҳиллик ва омилик касофатига қарши кураш-

да хос кишиларгагина таянган, уларни ҳушёрликка чорлаган. Миллат тафаккурининг уйғоқлиги деганда ҳам зиёлининг маърифий-ахлоқий салоҳияти баланд бўлишини тушунган адибдир. У мавжуд ҳаётнинг ҳолатининг ўнгланишини том маънодаги маърифатли кишиларнинг ақл-идрок ва заковати, иродасига боғлаб тушунгани учун ҳам воқеа-ҳодисалар моҳиятини аниқламоқни кўзлаган эди.

Романни фикри ожизимиз етгани қадар кузатар эканмиз, Ҳамза Шарқ фалсафасида кенг ўрин олган инсоннинг ўз камчилиги ва нуқсонларидан фориғ бўлиб, руҳий покланиши — катарсис таълимоти ислоний маърифат билан боғлаб, диний-ахлоқий маънода тушунгани аён бўлади. Адиб инсон туйғуларининг тубанлашувида олижанобликкача бўлган бир неча даражаларини фарқлайди. Афтидан, қаҳрамонлар тушган ахлоқий вазият-ҳолатлар тасвири орқали китобхонга кечинмаларнинг айна бир персонажда физиологик синтезлашган ҳолда учрашини уқтирмақчи, бунинг бадний ифодаси орқали эса эстетик таъсир этмоқчи бўлади. Шу боис ҳам китобхон қалбига ахлоқий-маърифий мусаффолик бахш этишга уриниш адиб эстетикасининг асосини ташкил этади.

Шубҳасиз, бугунги тарихий шароитда инсон мумаммоси тамомила янги талқин қилинади. Инсонга хос бўлган туб хусусиятлар унинг иродасидан, руҳий ва онг ости жараёнлари табиатидан изланади. Биз Ҳамза яратган қаҳрамонларнинг табиатини шу пайтгача ижтимоий маънодагина изоҳлаб келганлигимиз туфайли унинг моҳиятини аниқлаб, адиб кўзлаган мақсадга етиб бора олмаганмиз. Бу гап фақат Ҳамза яратган у ёки бу қаҳрамонгагина эмас, балки бизнинг адабий қаҳрамонларга бўлган умуммуносабатимизга ҳам бевосита тааллуқлидир.

Замонавий илм-фанда субъектив реаликнинг

ўрни тобора ортиб бораётгани боис, эндиликда илмий-адабий библиография асосий вазифаси ҳозирги замон илм-фани ютуқларига таяниб олиб борилмоғи зарур. Бинобарин, биз амалдаги тафаккур тарзимизга ҳам муайян даражада танқидий қарашимиз, янги мазмунга мос бўлган тадқиқот натижаларини ҳам эътироф этишимиз талаб этилади. Шубҳасиз, бу янги илмий тадқиқот методларининг аҳамиятини керагидан ортиқ даражада бўрттириш ва уларга ясама мисоллар ўйлаб топилмайдиганини аниқлаш керак. Улар мазмунини жамият ва бутун инсоният муаммоларига, хусусан, адабиётшунослик масалаларига кўчириб, ундан ижобий натижалар чиқаришга имкон берадиган ҳолатлардагина фанимиз методологиясига кириб келган янгиликлардан, хусусан, синергетика ва герменевтика ютуқларидан адабий-эстетик қарашларимизда истифода этиш лозим бўлади. Аммо “Янги саодат”да шундай образлар борки, улар талқинида маърифий дидактика етакчилиги, ахлоқий-таълимий пафос кучлилиги яққол кўзга ташланади. Марям, Рузвон ая, Ҳалимаҳоним каби образлар моҳиятидан келиб чиқиб, асарни илк ахлоқий-маърифий роман дейишимиз мумкин бўлади.

“Янги саодат” романи қаҳрамонларидан бири бўлган Марям сабр-тоқатли ва бардошли аёл. У фақирлик жафоси ўқларига кўксини қалқон қилиб, азоб-уқубатларга чидайди. Келажакка умид билан қараб фарзандларини тарбиялайди. Ўқимишли, ақлу фикри комил Марям илм-маърифатни қадрлайди. Ҳамза унинг табиатида йўқолган давлатига комил фарзандлар орқали етишмоқ ҳаваси борлигига ҳам урғу беради.

Марям — умид ва қаноат соҳибаси. У ўзига талабгор бўлган айрим бойларнинг тақдир ва давлатларини кескин инкор этади. Бунинг боиси биринчидан, юқорида таъкидлаганимиздай, истиқболдан умидворлик бўлса, иккинчидан, жоҳил эрдан “юраги титраб” қолган аёлнинг фарзандлари тақдирини яна бир зolim киши қўлига топшириш ва уларни илмдан бебаҳра қолдирмоқликни қабул қилмаслиги-

дир. Учинчидан, Марям қайнонаси Рузвон аяга кучли кўнгил боғлаган, унинг тизгинсиз меҳрига шафқат назари билан қарай оладиган аёл-дир. Ўн тўрт йил давомида ўғлидан тириклай ажралган мўнгли аёлни ёлғиз ташлаб кетмоққа “жаноби ҳақдан шарм қилуб” яшайди. Бинобарин, Марям Аллоҳнинг иродаси ва тақдирнинг ҳукмига ризо бўлган мўминадир. Шу боис ҳам у қаноат билан яшайди, эртадан умидланади, тақдирга қарши исён қилмайди.

Ҳамза Марямнинг фақирона, ғарибона ҳаётини шунчаки баён қилмайди. Кўпинча қаҳрамонни ўз-ўзи билан ёлғиз қолдиради. Китобхонни унинг маънос ва ғамли қалбида кечган бир олам ҳис-туйғулар, фикрини банд этган тизгинсиз ҳаёллар оламига етаклайди. Бундай ҳолларда Марям ҳаёлида ўтмиш ҳаёти манзарали жонланади. Кўз ўнгидан илгариги тўкин ҳаётигина эмас, меҳрибон-мушфиқ ота-онаси ҳам бир-бир ўтади. Айтиш мумкинки, романда адиб маълум маънода адабий монтаж усулидан ҳам фойдаланишга уринган. Баъзан эса воқеаларни хотира ва тасаввурлар орқали беришга интилган. Марям тизгинсиз ҳаёллар оғушида, хотиралар гирдобидида қолганида руҳан эзилади. Мазкур ҳолатни адиб: “...тиззаси устидаги ямоққа эзилуб кетган жигаридан қон тирқираб чиқуб тўкилуб, ялтираб турган ҳасратлари кўз ёшлари бирдан юракларини сакратуб, боши айлануб, чок йўлини қоронғулик босуб, қўли қалтираб, игнаси тушуб, беш-ўн минут ўзидан кетуб, беҳуд бўлиб қоладиган вақтлари ҳам тез-тез воқе бўлмай турмас эди”, — деб манзаралантиради.

Қаҳрамоннинг муайян вазият-ҳолатларда ўзини тутиши билан боғлиқ бу характерли психологик портрет тасвири орқали Ҳамза Марямнинг ташқи қиёфасида, хатти-ҳаракатларидаги ўзгаришларни тасвирлаб, унинг руҳий дунёсини очишга муваффақ бўлади. Тасвир деталларининг батафсил берилиши ёзувчининг Марям характерини имкон қадар тўлақонли ёритишга бўлган интилишига мос бўлиб, адибнинг услубий индивидуаллиги

ва маҳоратини яққол намоён этади.

Бундай ҳолларда Марям золим фалақдан норози бўлади. Ота-онасидан айириб етим қолдирган, молдавлатидан мосуво қилиб, бир пайтлар ўз давлатхонасидан баҳраманд бўлиб юрган кишилар эшигида хору зор айлаб, гўдақлари икболининг таянчи бўлмиш отасини бераҳм ва золим қилган чархнинг кажрафтору қасоскорлигидан шикоят қилади. Гўё сабр-тоқати тугагандек туюлган ҳолларда ҳам қаҳрамон ўз тақдиридан буткул норизо бўлмайди. У теран эътиқод кишиси сифатида ўз-ўзини таҳлил этади.

“Мендан бирор хатолик ўтиб, Аллоҳнинг марҳаматидан қолмадиммикан?”, — деган хаёлларга боради. Дардига малҳам бўлгучи ул меҳрибон зотдангина марҳамат ва шафқат кутади. Яратганнинг раҳмдиллиги ва ғамхўрлигига ишонади.

Адиб талқинча, ҳақиқат субъективдир. Инсон психологияси ҳодисалар сабабини оқибатдан келтириб чиқара олмайди. Руҳият манзараларига мантик йўли билан етиб келиш мушкул. Шу боисдан ҳам инсоннинг руҳий дунёси фожиаларини тасвирлашга эътибор қаратиб, кишиларни қайта тарбиялаш мумкинлигига ишонган ёзувчи маълум маънода ўша даврда устувор бўлган тарихий жараёнда ақлнинг етакчилиги ҳақидаги қарашлардан бир қадар четга чиқади.

Ўзи ва оиласи ташвишларидан ортмайдиган Марям характеридида хиссий ҳолатларнинг қабарик ҳолда тасвирланиши, адибнинг аксарият қаҳрамонлари, айниқса, “Учрашув” романида ойдin кўринганидек, ҳаёлий дунёда яшашлари шундай фикрлашимизга туртки беради. “Янги саодат”да эса Ҳамза эстетик ақидасига кўра инсон ҳаёти табиийликда олиб қаралади. Зўрлик ва жабр-зулмни маърифат билан енгиб, озод, бахтиёр яшаш мумкинлиги ғояси илгари сурилади. Демак, адибнинг ҳаётга ва жамиятга муносабати тадрижийлик тамойилига асосланади.

Ҳамза романларида қаҳрамонларнинг сезги-ю кечинмалари, ҳаракат-кайфиятлари оламига шунинг учун ҳам эътибор кучайтири-

ладики, ёзувчи оламнинг мавжудлигини шахснинг фаоллигига боғлаб талқин этади. У инсоннинг руҳий фаолиятини рационаллик доирасида эмас, балки кўпроқ ирфоний мазмунда англайди. Шу боисдан ҳам кўнгли ёруғ қаҳрамон Марям пок ниятлар билан руҳан Ҳаққа интилади. Айтиш мумкинки, Марямнинг хилватдаги илтижолари руҳий ва қалбий ибодат ҳамдир. Марям ўз атрофидаги инсонларни севади, уларнинг хизматида бўлишдан оғринмайди. Барчасига меҳр-шафқат назари билан қарайди. Надомат комида қолган онларида билиб-билмай қилган гуноҳларидан фориғ бўлишни мақсад қилади. У вазиятнинг ўнгланишига умид боғлайди. Фарзандларини ҳалоллик ва комилликка ундайди. Жаҳолат зулмини ёриб ўтмоқ учун сабот билан дадил интилади. Буларнинг барчаси Марямнинг чинакам басират соҳибаси — имони бут инсон эканлигини кўрсатади.

Демак, Марямнинг муайян вазиятларда қонли кўз ёшлар тўкиши ҳам шунчаки сентименталлик эмас, балки, бебаҳо неъмат бўлган умрнинг ҳар бир лаҳзасини теран ҳис қилишдан, бой берилган онлар мазмунини англашдан келиб чиқади. Илло, қаҳрамоннинг зиддиятли ўй-фикрлар гирдобидида қолиб, тавбани ихтиёр этмоғи ҳам имон тақозоси бўлиб, пировардида иродани қатъийлаштиради. Ироданинг жазми туфайли эса Марям амалий ҳаракатга шўнғийди. У яна ўз зиммасидаги инсоний бурчларини бажаришда давом этади.

Бинобарин, Аллоҳнинг иродасига ризо бўлган собира аёл сифатида намоён бўлади. Ўзининг соғинчу изтиробларини, ғам тикани билан мажрўх бўлган маҳзуна кўнглидаги кечинмаларини фарзандларига сездирмасликка тиришади. Ғариб кўнгиллари очик юз, ширин сўз, мулоим муомала билан юпатади. Уларнинг пешоналарини силаб, турфа меҳрибонликлар кўрсатади. Фарзандлар қалбига мўнғ, ҳасрат, кўзларига маъюслик ғуборлари соя солмаслиги, ўз оталарига бўлган меҳрлари сўнмаслиги тилагида ўртанади.

Марямнинг Олимжон ва Хади-

чани юпатишидаги мана бундай инсоний меҳрга тўла лирик ҳарорат тафти китобхон қалбида ҳам аксадо бериб жаранглайди: "...Отам ўрнига Олимжоним, онам ўрнига Хадичахоним! Отангизни соғинганимдан йиғламасман, ғарибчаларим, ўз ватанида мусофирчаларим! Отангиз ўлмасун, саломат бўлсун. Ман бори сизлар соғинурсизлар деб йиғлайман. Аягинанг ўргулсун, кўзичоқларим. Ман нима қилай, худони иродаси шундоғ бўлса. Шоҳлар бир кун гадо бўлур, бизга ўхшаб. Гадолар бир кун шоҳ бўлуб қолур, болажонларим. Банда деганни сабрдан бошқа чораси йўқ".

Мақтаб учун лозим бўлган нарсаларга қўли калталиқ қилган Марям интиҳосиз фикрлар гирдобиде қолади. У охири муайян қарорга келади. Бисотидаги тўйларга киядиган камзул, кўйлак ва балдоғини сотмоқ ниятида ёшликдаги мактабдош дугонаси Ҳалимахоним олдига боради. Бу ҳаракатини зийрак Олимжондан пинҳон тутати. Ҳалимахоним ифбатли, дўстига муҳаббатли, илми қадрловчи, шафқатли аёл. У мактаб учун зарур дастурхон лозиматларини ўз ёнидан беради. Чунки дугонаси қалбини тушунади ва уни мушкул вазиятдан қутқаради. Бу ўринда ҳам Ҳамза халқ дostonларида учровчи адабий қаҳрамоннинг мактаб дўсти анъанавий мотивидан фойдаланади. Чунончи, Ҳалимахон тез-тез Марям ҳузурига чиқиб, руҳий далдалар бериб туради. Олимжон нотоблигидан хабар топиши ҳамона ҳол сўраб чиқади, дугонаси оиласини чорасизлик ташвишидан халос этади.

Романдаги Рузвон ая фарзанд доғида ўртанган аёл. У узун кечаларни турфа фикр-хаёллар билан тонгга улайди. Бедарак кетган ўғлини, заифа танининг қуввати ва мадори, кўзининг оқу қораси бўлмиш қарамоғида қолган уч маъсума тақдирини ўйлайди. Марямнинг ҳолини тушуниб, изтироб чекади. Келинининг кўз ёш тўкишлари

рени бир жиҳатдан хотинлар расми деб билса, иккинчи томондан Аллоҳга илтижо қилиб йиғлаб туришни кўнгилни юмшатиб турувчи амаллардан санайди. Шундай бўлса-да, Марямнинг бундай мунгли ҳолда болалар кўз ўнгида бўлиши дуруст эмаслигини англаб, уни дарҳол ташқарига чиқариб юборади. Ҳар иккала неварасини бағрига босади. Ҳатто уларга бироз пўписа ҳам қилган бўлади. Унинг "жон болаларим"лаб турган ҳолдаги қалб титроғида барча меҳрибон бувиларга хос инсоний меҳр-мурувват мужассам.

Рузвон ая Олимжон мактабда ушланиб қолиб, уйдагиларни оғохлантира олмаганида уни йўқолиб қолди, деб ўйлаб астойдил ғамга ботади. Маҳаллада юмуш билан банд бўлган Марямга энди нима дейман, деган чуқур андиша ва истиҳола ичида қолади. Паранжисини ёпиниб, бутун кўча-кўйни ахтариб чиқади. Невараси эртага мактабга чиқадиган тунда эса келини билан бирга дастурхон тайёрлайди. Олимжонни ғул қилдириб, оҳорли кийимлар кийгазади. Алламаҳалда ётган бўлса-да, субҳидамда ўғоғоғониб, ибодатини адо этади. Келини тутқазган дастурхонларни олиб, қабатида невараси билан мактаб сари йўл олади. Олимжоннинг "бошим оғрийди"сидан хабар топиши ҳамона ибодатини-да унутиб, неварасини бағрига босади. "Кўзичоғим", "жоним болам"лаб айланиб-ўргилади. Ҳатто паришон ҳолга тушган бу кампир кўрқиб кетганидан Олимжонга келиши мумкин бўлган балоқазолар ўзига уришини тилайди. Унинг нуқул "онанг ўлсин", "онанг ўлсин"лаб туриши шундан. "Даъватнома" мазмунидан оғох бўлгач, "юраклари тешулган" Рузвон тоғдек ғамлар остида эзилган ожиз кампирдан, дарднинг давосига малҳам изловчи оқила бувига — оиланинг сарварига айланади. Келини ва неварасини имтиҳон хижолатидан қут-қаради.

"Янги саодат"да ахлоқий-таъли-

мий масалаларни маърифий-дидактик тарзда баён этишдек маърифат-парварлик адабиётига хос хусусиятлар сақланган. Бироқ Ҳамза об-разларни имкон қадар реаллаштиришга, тасвир жараёнида қаҳрамон руҳиятига алоҳида эътибор беришга ҳаракат қилган. Қаҳрамонлар ҳаётини бутун мураккаблиги билан кенг қўламда ифода этган. Романга хос муҳим белгилар (оддий инсоннинг маиший ҳаётини тасвирлаш орқали ижтимоий ҳаёт ҳақидаги ўз эстетик идеалини ифодалаш, конкрет ҳаёт ва кундалиқ турмуш воқеаларига яқинлашиш, кенг эпикликни мумтоз адабиётга хос субъектив лирик ҳарорат билан омукташтириш, инсон қалбининг товланишларини бутун нозикликлари билан жилвалантиришга уриниш, шахс тақдири орқали давр характери кўрсатиш маҳорати)ни биринчилардан бўлиб тўғри англаган ва амалда муваффақиятли қўллаган эди. Роман қаҳрамонларини инсоний муносабатлардаги инжа туйғулар самимиятига йўғириб тасвирлаш романда Ҳамза услубининг ўзига хос жиҳати сифатида намоён бўлади.

Ҳамза романда қаҳрамонларнинг тўкин ҳаётга етишувлари илм-маърифат туфайли эканлигини нечоғлик таъкидламасин, асар ниҳоясида воқеа-ҳодисалар ривожиде ҳеч қандай зиддиятнинг кўринмаслиги туфайли романда ғоявий-бадий заифлик, юзакилик, бир қадар сунъийлик юзага келган. Муаллиф баёни орқалигина ривожланувчи сюжетда характер ва воқеалар ўртасидаги муносабат тўла ифодаланмаган ўринларда, ҳодисалар тасвири таъсирчанликдан йироқлашади ҳамда ахборот тусини олади. Мазкур ахборотларда эса муаллифнинг характерларга бўлган кучли симпатияси ошқора кўриниб туради.

Исломжон ЁКУБОВ,
доцент

Дунёнинг, тирикликнинг турора юмушлари ичра ҳам алласи — оналик қўшиғини унутмаган, оиласини муқаддас салтанат деб билган ҳар бир аёл, она ўз хонадонининг қрариштаси, ёруғ чирогидир. Бугунги сўзим — онажоним ҳақида.

ОНАМ ҚАЛБИ ОЛАМДОГІ

Эътибор Охунова Нодирабегим, Бобур ватани бўлмиш Андижондан. У санъаткорлар оиласида туғилди. Отаси, менинг бобом бастакор, элга манзур ҳофиз эдилар. Улар хонадонига китоб ичра кирган газал қўшиқ бўлиб атрофга тараларди. Бобом Қосимжон Охуновнинг Андижондаги шинам, сўлим боғида вилоятнинг фозил кишилари, бастакорлар, созандалар, хонандалар, шоирлар иштирокида тез-тез ўзига хос нафис мажлислар ўтказилар, бу давраларда газаллар ўқилиб, муҳокама қилинар, куйга солинарди. Онам ана шундай муҳит таъсирида ўсди.

Биз фарзандлари қалбида адабиётга, санъатга бўлган меҳр ҳам онамнинг аллалари билан синган бўлса, не ажаб!

**Хумо қушлар уйқуда,
Қояларга қўйиб бош.
Олам ширин уйқуда,
Уйқуда ётар қуёш**

Бу — онамнинг алласи. Онамнинг аллалари, афсоналари бағрида биз лаҳзаларда улғайиб, Барчин, Алпомиш, Кунтуғмишларга айланиб қолар эдик...

Эрта тонгда бизни онам ёпан, тандирдан янги узилган ноннинг хушбўйи уйғотар эди. Ҳозир ҳам онамнинг меҳнаткаш қўлларида энглик, атрофларида келинлари парвона. Жажжи кулчалар энди набираларга аталган...

Гоҳо қайғулар, ўкинчлар бардошларимни имтиҳон қилганда онам салтанатига бош эгиб бораман. Ва ҳар гал ирмоқ бўлиб бориб, онам ҳузурдан дарё бўлиб қайтаман.

Онамнинг шеърлари. Уларни ўқир эканман, онамнинг юраги оламдек кенглигини англайман. Бу юракда фарзанду набираларни чин инсон қилиб тарбиялаш ташвиши, ёр-биродарларга садоқат туйғуси, юрт тинчлиги ва эркин меҳнат нашидаси, ватандошларининг бахт-саодатли бўлиши қайғуси — барчаси бирдек мужассам. Бу олам ичра яна бир оламим — онажонимнинг босиб ўтган ҳаёт ўлларни хаёлимни олади...

...Бўлажак шоиранинг дастлабки шеърлари, мақолалари ўзи ўқиётган Ўрта Осиё Давлат университети (ҳозирги Миллий университет)нинг деворий газеталарида, кейинроқ республика матбуотида ёритила бошлади. Дорилфунундан

сўнг биринчи иш жойи — “Шарқ юлдузи” журналидаги қизғин ижодий муҳит ёш қалам соҳибасини ўз устида муттасил ишлашга давъат этди. Айни шу йиллар унинг “Тонгда” номли шеърӣ тўплами нашрдан чиқди. Бу китобга ёшликнинг қувончлари, ёруғ ўйлари, самимияти нақшланган эди...

“Ўзбекистон овози” газетаси таҳририятидаги фаолият шоира учун ҳаёт дорилфунуни бўлди, дейилса, хато бўлмас. Бу ердаги тажрибали журналист, адиблар таъсирида қалами чархланди. Газета ўлланмаси билан кўп жойларда бўлди, далаларни кезди, қурилишларда бўлди, меҳнаткаш халқ ичига кириб борди. Ижодкорнинг жўшқин, ҳаяжон тўла мақолалари кўплаб газета ва журнал саҳифаларини беэди...

Онамнинг дилидаги туғёнларини шеърларидан ўқийман. Унинг пинҳоний ёнишларини қўшиқларга кўчган сатрлардан илғайман. Рисолалар, шеърӣ тўпламлар, бадиалар, ҳикояларини ўқир эканман, онам умр дафтаридаги битиклар менинг-да юрагимдан жой олади. Онамнинг шеърларини мутолаа қилиш, унинг газалларига басталанган қўшиқларни тинглашдан завқлироқ машғулотим йўқ. Онамнинг кўп ўиллик ижод маҳсули бўлмиш китоблари жавонимнинг энг кўринарли жойида. “Оппоқ суўлалар”, “Кўнгул мулки”, “Умр мазмуни”, “Кўнгул дафтари”, “Биллур қатралар”, “Йўллар чорлар”, “Мен тонгни уйғотдим” каби шеърӣ ва насрий тўпламлар, ҳажвий, болаларга аталган китоблар, таржима, икки жилдлик танланган асарлар, кейинги ўилларда яратилган “Эй кўнгул, гул бўл”, “Дил махзани ичра”, “Биз сув ичган дарёлар”... Бу китоблар бир гўзал кўнгул мулки, қалб садолари. Менинг бойлигим улар.

Китоблар ёнида фотосуратлар. Суратлардан латофатли, гўзал чеҳра табассум ва меҳр билан боқади. Қараб тўймайман... Онам кўзларидаги сирли маънони, сеҳрли дунёни англашга интиламан... Мунис чеҳрасига нур бағишлаб турган онажонимнинг, ёниқ шоира, соҳир ижод соҳибасининг дунёдек кенг қалбига таъзим қиламан.

Нузора КАМОЛИДДИНОВА

У
мусо
«Ўзи
очик
футб

аваскор футбол клублари
ақалари совриндорлари.
«киламчиранглиметалл»
ҳиссадорлик жамияти
лчилар жамоаси.

АБАДЛАШ

ВАФО ФАЙЗУЛЛОХ

Давомл. Боши утган сонда

Асарлари назарга тушган адиб шахси ҳам эътиборда бўлади. Сўзи адибнинг ўзи! Ўзи адибнинг сўзи. Юлдузли онларда бу ўзликнинг басират кўзи очилади. Юракдаги кўзи чарақлайди. Лекин ўзи билан сўзи икки қутб эканларни кўриб, ёқа ушлайсан. Азалий Қонун ўзгариб, сўз вақтинча алдаш ва вақтдан ютиш учун изғиб юрган фирибгар бўлдими? Ёлгон, ёлгон, фақат ёлгон сўзланаверади... Алдовлар ошкор бўладиган кун — Қиёматда бир-биримизнинг юзимизга қандай қарар эканмиз?! Кўзимиз кўзимизга тушганда, чеҳрамыз ёриша оладими?!

Тоғай Мурод ростгўй эди. Хато бўлсада, дилидагини тилига чиқарувчи эди. Меҳрини ҳам, нафратини ҳам тап тортмай билдирувчи эди. Бу асарларининг ҳароратидан сезилади.

Адиб, аввало, сўзида туриши керак. Сўзга муносабати унинг шахсига ойна. Шоир Шукур Қурбоннинг бир хотираси ҳеч эсимдан чиқмайди. “Мен Тоғай билан шаҳарнинг бир чеккасидаги ижарахона эшиги олдида кечга яқин учрашмоқчи бўлдим. Аммо боролмадим. Вой, бу Афандини... Балки Шукур келиб қолар, деб ваъдалашган жойимизда тонггача мени кутибди”.

Радиога ишлаб юрганымда Шукур акага таклиф қилдим:

— Тоғай Мурод билан бир суҳбат қилиб бермайсизми?

Шукур Қурбон олдимида адибнинг хонадонига сим қоқди. Туппа-тузук ҳол-аҳвол сўрашишди. Аммо радио учун суҳбатлашиш таклифини айтиши билан, гўшакнинг у томонидан Шукур ака кутмаган бир довул эсиб, суҳбатдошнинг узун, қалин қошлари янада ўсиб, кўз устига тушгандай бўлди. Бошини кўтарганда юзи қизариб, кайфияти бутунлай ўзгариб кетганди. Гўшакдан эса тутақиб кетган бир овоз нафратини баралла айтаётгани эшитиларди. Биз ҳайрон бўлдик. Ҳатто Тоғай акадан бироз хафа ҳам.

Кейинчалик Маъсума опадан эшитсам, радионинг ўша пайтдаги бошлиқларидан бири

“Бу дунёда ўлиб бўлмайди” романи қўлёзма-сини олганча: “Мен ўқимагунимча эфирга берилмайди”, — дея икки-уч ой судраб, адибнинг гўзал ва ҳақгўй сўзини ерга урмоқчи бўлади... Асл адиб мард бўлади. Номарднинг амали, кучидан ҳайиқиб ўтирмайди. Ҳамиша рост сўзини айтади. Тоғай Мурод асарлари йиллаб ётса-да, рост гапидан қайтмади, амалдорларга қуллук қилмади, улардан қўрқмади. Бу фазилатсиз асл адиб ҳеч қачон ўзини намён эта олмайди. Қўрқоқ адибнинг сўзи эса сариқ чақага арзимайди.

“Ойдинда юрган одамлар” қиссасининг қаҳрамони Қоплон: “Чин муҳаббат кўнгилда бўлади. Тилга чиқса, ёлгон бўлади”, — дейди. Бу ниҳоятда қалби пок, меҳр-муҳаббати бетаъма кишининг самимий қараши. Шу билан Тоғай ака одамни, миллатни, инсониятни қандай севиш кераклиги сирини очган. Одам муҳаббатсиз яшолмайди. Муҳаббатини изҳор этолмасдан ҳам яшолмайди. Тоғай Мурод асарлари ана шу муҳаббат бунёдидир. Шу муҳаббат изҳорининг хушбўй чаманзоридир. Қалбдан қалбга айтиш йўлини топган, шу боис рост ва ёниқ кўнгил покликлари кўнгилни мафтун этади. Кўнгилни асир қилади. Адибга бундан бошқа ҳеч бир шону шуҳрат, мартаба ва мақтов керак эмаслигини ўзим гувоҳ бир воқеа мисолида ҳам айтишнинг ўрни келди.

1994 йилми ё 95 йил бошида Ёзувчилар уюшмасида “Ёшлик” да эндигина чиққан Тоғай Муроднинг “Отамдан қолган далалар” романи муносабати билан бир тадбир ўтказиладиган бўлди. Кеча кутилмаган тарзда бошланди. Уни очмоқчи деб ўйлаганимиз таниқли бир адибимиз минбарда туриб: “Тоғайникига ўхшаган асарни биз ҳам ёза оламиз, ёзганмиз ҳам”, — деди-да, даврани бошқариш ўрнига йиғилишни ташлаб, жўнаб қолди. У гўё шу билан йиғилишни “байкот” қилган, ҳамма тарқаб кетади, деб ўйлаган, балки бу асар гаплашишга арзимайди, менинг фикрим шу, демоқчи бўлганди...

Аммо ундан бошқа ҳеч ким кетмади, бир зумлик карахтликдан кейин давра қайта жонланди, минбарда айтилиши учун фикрлар кетидан фикрлар навбатга турди. Бироқ бу самимий юрак сўзларни маҳаллийчилигини енга олмаган, худбин ва ўзига бино қўйган ёзувчимиз эшитмагани каби Тоғай Муроднинг ўзи ҳам эшитгани йўқ. У йиғилишга таклиф этилганига қарамай, келмаганди.

Тоғай ака рост гапни айтиб, эътиқодини баралла изҳор қилиб, дўст ортиргани каби душманларини ҳам шундан кўпайтирганга ўхшайди. Чин дўстлари ўзбек китобхони балки унга холис далада берган бўлса бордир, аммо моддий ёрдам беришни хаёлига ҳам келтирмагани аниқ, аммо сўнги нуқтагача қайси содиқ ва вафодор дўсти унинг олдига турган экан... билмадим. Аммо душманлари инсонни шунчалик сева олиши ва миллатни шу даражада яхши билишини кўролмай куйиб-пишдилар-эй... Чалакўнглик, чалажон қаламкашлар уни ҳар лаҳза тўхтагиб қолишга уриниб, асабларини роса қақшатиб, ижодда шунчалик бағрикенг адибни ҳаётда шу даражада куйган, жиззаки ва одамови этмадилармикин?!

Энди ўша кибрли адибимиз “биз ҳам ёзганмиз” деган “Отандан қолган далалар” ҳақидаги луқмаси ҳам адолатданми? Афсуски, ўзбек турмушини бор бўйи билан кўрсатишга уринар, имконияти энг улуғ жанр — роман дегулик асарлар адабиётимизда жуда оз. Қодирийнинг икки романи — 200 йил наридаги ҳаёт мисолида чинакам ўзбеккона фожиадан баҳс этади. Аммо унинг бош қаҳрамони Отабек савдогар, Анвар — мирзо; XX асрда энг узоқ давр зулмга маҳкум ўзбек қишлоғи, ўзбек деҳқонининг тақдири эса...

Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз” романи унинг маънавий давомчиси, акс томони — янги шароитда Отабекнинг Мирёқубга эврилиши таассуротини ҳам уйғотади. Қодирий билан мусобақалашиб, ҳам ўн йил кейинги ўрганиш ва ўзлаштиришларни қўшиб Чўлпон реализмда бир қадам олға босган, кучайган психология, конкретлашган хаёлот орқали ўзбек романига янгиликлар киритган, уни шафқатсиз ва рангин ҳаётга яқинлаштирган эди. Аммо унинг иккинчи қисми қани? Беихтиёр хаёлга романчиликимиз йўлида янги довон — шу ўртада битилган “Сароб” келади-ю, тасвири, руҳшунослиги билан мафтун этса-да, гоёси дилга ғашлик солиб, миллий дард билан яшаганини ҳис қилмаймиз. Ундаги миллат дарди сиёсат ўлиги тагида кўмиб ташланган, гўё ўзбеклик сароб, у Саидийнинг ўлими, янада

тўғрироғи, уни қатл этишга ҳукм этади.

Бу чўнг юрак ҳасрати кейин Ойбек дилига из солди. “Қўтлуғ қон”, “Навий”. Улар ўзига хос, яхши романлар. Аммо ундаги ҳаёт... ишканжага олинган, хуружлар тазйиқида қисилган манфур сиёсат қиличи тепасида нимага “марҳамат қилса”, шу тасвирга кўчган, холос.

Фақат 88-йили ёруғлик юзини кўрган Мурод Муҳаммад Дўстнинг “Лолазор” романида XX аср совет даври ўзбек ҳаёти нафаси уфуради. Бу асардагина 50 йил ўтиб, Чўлпондан кейин услуб ва сўзда ўзбек романига янгилик қилишга уриниш сезилади. “Лолазор” жиддий романларимизнинг ҳажман энг кўламдори. Унда тирик, яшаган анчамунча кишиларнинг ҳаёт каби бетақрор образи, қисмати, ўтмиши ва келажаги бор... Аммо бу асар ҳам миллатнинг катта қисми ҳақида эмас, балки ижтимоий ва маънавий ҳаётида қандайдир из солган, доғ қолдирган зиёлилар қатламини баҳоли қудрат тадқиқ этади...

Ва ниҳоят, “Отандан қолган далалар”нинг кўз очиши... Қуликка маҳкум этилган ўзбекнинг манглайига 70 йил давомида ёзиб қўйилган битта ҳалол, эзилган ҳунари қолган эди — деҳқонлик. Биз ким бўлмайлик, қаерда туғилиб, қаерда яшамайлик деҳқон, Ўзбекистон пахтазор эди. Деҳқонча ўйлардик, пахтанинг бўйича келарди фикрларимизнинг бўйи. Қулдоримиз ҳам пахта, ёлгон ифтихоримиз ҳам пахта... Шаҳарда, дасттоҳ олдига ишласак ҳам, об-ҳаво яхши, йил ёғинли, серҳосил келсин, деб дуо қилар эдик. Аммо бу мавзунимиз ким романига биринчи марта тўлақонли асос қилиб олди? Тоғай Мурод. Ким ўша миллий руҳдаги, миллий дарди янграқ ўзбекни, XX асрда қул бўлиб, қалбини йўқотган, ўзини бой берган ўзбек образини тиклаб бера олди? “Мен ўзбекка ҳайкал қўяман”, — деб бу ишга мардона бел боғлаган Тоғай Муроднинг Деҳқонқули тирик одам бўлди, ўзбекнинг дардидан нафас олди.

Албатта, “Отандан қолган далалар” “Лолазор” романи каби полифоник эмас, турли услублардан, икки хил воқеа йўналиши ва шунга яраша тасвир мароми, санъаткорликдан холи асар. Бироқ “Лолазор”да кўринмаган жуда кўп ўзбеккона хусусиятлар бўртиб, таъсирлантириб кўзга ташланади.

Бир пайтлар Қодирий “Обид кетмон” повестини ёзиш ниятида от минганча деҳқонлар ҳаётини ўрганган эди. Аммо “Обид кетмон” шўро мафкурасининг буюртма асари бўлгани боис муваффақиятли чиқмади. Бироқ кўп адиблар стол қучоқлаб, асар ёзишни “дўндирган” замонда “Обид кетмон” тажрибаси — Қодирий ибрати Тоғай Муродга сабоқ бўлган, қолаверса, Обид кетмон номи Жамолиддин кетмон номи топишда, Жамолиддин кетмон образини хаёлан тасаввур қилишга туртки бергандай туюлади.

Тоғай ака “Отандан қолган далалар”ни ўтириб эмас, юриб, Тошкентда эмас, Сурхонда ёзди. Туғма ижодкорликни, деҳқонча ижодкорликни яна тиклади.

Нега бизда бошқа ишни йиғиштириб, ёзувчимиз, ёзувчилигини қиладиган адиб йўқ даражада? Шу боис иқтидор бўлгани ҳолда, ёзгани шунга яраша адиб кам, йўқ ҳисоби. Адиб Олеша ҳикматидадек ёзувлик қисмат. Ҳаёт-мамонт ўртасидагина мўъжиза яратади...

...Ўзим ҳам ўн уч ёшдан пахтадаги ҳамма ишларни қилганман. Ҳатто самолёт дори сепадиган далада байроқ кўтариб турганман. Аммо булар инсон ҳаётига ҳалокатли эканлиги, одамни ўлдириши, энг армонли дардларга дучор қилиши мумкинлигини ўшанда қаердан билибман? Деҳқонқулнинг мактабдан пахтага чиқиши, дўсти Зиёдиннинг ўлими боғлиқ эпизодлар билан тўқнашганимдан кейин кўзларимдан тирқираб ёш чиқиб кетди. Мени ҳам ҳамқишлоқларим, қаттол тузум билиб-билмай ўлимга маҳкум этганини ҳис қилганимдаги даҳшатта тушганларим... Худо сақлабди, Худо! Худди шундай қанча-қанча Зиёдлар-чи? Пушти куйиб, ўзи ногирон, ҳеч қаерга исми сизмаган бошқалар-чи?!

Оқин адиб Тоғай Мурод “Отамдан қолган далалар” романида қарийб чорак асрлик ўзбеклар ҳаётининг энг оғир чоғларини бор бўйи билан очади. Қаранг, боболаримиз ким эди — Жамолиддин кетмон? Ақраб қўрбоши? Биз ким бўлдик? Деҳқонқул! Бу бизнинг болалик ва катталиқ замонамиздаги сийратимиз, ўзбекча майдалашиш, руҳан адо бўлиш манзаралари эмасми? Рости, ҳозиргача ўзбек деҳқони, деҳқонқуллик психологияси жиддий очилган “Отамдан қолган далалар” романидан ўтадиган бирон бир асар ўқимадим...

Йиллар, замонлар ўтди, у одамлар

кетди, кетмоқда, далалар қолгани каби “Отамдан қолган далалар” ҳам яшайпти, яшайверади!

* * *

...Баҳор адоқлади. Кўклам оёғини чўзди. Қани кўксига гул-чечак таққан кунлар? Қани кўнгилга гўзал, алвон қадаҳ тутган лолалар? Пана-пастқамларда кечикиб очилган охири лолақизғалдоқлар... Излаганда йўқ эди, энди одамлар тирикчиликларига уриб кетганда йўлга интизор қарайди. Жовдирабгина. Эртаиндин улар ҳам қовжирайди. Эртаиндин кўклам хаёли-да хотирадан кўтарилишга тушади. Нима қолади бизга... Нима қолади биздан?..

— Задар, — дейди лўли филмида бир бағри ёниқ киши давраларига кириб келган алп йигитта, — дилингда борини сўйла Задар, сен кетсанг, сўзинг биз билан яшайди.

Рост гап! Сўзда яшаш имкони бор. Ҳақиқатнинг абадияти сўзда. Меҳру муҳаббатнинг, вафо ва садоқатнинг умри узоқлиги сўзда. Шу боисми момо ва боболарнинг дили чўғида пишиб, бизга етган сўзларнинг ажабтовур довжораклиги, вайрон оқилиги, тасвирга сизмас сийрати, аломат сеҳри-саноати бор. Чинакам шоир уларга ёниқ умр ато этади. Ҳақиқий адиб асарида улар бор қудратини намоён этади. Кўнгил шоҳлиги тахтига ўтиради.

Сўз ғам-ғусса, шод-хуррамлигини рационал айтишга имкон беради. Сўз одамларни уйғотадиган якка-ягона кўнғироқдир... Сўзлар бедор бўлади.

...Дарвоқе, оқин адиб, бахши шоир Тоғай Муроднинг илк ҳикоясидан сўнгги романи охири жумласигача тилимиз балоғати, сўзимиз нафосатини кузатиш, томоша қилиб, мароқланиш мумкин. Тоғай Мурод миллатнинг боқий қадриятлари — инсонлик ўрни, ажиб урф-одатлари ҳимо-

яси учун қанча хизмат қилган бўлса, унинг тили софлиги, жилоси, оҳанги учун бундан кам бўлмаган қатъийлик билан курашди.

У сўзларни заргар каби тўплар экан, ҳар бир ҳудуднинг сўзлари ўша жой одамларининг қалб коди — қулфи дили эканлигини исботлади. Шу боис шева сўзлар, лаҳжавий иборалар чирой ё безак учунгина эмас, руҳиятнинг очқичи бўлиб ёзганларига кирди. Хуржундан тушиб қолган тиллар — сўзларни хази-нага қайтарди.

Унинг насридаги ихчамлик хаёли кенг шеърятли лўндалигидир. У тасвирда жуда кўп сўз кетадиган ҳолатни халқона бир ибора билан бериб, тасвири тасаввурга йўл очади. Унинг сўзлари бахшиёна сўзлар, куйловчи сўзлар. Руҳияти кенг, сермаъно сўзлар...

Тоғай Мурод тузган жумлалар, айтган фикрларининг катта қисми ҳикмат бўлиб таваллуд топади. Машғулотлари маърифатгўйлик. Улар Тоғай Мурод мақоллари.

Билмадим, балки тажриба сифатида ўзини оқлар, балки уриниш деб баҳоланар, у сўзлар яратди. Бошқа бир ҳолга олиб келди. Ва XX аср ўзбек адабиётида бунчалик бўртиб кўзга ташланмас лисоний ўзгаришлар, лисоний экспромтлар қилди. Аксарияти китобхонни завқлантиради, эътиборини тортади. Қуруқ тилда ёзишга ўрганганларнинг ғашини келтиради...

Адиб бошқа тиллар тажовузида қисилган, эзилган адабий тилимиз дарди билан нафас олди. Даҳрий, худосиз жамият сургун қилган, бадарға этган, қатл-қатағон қилмоқчи тақводор сўзларни, ботини ёрув, умри узоқ сўзларнинг ҳимоячиси, дўсти ҳабиби каби асарларига олиб кирди. Бундан туркий ҳиссиётимиз жўш уради, эркчи руҳиятимиз ҳаволанади.

“Юлдузлар мангу ёнади” қиссасининг бошида бир атама келади: “**тўй хўжаси**”. Буни бошқа ном билан ҳам атаса бўладими? Мумкиндай. Матн мазмунига ҳеч қанақа путур етмайди. Аммо бу атама асар руҳи учун зарур. Миллатнинг асл эътиқодини эслатиш учун керак. У 50 йилдан буён оқ калтак, қора калтак қилинган “**хўжа**” сўзини олиб

кириб, одамнинг фитрий идеалига эътиборни қаратади. Тоғай Муроднинг ишлатган аксарият рангдор, сермаъно сўзлари ана шу бош маъно учун хизмат қилади. Инсоннинг ўзлигини эсга солади. Дунёга нега келганлигини билдириб қўяди. Бу жуда катта ҳиммат.

Худди шундай унинг асарлари орқали қалбга ўрнашган **“ит йиқилиш”**, **“қони торти”**, **“обтова”**, **“чиғана”**, **“ғужмоқи буғдой”**, **“ҳанги”**, **“чайла”**, **“халачўп”**, **“гардакам”**, **“чорик”**, **“чўнқайма”**, **“уччога”**, **“аччиқ шапалоқ”**, **“аёлбоз”**, **“эркакзот”**, **“чалдеворхона”**, **“жуҳуду атлас”**, **“дилбузар”**, **“узанги йўлдошлар”** каби минглаб тилимизда бор, лекин жуда кам ишлатиладиган бўлиб қолган тарзи аломат сўзлар, иборалар, назаримда, қафасда кенгликни, шаҳарда қишлоқни, мустамлакада мустақиллик ҳаёлини беради.

Тоғай Мурод сўзларининг имкони кенг. Калтафаҳм қарашлар сиқувида тожигу арабий деб ёзувда қўймай, халқ тилида барҳаёт кўпгина шева сўзлар — аслида тилимизни қувватлантириб, заҳирадаги аскардай адабий тилда ишсиз қолган уста сўзларга, лаҳжавий ибораларга меҳрли, қадр-дон муносабатда бўлади. Уларнинг юлдуздай ёруғ, чўғ каби тафтли эканлигини кўрсатади. Бир маъносидан қолган, аслида кўп маъноли сўзларнинг навбатдаги икки, учинчи, аслида аслига яқин маъноларини ишга солади. **“Дўржи”**, **“эб-эй”**, **“шўйтиб-шўйтиб”**, **“эмчақдош”**, **“пошикаста”**, **“бинойи”**, **“мом”**, **“мойяк поянаги”**, **“қади”**, **“ҳамсоя қўллар”**, **“тузнамак”**, **“галагов”**, **“хушрўй”**, **“мурдашўй”**, **“хайла”**, **“даст қўтармоқ”**, **“лаппи”**, **“говкалла”**, **“домангир”**, **“ҳароммағиз”**, **“тегсариб”**, **“бадрахона”**, **“чалпак”**, **“сағир”**, **“бузмакор”**, **“макиён”**, **“айна”**, **“аззанча”**, **“вахшимор”** каби юзлаб сўзлар келадик, бири асрлар давомида аждодалар ўй-хаёлини кўтариб юрган бўлса, баъзиларини адиб озгина ишлов бериб асл маъносини тиклаган. Мисол учун **“Вахшивор”** ни адиб **“Вахшимор”** деб тўғрилаб, асл маъноси аждаҳо, илонлар макони эканлигини тиклайди...

Қолбуки, **“Ўзбек тилининг изоҳли лугати”** га кирмаган неча минглаб сўзларимиз йўқолиб боряпти, истемолдан чиқиб, унутулиб кетяпти. Нега уларни асраб қолмаяпмиз? Нега бошқа миллатларда алақачон шакланган, ўтмишда ўзимизда ҳам бўлган лугатлар тузмаймиз? Ахир, энди ҳеч ким бунга монелик қилолмайди-ку. Тилимизнинг бор кучи, сўзлари йиғилиб, китобларга муҳрлаб қўйилса, бундан фақат ютамиз. Ахир ҳар бир сўзда, ҳар бир миллатнинг фақат унинг ўзига хос руҳий жараёнлари, ижтимоий-иқтисодий ҳаёти яшайди.

Тоғай Мурод асарларининг ўзи бир лугат. Уни тўплаб, шарҳлаб, чуқур изоҳлаб нашр қилинса, кўпгина унутилган ёхуд воҳа ва водийларимиздагина ишлатилиб, маҳаллий бўлиб қолаётган сўзларимиз адабий тилимиз хазинасини бойитиб, тилимизнинг кучига куч қўшади. Яна бир жиддий омил, адиб ясаган янги сўзлар тилимиз тароватига ёт, ҳуснига дов, талаффузига беғхшов ажнабий сўзлар ўрнига тушиб, бу оғриқни муолажа қилиши турган гап. Мана айримлари:

Керосин — **ер мойи**;
Шамол тўсувчи — **елпана**;
Зажигалка — **ёндирғич**;
Шампун — **соч совун**;
Папка — **жуздон**;
Доска — **битик тахта**;
Сейлка — **уруғ септич**;
Лаб бўёқ — **лолаб** ва ҳоказо.

Тоғай Мурод матнда кўпинча **“-га”** қўшимчасини тушириб қолдиради. Бу бошда ўринсиздай туюлади. Кишини дудуқлантиради. Нега бундай йўл тутди экан? Қандайдир асл қонунни адиб тикламоқчи бўлган! Шундан шахс ўй-фикри, қаҳрамонлар хатти-ҳаракатини тил билан эмас, дил билан, қалб билан ўқишга одатландим... Бунақа матн тузиш эса ўзбек насрида учратилмаган адабий ҳодиса...

Бир замондоши Абдулла Қодирийни шоирликни ҳавас қилиб юриб, шоир бўлолмай қолган, деган экан. Бу Қодирий насридаги шеърят мавжи ҳақида. Қодирий эса асл шоир эди. Чунки Қодирий, Айтматов каби жуда бепоён қалбли адиблар асарларида сочилган

минглаб туйғулар, юксак романтик ҳаёллар катта шоирларда ҳам сийрак учрайди. Шоирлик сўзни сўзга уриштириб, қофия қилиш эмас. Шоирлик — чинакам маънодаги ҳислар ва туйғуларни уйғонтириш, инсоннинг жўшқин, ғамгин ҳаёлига эрк беришдир. У ижодкор қалбининг миқёси билан белгиланади.

Ҳар қандай шоирда адиблик истемододи бўлади. Лекин жуда камдан кам адибда шоирлик иқтидори юзага чиқади. Тоғай Мурод шундай ижодкорлар сирасидан.

Айниқса, унинг қиссаларида фавқулодда ташбеҳлар гурас-гурас учрайди.

“Баҳор подасидан сут ҳиди келди...” Наср сифатида бу гапни шунчаки ўқийсиз. Аммо назм сифатида киши қалбини сархуш қилади. Ҳис-ақл биргаликда сўзлар ортидаги манзаралардан кўп ва ҳўп руҳланади.

Ўзимнинг тасаввуримдан бир улуш:

Баҳор подаси — булутлар. Аммо баҳорда икки хил булутлар рўй кўрсатади. Бирдан осмонда кўриниб, ана-мана дегунча осмонни қоғлаб олиб, сел қўйиб беради. Улар яйловга эндигина етиб, ўтўланга ёпириладиган қўй-қўзининг ўзгинаси. Баҳор подаси. Қолбуки сут ҳидини оқ булутлар эсга солади. Демак, биргина шеъринг жумла-ташбеҳ — Тоғай Мурод насри ҳаёл майдонини кенгайтириб ташлайди. Китобхон ҳаёлот уфқларини очади. Икки, уч хил манзараларни бир йўла томоша қилишга имкон беради. Замин ва осмон орасига кўприк солади. Табиат ва жамият, инсон ва борлиқнинг узвийлигини шеъринг сўз, шеъринг санъат билан кашф этади.

Адиб насридаги бундай сатрларни мен шеърда ўқийман. Улардан шеърдек руҳланаман:

Уккағар қирлар ҳамон юксак-юксак...

Қишдан чопар келди...

Бу каби ташбеҳ-тасвир, баланд тўхтамлار энг қалтис муносабат нуқта-ларида, шунчаки, ҳеч ҳам айтиб бўлмас ҳаёт шафқатсизликларини ҳам нафис, ҳам гўзал, ҳам орифона, ҳам дангал айтилади-қўяди. Жуда дағал, фавқулодда фожа, кутилмаган эврилишлар ҳам ҳеч кимда шубҳа уйротмайдиган халқона

тарзда кифти келтирилиб айтилар экан, бу чидовсиз воқелик дилбар йўсинда ҳам ақлга, ҳам ҳисга босимни бўлиб ташлайди. Дард шавқ ботинида туради. Мусибатнинг гўзал, бетакрор ифодаси эзилганга руҳ, тик боқиш имконини беради. Негадир Тоғай Мурод қаҳрамонлари оғир, фавқулодда лаҳзада **“елкасидан нафас олади”**. Зиёдулла чавандоз отдан, Бўри полвон одамдан ҳеч қачон йиқилмайди — балки **“юлдуз санайди”**. Чунки жўнгина **“йиқилди”** сўзида **“юлдуз санаш”** ҳолатининг реализми ва романтикаси қаердан бўлсин...

Тоғай ака табиатнинг ниҳоятда нозик кузатувчисидир. Қовозни, қаламни асрайди, китобхон вақтини ундан ҳам. Лекин баъзида бир жараён шакли билан икки жараённи тасаввур қилдиради. **“Ари уяси кунгабоқардай бўлди”**. Худди шу хабардан кейинги аксарият ўқувчи бу икки дунёдаги шаклан ўхшашликни сезиб қолади ва уни хотирасига нақшлайди.

Ана шундай бир дунё ҳолатининг иккинчисига кўчиши, катталашishi, моддий оламнинг ҳислашиши, ҳиссиётларнинг моддийлаштирилиши Тоғай Мурод сўзи, олами, тасвирини юза, ўрта, чуқур қатламларини ҳосил қилади. Ҳам прозаик, ҳам поэтик асар сифатида мутлақ қилишга имкон яратади.

Эл чехраси чечак бўлди, эл кўнгли кўклам бўлди.

Отамиз баҳор оралади.

Отамиз қирларга сизмай қолди.

Ҳикмат айтиш ҳамма шоиру адибга ҳам насиб этмайди. Кўп адиблар воқеа андармони, кўп шоирнинг чираниши кайфият ҳаяжонидан ортмайди. Маърифат, ибрат сифатида улардан ўрганиш, юракка нақшлаб қўйиш қийин. Тоғай Мурод насрида кишиларнинг оддий гапи гоҳида ҳикматдай қуйма. Инсонга ҳақ йўлни кўрсатади, аччиқ, шафқатсиз ҳақиқатларни айтишдан қочмайди. Ана шу фазли билан янада қудратли, таъсирчан, дилбар, қадрдон бўлади.

“Эркакмисан — оёғида тик турган эркак билан олиш!” Қанчалик адолатли ҳакамнинг гапи.

“Ўз аслига тортмаган, ўз аслини унутган одам одам эмас!”

Хўш, қандай қилиб одам бўлиш мумкин? **“Одам бўламан десангиз, эл гапига павро қилманг, аммо бепарвода бўлманг”**.

Демак, адабиёт ҳеч нарса ўргатмайди, деганлар адашади. Балки тасвир танлови, қаҳрамонларнинг рост ўй-хаёлига кўра ё яхшиликдан ё... дарс бериши мумкин. Шунчаки бетараф асар бўлиши мумкин эмас. Тафаккурда бетарафлик йўқ. Ё маърифат ё жаҳолат. Донишманд адибгина ақллиликни даъво қилмай ўқувчисини тарбиялайди. Китобхонини ўқитади. Шунинг учун ҳам Тоғай Мурод қаҳрамонлари донишманд миллатдошлар каби фикрчан кишилар, улар

хаёлпараст эмас, фикри бутун одамлар. Оламга, теваракка тўғри, одил, маърифатли фикр сочадилар. Бу одамларнинг оддий қизиқиши замирида инсон усталиги, унинг меҳнати мўъжизаси, кашфиёти ётибди. Мана, Зиёдулла калнинг фикрига қаранг: **“Биродарлар, ёмон гап ракетадан тез юради, яхши гап тошбақадан секин юради”**. Шу теран қараш билан у дунёнинг манаман деган олимлари — ракета ихтирочиларидан ҳам муҳимроқ ҳақиқатни кашф қилади. Жаҳолат ва маърифатнинг тарқалиш тезлигини адашмай ўлчайди.

Руҳшунослик инсон қалбини ниҳоятда нозик англашдир. Тоғай Мурод ҳикматларида ана шу теран руҳшунослик, покиза бир ички кўз бор.

“Чин гаплар кўнгида бўлади”.

Тоза кўнгли ҳақида бундан ошириб яна нима дейиш мумкин. Аллоҳнинг каломини ҳақ! Аллоҳ ҳеч нарсангизга қарамайди. Фақат қалбга қарайди. Бу бир-биримизга муносабатда мезон бўлиши керак!

“Бўйдоқнинг ақли икки кўзида бўлади”. **“Аслини билмай сўз демаслар, наслини билмай қиз бермаслар”**. **“Одам умидини йўқотиб тамом бўлади”**.

Тоғай Мурод ўғитлари, ҳикматлари икки дунё оралаб, бу ёлғончи дунё худудлариданда чиқиб кетган.

“Асл инсоннинг баҳосини ўлим беради”. **“Бу дунёга келдингми? Энди яша. Тишни тишга қўйиб яша. Муштни тугиб-туғиб яша! Чидаб-чидаб яша! Япашни чидаганга чиқарган. Бу дунёда ўлиб бўлмайди!”**

Армонсиз адиб, армонли инсон Тоғай Муродни Аллоҳ раҳматига олган бўлсин! Бу миллат, бу тил бор экан қиёмат қадар дийдорлашув, руҳият суҳбати, юрак гурунги давом этаверади. Дунёларда ўлим йўқ. Бир оламдан иккинчисига кўчиш бор, холос. Сафарингиз бехатар бўлсин, Тоғай ака!

2005 йилнинг баҳори

хий асарларида мураккаблашиб, сайқалланиб борган.

Адабиётшунос Нурбой Абдулҳаким “Тафаккур” журнаlining 2005 йил 2-сонида босилган “Биз қандай миллатмиз?” сарлавҳали мақоласида устоз Озод Шарафиддиновнинг қуйидаги гап-

А, регулярно, А, постоянно, мёндан ҳадеб шубҳа қилма, —

ёки:

Модний прикид, кўтарилган ёқа, Чўнтагимда уяли алоқа.

Бунақанги чучмал кўшиқлар ёш авлод орасида оммалашаётгани ачинарли ҳол. Шу тариқа ёшларимиз “гадир-будур” тилга одатланиб, кўникиб қолишади.

Кўшиқ — миллат маънавиятига тез таъсир қиладиган санъат тури.

тафаккур мезони

Маънавият, маданият ва ақлий салоҳиятнинг ўзига хос тарзда уйғунлашиб, сайқалланган менталитет, метин кадрият мақомини олишида бирламчи омил тил ҳисобланади. Тил миллатни миллатдан ажратиб турувчи соф белги. Қайси миллат ҳаёти, тарихий ривожланишини кузатмайлик, тил масаласида жуда ҳушёр иш олиб борилганига гувоҳ бўламиз. Оддий мисол: “жадидлар отаси” Исмоил Гаспирали татар миллати йўқ бўлиб кетиш жараёни унинг ўз тилидан жудо қилишдан бошланишини англаб етиб, татар тилини қаттиқ ҳимоя қилган, тил тозалиги учун астойдил курашган эди. Чунончи, Мунаввар қори, Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон сингари улғ адибларимиз ҳам ундан ибрат олган ҳолда ўзбек тили келажаги йўлида кўп тер тўкишти.

Жаҳон миқёсида “ўзбек маданияти” деган тушунча расман эътироф этилмасида, залвори Рим маданияти, Юнон маданиятидан асло қолишмайди. Ҳатто айрим нозик жиҳатлари билан уларни лол қилиб қўяди ҳам. Бу тилда Рабғузий ижод қилган, Навоий ўз асарларини битган. Мирзо Бобур қалам тебратган. Бинобарин, ўзбек тили нақадар нафис, сўзларга, ибораларга бой эканига ўша даҳолар ижоди далилдир.

Ўзбек тилининг грамматик меъёрлари дастлаб Маҳмуд Кошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб қолдирган меросларда ўз аксини топди. Кошғарийда ифода усули оддий, бадиий тасаввур ихчам ҳолда бўлса, кейинчалик, Юсуф Хос Ҳожиб, Югнакий, Саройи, Навоий, Ога-

ларини иқтибос сифатида келтиради: “Ўтмишдаги шон-шухрат, муваффақият ва парвозлар яхши нарса, албатта. Аммо улар шунақа нарсаки, ҳар бир янги авлод бу шухратга шухрат қўшиб турмаса, эски ютуқлар қаторини янгилари билан бойитиб бормаса, миллатнинг қаноти қайрилиб, парвози сусайиб қолади”.

Ана ўша иқтибосни шарҳлаётиб, мақола муаллифи кўпчиликнинг дилида юрган гапларни айтади: “... Мустақилликдан кейин она тилимиз ривож учун муайян имкониятлар яратилди. Унга давлат тили мақоми берилди. Барча соҳалардаги иш юритиш ҳужжатлари ўзбек тилида олиб борилишига ўтиляпти, тилимизнинг расмий-идоравий услуби сезиларли даражада тақомиллашмоқда ва ҳоказо. Лекин тил шундай ҳодисаки, унинг ривож учун қонунлар, фармонлар, қарорларнинг ўзигина камлик қилади. Шу миллатга мансуб ҳар бир шахснинг, зиёлининг фидойилиги, жонқуярлиги бўлмаса, бу борада мақсадга эришиб бўлмайди”.

Дарҳақиқат, шундай. Тил ривож учун барчамиз масъулмиз. Лекин тан олиш жоизки, кейинги пайтларда она тил тараққиётига зиёлилар унчалик эътибор қаратишмаяпти. Айниқса, тилшунослар қутилганидек жиддий мақолалар билан жамоатчилик фикрини кўзга олмаяптилар. Оқибатда ҳудабехудага ўзга тиллардаги сўзларни истеъмолга киритиш ҳоллари кўзга чалинмоқда. Ёш хонандалар ижро этаётган кўшиқлар матнига диққат қилинг-а:

Бинобарин, кўшиқ куйлайдиган санъаткор ўз она тилини пухта билмоғи шарт. Она тилида ёзилган асарларни мутолаа қилиб, кўнгил мулкига айлантирмоғи даркор. Шундагина айтганлари томошабин руҳиятидан ўрин эгаллайди, кайфиятини кўтаради. Афсуски, кўшиқчиларнинг аксарияти, айниқса, ёш эстрада хонандалари она тилимизни тузук билмайдилар. Жамоатчилик жойлариде рус тилида гапиришади. Ўз фикр-мулоҳазаларини она тилида тугал ифода қилолмайдилар. Ўзбек тилида чиққан бадиий асарларни ўқимайдилар. Миллий шеърят бобидаги тасаввурлари ниҳоятда қашшоқ. Шу боисдан кўлига тушган матнларни — даражасидан қатъий назар — кўшиқ қилиб ижро қилаверадилар. Бу эса миллат маънавиятига зиён келтиради.

Авлоний таъкидлаганидек, “Миллий тилни йўқотмак миллатнинг руҳини йўқотмакдир”. Шундай экан, зиёлиларимиз тил келажаги учун жонқуярлик кўрсатмоқликлари лозим. Бадиий асарлар тарғиботи, олимларнинг телевидениеда чиқишлари бу йўлда омил бўла олади. Зотан, тилимизни бизнинг ўзимиз етарлича кадрласаккина, бошқа миллат вакиллари ўзбек тилини ҳурмат қилади. Зеро, Юртбошимиз айтганидек, биз ҳеч кимдан кам эмасмиз, кам бўлмаймиз ҳам. Ушбу сўзларнинг исботи эса бизни ўзбек қилиб турган тилимизда, маънавий бойлигимизда бўлса, ажаб эмас.

**Ҳасанбой ТЕШАБОЕВ,
Алишер Навоий номидаги
Адабиёт музейи аспиранти**

ЭЙ ВАТАН

*Эй Ватан, бағрингда ўсдим йўқдир армоним менинг,
Шўброқинг оштиндан афзал, жонга дармоним менинг.*

*Мил ёрар бол, тева тўла ям-яшил боз-роғларинг —
Олма-ю анжир, анорзор шаккариситоним менинг.*

*Атир анжир шабада тўрса ҳузурбахш, дардга даво,
Рол этар кўзларни боқса ул-қулистоним менинг.*

*Кекса-ю ёш айрагай, завқланур турмуш қўзди,
Чарғамас наводан қушлар бўлбуқистоним менинг.*

*Истиқлол кўйиш қўлгай зар солиб осмонда —
Муस्ताқиллик ҳуш ярашган оғриқбистоним менинг.*

*Мен Расулий бахтиёрман, гин ўзбек фарзандиман,
Шў қўтлуғ дийрим эрур иймону жоним менинг.*

Султон РАСУЛИЙ

ТИЛАК

*Ёқар элга ҳуш фетиҳ ҳуш тақамлуқ, ширин суҳан,
Не бағт эрурким киши ул қўзалиқни этса фран.
Ўшандай зот кўнгли доим йироқ эрур қоралиқдан,
Ки кўнгли тоғаларнинг бағри муҳаббатга ватан.
Яшилларнинг боисидан юрар йўли элнинг равшан,
Улоқо, эзгуликни ёмон кўздан асрагайсан.*

* * *

*Кел, эй рўзнарвар насим, аён эт рўзбахилигинг,
На ҳушдир шакдай майинг қўбўйлар-ла сийлашлигинг.
Набинг теккан ер жон тоғар, эй насими суब्ҳи саҳар.
Бор бўлмай абад сенинг албарга қирақашлигинг.*

* * *

*Ҳуш иғра ҳам ёр кўнглини эт базор, кўнгли,
Кўнгли овламоқчи ҳар дам эт шир, кўнгли.
Ўтса сув кўнглидан кўнгли халослик тоғуиси,
Бўл халоскор бўлмоқдек савобга ёр, кўнгли.*

Инсон таом билан тирик. У соғ-саломат яшаши ва ишлаши учун овқатланиши лозим. Ҳаётий фаолият учун зарур бўлган озуқа моддаларининг аҳамиятини яхши биламиз. Овқатланишгина организмнинг қувватини тиклаб туради. Таом одамнинг тана тўқималарини ва асаб тизимини, айниқса, бош миyani озуқа билан таъминлайди. Демак, тўғри овқатланиш маданияти ҳаётий заруратдир. Таомнинг таркиби ва миқдорига, сифати ва истеъмол таркибига эътибор қилинмаса, инсон саломатлигига жиддий путур етади. Мутахассислар фикрича, инсон ҳаёти давомида орттирган хасталикларнинг етмиш фоизи нотўғри овқатланиш туфайли келиб чиқаркан.

Таомлар ижобий ва салбий хусусиятларга эга. Унинг лаззати ва самарадорлиги таомнинг сифати ва масалиги билан, айниқса, оқсилларга бойлиги билан изоҳланади. Гушт ажойиб оқсил бўлиб, таомни тотли қилади. Унинг таркибида турли аминокислоталар бор. Бу эса яхши узлаштириш учун организмга ёрдам беради. Бироқ меъеридан кўп гушт ейиш зарарлидир. Бу соҳадаги кузатишларга кўра, кўп гушт истеъмол қилиш организмда кислоталар ҳосил қилади, туз туплайди. Оқибатда бугинлар хасталиги юз беради. Шунинг учун мутахассислар эллик ёшдан ошган кишиларга кунига бир маҳал гуштли таом билан кифояланишларини маслаҳат беради.

Ун саккиз ёшдан қирқ ёшгача бўлган, фаол меҳнат қиладиган кишилар овқатини чегаралаб қўйишга зарурат йўқ. Лекин киши тулиша бошлагач, айниқса, қирқ ёшдан сунг баъзи озуқаларни, масалан, ширинлик, нон,

СИҲАТ ИЛЛАСАНГ...

Бибисора ОТАЕВА

*Олам жисми аро жон муҳаббат,
Боиси — ор, номус, виждон муҳаббат,
Ижодкори ишқ ҳам муҳаббат ёзи,
Бунёдига соқли, посвон муҳаббат.*

*Меъна аён эди секинги китмигинг,
Таъна қиларингни билардим азал,
Индан кўрққандайин ҳайшқар эдим,
Ҳуриб қўйтаса деб вақти бемаҳал.*

*Болам, бу дунёдан теклик қидирма,
Билсанг, қабристонда тенг бўлмай одам,
Ҳарагин, қангалар осудалиқдир,
Бунда ҳисоби йўқ, жонлар ётса ҳам.*

*Во ажаб, инсонга бор-йўқ битта йўл,
Келиш мақзулидан кетишига қрдар,
Шу ҷуғз кўрадан йиғлаб ўйтмасин,
Майлига душманлик бўлса ҳам агар.*

Иброҳим ПАЙДО

*Мен икки нарсадан кўн ажабдман,
Бир — оқ белангак, бир — оқ кафан,
Лекин шу оқликлар орасида-ги
Ҳаро расволиклар бўлгани ёмон.*

ёғ, мол ёғи, тухум ва гушт истеъмол қилишни секин-аста камайтиргани маъқул. Уларнинг ўрнига кимёвий моддалар таъсир қилмаган сабзавот, мева, усимлик ёғи, сут ёки балиқ маҳсулотлари, кукатлар тавсия этилади. Халқ табобати эса мунтазам ва меъёрида асал ва туршак еб туриш фойдали эканлигини ўқтиради. Тадқиқотларга кўра, Ҳиндистоннинг шимолий қисмида яшовчи Хунза аҳолиси ўртача 110-120 йил умр кўришади. Улар гуштни камроқ, асал билан ўрикни кўпроқ ейишади.

Овқатланишнинг ҳам тартибқоидалари, мароми ва меъёри бор. Аввало озодалик, тозалик ва покликка эътибор бериш зарур. Бундан ташқари, тўғри овқатланиш режимига изчил амал қилиш лозим. Ахир, аллома Аҳмад Дониш: “Агар одам овқатланиш қоидаларига риоя қилса, 120 йил яшайди”, — деб бежизга айтмаган-ку.

Таомни шошилмай, осудалик билан, яхши чайнаб тановул қилган маъқул. Шундагина овқат тез ва яхши ҳазм бўлади, тишларимиз ва милкларимиз мустаҳкамланади. Акс ҳолда таомнинг сингиши ва ҳазм бўлиши қийин кечади. Шуни ҳам унутмаслик керакки, овқатланиш жараёнида ёки таом ейилганидан кейиноқ сув, чой ичиш тавсия қилинмайди. Чунки меъ-

да шираси сусаяди, унинг таъсир кучи пасаяди. Натижада суюқлик аралашган озиқ моддалар меъдада керагича вақт сақланмайди. Ҳазм жараёни бузилади.

Хуллас, нотўғри овқатланиш оқибатида киши турли хасталикларга чалинади. Айниқса, ошқозон-ичак фаолияти бузилади.

Афсуски, кўпчилик овқатланиш маданияти ва саломатлик гигиенасига амал қилмайди. Бир вақтнинг ўзида қовурилган, қайнатилган гушт, ҳазми оғир таомларни бемалол истеъмол қилаверишади. Айниқса, туйларда, гап-гаштакларда борини дастурхонга тўккан хонадон соҳибининг ҳурмати, қолаверса, қистови билан еявериш оқибатида жуда кўп касалликлар келиб чиқади. Бундай бетартиб, аралашқуралаш овқатланиш семиртириб юборади. Семириш натижасида қон айланиши, нафас олиш қийинлашади. Эрта қариш, узоқ юра олмаслик вужудга келади. Шунга кўра, оғир ҳазм буладиган, серёғ овқатларга ружу қўйиш ўз-ўзига душманликдан бошқа нарса эмас. Иложи борича, енгил ҳазм буладиган, витаминларга бой таомларни истеъмол қилган маъқул. Қайнатилган, димланган, сабзавотли таомлар кундалик овқатларнинг асосини ташкил қилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Кукатлар ва сатлатлар ҳамшиша тушки ва кечки овқат би-

лан дастурхонга қўйилиши лозим. Яна шол-гом ва қизил лавлаги кундалик эҳтиёжга айланса, камқонлик ва камдармонликнинг олди олинади. Шунингдек, сут ва сут маҳсулотлари инсон организми учун жуда фойдали.

Таомларнинг хилма-хил бўлиши жуда муҳим. Доим бир хил овқатланиш, анча пайт оч юриб, бирданига тўйиб овқатланиш, эскириб қолган овқатларни истеъмол қилиш, шошилиб овқатланиш ошқозоннинг кушандаси. Таомни ўта иссиқ ёки ўта совуқ ҳолда ейиш, шўр ва нордон егуликларнинг организмга салбий таъсири бор.

Овқат олдидан ёки овқатланиш жараёнида спиртли ичимлик ичиш, чекиш мутлақо зарарли. Ичиш ва чекишнинг зараридан ташқари гуноҳи ҳам бор.

Овқатланиш пайтида гаплашиш, китоб ўқиш атрофдагиларга ҳам ёмон таъсир қилишини унутмаслик керак. Кунига уч маҳал овқатнинг 30 фоизи нонуштага, 45-50 фоизи тушликка, 20 фоизи кечки овқатга тўғри келиши лозим. Кетма-кет овқатланиш ярамайди. Овқатланиш оралиги камида икки соат бўлиши лозим. Саломатликнинг асоси тўғри овқатланиш экан, ўзимиз унга риоя қилайлик.

Зайниддин ИСАМУҲАМЕДОВ

ТОШКЕНТ ТУМАНИ

Жасур Ғуломов Тошкент тумани маданият ва спорт бўлимига бошлиқ этиб тайинланганида, унинг олдда кутубхоналар фондини бойитиш, ўқувчиларга сифатли хизмат кўрсатишни йўлга қўйиш, маданият уйларини чинакам санъат ва маданият маскани даражасида қайта таъмирлаш, замонавий асбоб-ускуналар, анжомлар билан таъминлаш каби муаммолар турганди.

Жасур ака мавжуд муаммоларни бартараф этишда биринчилардан бўлиб ташаббус кўрсатишни мақсадга мувофиқ, деб билди. Раҳбарлигининг дастлабки йилдаёқ кўзга кўринарли ютуқларга эришди. Бир қатор ҳомий ва ташаббускорлар кўмагида марказий кутубхонага компьютер олиб берилди, кутубхона тармоқлари китоб фонди бойитилди. Маданият ва

республика турнирларида голибликни қўлга киритиб, тумanning фахрли ёшларидан бирига айланди.

Маданият ва спорт бўлими томонидан жойларда ёшларга тўғри йўл кўрсатиш, уларни баркамол қилиб ўстириш мақсадида хайрли тадбирлар ўтказилмоқда.

Халқимизда излаган имкон топар, деган ҳикматли нақл бор. Тошкент тумани маданият ва спорт бўлими томонидан биринкетин қўлга киритилаётган ютуқлар ана шу нақлнинг жонли мисолидир.

БУЛУНҒУР ТУМАНИ

Булунғурликлар бир неча йиллардан бери маданият ва спорт соҳасида

Истиқлол йилларида барча соҳалар қатори маданият ва спорт ишлари бўйича ҳам қатор ислохотлар амалга оширилдики, мазкур ишларнинг натижаси бу соҳада эришилаётган ютуқларда яққол кўринади. Шумаънода, мухбиримиз яқинда айрим вилоятлар Маданият ва спорт ишлари туман бўлимларида бўлиб, уларнинг фаолияти билан танишиб қайтди. Қуйида бу бўлимларда олиб борилётган хайрли тадбирлар билан танишасиз.

ИЗЛАГАН ИМКОН ТОПАР

спорт муассасаларида талаб ва эҳтиёжлардан келиб чиқиб, тўғра рақлар ташкил этилди. Турли йўналишлар бўйича очилган компьютер курслари ёшларни касб-ҳунарга йўналтиришга салмоқли ҳисса қўшаётгани ҳам эътиборга лойиқ. Тошкент тумани аҳолиси учун ҳозирги кунда маданият ва спорт бўлими мутасаддилари саъй-ҳаракатлари билан вилоят ва юртимизнинг диққатга сазовор жойлари, зиёратгоҳлари бўйлаб саёҳатлар уюштириш йўлга қўйилган.

Тумандаги маданият ва спорт клублари аъзолари орасида нафақат туман, вилоят, балки республика миқёсида ном чиқарган ёшлар анчагина. Шулардан бири Нурбек Ҳабибуллаев бўлиб, у жорий йилда бўлиб ўтган "Турон" якка кураши бўйича вилоят ва

нафақат Самарқанд, балки республика миқёсида пешқадамликни қўлдан бермай келишмоқда. 2004 йилда тумanning "Чавқи" фольклор этнографик халқ ансамбли "Йилнинг энг яхши фольклор этнографик жамоаси" деб топилиб, "Олтин тор" дипломи билан тақдирланди. 2005 йил Жиззахда ўтказилган республика миқёсидаги халқ миллий ўйинлари ва спорт фестивалида булунғурлик Холиқ бобо Жайноқов голибликни қўлга киритди. Жорий йилда эса вилоят миқёсида ўтказилган "Диёр оҳанглари" кўрик-танловида Булунғур тумани санъаткорлари 1-ўринга сазовор бўлишди.

Яна шу йилда пойтахтимизнинг "Жар" спорт мажмуида бўлиб ўтган мусобақаларда булунғурлик таэквондочилар фахрли ўринларни эгаллашди. Ўсмирлар

ўртасида Бухорода ўтказилган Юнон-рум кураши халқаро турнирида Булунғурдан 8 нафар паҳлавон муваффақиятли иштирок этишди.

Албатта, бундай ютуқларни қўлга киритиш ўз-ўзидан бўлмайди. Бу борада туманда маданият ва спорт соҳаларини ривожлантиришда бел боғлаб хизмат кўрсатётган мутасаддилар меҳнатини алоҳида тилга олиш жоиз. Шу ўринда туман маданият ва спорт бўлими раҳбари Нурмамат Бойжўраев ҳақида икки оғиз сўз. Нурмамат ака Булунғурнинг Бешқўрғонидан. Ўз соҳасига сидқидилдан, масъулият билан ёндошиши туфайли эл орасида ҳурмат қозонди. Бугун Нурмамат Жўраев Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, клуб ишлари аълочиси. Бироқ унинг назарида энг асосийси тумани аҳолисининг эъзозидир.

— Туманимизда маданият ва спорт соҳасида амалга оширилаётган ишлар, ҳал қилишимиз керак бўлган муаммолар талайгина, — дейди Нурмамат ака биз билан суҳбат чоғида. — Эришган ютуқларимиз билан қаноатланиб ўтира олмаймиз. Йилдан йилга туманимиз ишлари орасидан истеъдодли, билим

ва тажрибага чанқоқ интилувчанлар сони ортиб бормоқда. Уларга гамхўрлик кўрсатиш, тўғри таълим ва тарбия бериш олдимиздаги бурчимиздир.

Дарҳақиқат, мамлакатимиз келажаги ана шундай баркамол авлодлар қўлида. Шундай экан, туманда юртимиз эртаси хайрли бўлишини кўзлаб бажарилаётган эзгу ишларга ривож тилаймиз.

ЖОМБОЙ ТУМАНИ

Маданият ва спортнинг мукамал такомиллашуви мамлакат нуфузини ошириш ва халқ мавқеини юксалтиришга беқиёс хизмат қилиб келган. Шу ўринда мазкур соҳаларни ривожлантиришга ҳисса қўшаётганларнинг меҳнатларини алоҳида тилга олиш жоиз.

Жомбой тумани маданият ва спорт ишлари бўлимига Асрор Бобоев раҳбарлик қилиб келмоқда. А.Бобоевнинг ўз соҳаси билимдон эканлиги, тадбиркорлиги, фаоллиги, энг асосийси, Жомбойнинг тупроғи, суви ва ҳавосини, жомбойликларнинг кўнглидаги истаklarини чуқур ҳис қила олиши туманда маданият ва спорт соҳаларида кўзга кўринарли ютуқларнинг қўлга киритилишига сабаб бўлмоқда.

Бугун туманда "Оқчашма" фольклор ансамбли, "Жомбой тароналари" халқ ансамбли, каратэ, кўпқари ва миллий спорт турлари бўйича қатор клуб ва тўғарақлар иш олиб бормоқда.

Жорий йилда "Ўзбекистон — Ватаним маним" қўшиқ танловининг якка ижро йўналишида жомбойликларнинг фахрли 2-ўринни қўлга киритгани, Жомбой каратэ мактабининг 3 ўқувчиси ўсмирлар ўртасидаги республика танловида 1,2,3-ўринларни эгаллаганлари улоқ-кўпқари мусобақаларида туман чавандозларининг Марказий Осиё чемпионати совринига сазовор бўлгани туман маданият ва спорт ишлари бўлими фаолиятига берилган юксак баҳо десак, тўғри бўлади.

Узоқ йиллардан буён туман

аҳолисига хизмат қилиб келаётган кутубхоналарда олиб борилаётган ишлар ҳам таҳсинга лойиқ. Ҳозирги кунда туманда марказий кутубхонадан ташқари болалар кутубхона бўлими ва 3 та тармоқ

кутубхоналари тумanning 125 мингга яқин аҳолисига хизмат кўрсатмоқда. Марказий кутубхона ҳамда болалар кутубхона бўлими 56 та мактаб, 3 та касб-ҳунар коллежи ҳамда уларда фаолият кўрсатаётган 35 та тармоқ кутубхонасининг услубият маркази ҳисобланади. Бугун мазкур кутубхоналарнинг китоб фонди 331400 нусхага етган бўлиб, улар 37400 дан ортиқ доимий ўқувчиларига эга. Жорий йилда кутубхоналарга ҳомийлар томонидан 784 нусха китоблар тақдим этилди, 58 нусхадаги газета ва журналларга обуна қилинди.

Туманда истиқомат қилаётган болажонлар қалбида китобларга меҳр-муҳаббат уйғотиш, болалар адабиётидаги образлар билан мукамал танишувни йўлга қўйиш мақсадида кутубхоналар фаоллари саъй-ҳаракати билан Қўғирчоқ театри ташкил этилиб, бир қатор эртақлар сахналаштирилди ва болалар эътиборига ҳавола этилди.

ЗАНГИОТА ТУМАНИ

Ҳамидулла Ҳабибуллаев Зангиота тумани маданият ва спорт бўлимини бошқараётганига кўп бўлгани йўқ. Лекин қисқа фурсат ичида у ўзининг раҳбарлик қобилиятини кўрсата олди. Халқ таъбири билан айтганда, ўттиз йилдан ортиқ давр мобайнида у мазкур соҳада ишлаб, унинг йилида қайна-

ди. Ҳамидулла ака қаерда ишлама-син, ишни ташкилотни моддий томондан оёққа турғазидан бошлайди. Тўғри-да, зарур шарт-шароитни вужудга келтирмасдан туриб, олдига қўйган эзгу мақсадларни амалга ошириш осон эмас.

Бугун Зангиота туманида 70 га яқин маданият ва спорт клублари, тўғарақлар фаолият олиб бормоқда. Уларга тумanning 1400 дан ортиқ ёшлари аъзо. Туман ёшларининг вилоят ва республика бўйича ўтказилиб келинаётган турли кўриктанловларда ўз ўринларига эга эканликлари қувонарлидир.

"Ҳомийлар ва шифокорлар йили" муносабати билан туман маданият ва спорт бўлимида талай хайрли ишлар амалга оширилди. Яқинда туман кутубхоналари бўйлаб ўтказилган марафонда иштирок этган ҳомийлар томонидан китоб фонди янада бойиди. Бундан ташқари, туман маданият ва спорт муассасаларини таъмирлаш, замон талабидан келиб чиқиб жиҳозлаш ишларига ҳам чуқур эътибор қаратилган. "Ҳосил" халқ мақом ансамбли бугун нафақат Зангиотада, балки, вилоят миқёсида ҳам ўз муҳлис-ларига эга. Туманда 3 та стадион, 11 та спорт ва маданият клуби, 1 та автоклуб ва болалар санъат мактаби қизгин фаолият кўрсатмоқда.

Ғаурам ДОНИЁРОВ

Ибриқ — Изомнинг лақаби. У дуч келган сал бундайроқ одамни беписанлик билан: “Ҳей, ибриқ!” — деб чақиради. Лекин унга ҳеч ким, ўзинг ибриқсан, деёлмайди. У сил касалликларини даволаш диспансерининг бош враччи. “Ўҳ-ҳў” этиб ўўталган одам бу диспансерга оёқ кўйса, эти дирил-лаб, суяги зирқирайди.

Изом ибриқнинг хотини Бибиғул — лаборантка. Диспансерга келган одамнинг биллагига учи ўткир перо билан бир чизади-да, ташхис варағини эрига беради. Изом ибриқ бешафқат ҳукмини эълон қилади:

— Сал кечикиб келганингда, тузалмас силга мубтало бўлар экансан.

Ибриқ “бемор”нинг кўкрак қафасиниям қора қоғозга сувратини олдиради. Магарам ишкали бўлмаса, бошқа бир касал кўкрак рентгенини “бемор” кўзи олдига ёруққа тутиб, қора нуқталар тўғрисида узоқ гапирди. Даволанмаса, ўпкасидан ажрашини таъкидлайди. Бундай мудҳиш ташхисни эшитган ҳар қандай иродали одамнинг ҳам қўл-оёғи бўшашади, бирпасда “бинойидек” беморга айланади-кўяди. Ана энди Изом ибриқ уни соға бошлайди. “Даволаб” бўлгач, қуюққина зиёфатини олади. Яна кўрганда: “Ҳа, ибриқ, бормисан, кўринмайсан?”, — дея қўл учиди сўрашиб ҳам қўяди.

Таниш-нотаниш бари унинг бу дашномига кўникиб кетган. Йўқса, «ибриқ» сўзининг ҳар кимга сабаб-бе-сабаб тақалавериши, авваламбор беписанлик, қолаверса, ҳақоратдай гап, нега ки

ибриқ — қўл ювдирадиган сопол кўза. Лекин одамлар Изом ибриқнинг бу ўхшатмасига чидашади, иссиқ жон, хасталаниши табиий.

Одамлар, айниқса, кўча-кўй Изом ибриқнинг яна бир бемаъни одамуга кўникишган. У ҳеч кимни на меҳмондорчиликка, на тўй-маъракага, на ифторлигу на бирор хайрия-садақа бериб, уйига таклиф этмайди. Ўзи эса ҳеч қаердан қолмайди. Ис чиққан ер бўлса, ҳозир у нозир. Яна ҳаммадан аввал, эртадан келиб, тўрда панднасиҳат қилиб ўтиради.

Изом ибриқнинг олтмиш ёшдан ошганига ун ўйла яқинлашиб қолди. Нафақат бирор қариндош-туққан, балки девор-дармиён қўшнилари ҳам яқин беш-ўн ўйла оёқ босиб ичкари кирмаган сирли ҳовлида эр-хотин икков эл кўзидан пинҳон умргузаронлик қилади. Ўғли билан қизи катта бўлишгач, замона зайли боис ҳар томонларга учиб кетишди. Қўнғироқ қилиб ҳол-аҳвол сўрашсалар эҳтимол, лекин кетганларидан бери келиб, хабар олганларини ҳеч ким кўрмаган.

Ибриқни-ку, тўй, маърака-маъжозда учратиб, салом-алик қилиб туришади, аммо хотини Бибиғул деярли кўринмайди. У на

бирор марта кўшнилари тандирида нон ёпган, на туз ё гугурт сўраб чиққан. Қўшнилари ҳам булардан ҳеч нима сўрашмайди. Бу хусусда гап-сўз ҳ а м

қилишмайди, худди шундай бўлиши келаркандай.

Энг ажабланилиси, Изом ибриқ пенсия ёшидан анча ошиб кетган бўлса-да, катта бошлиқлар: “Курсини бўшатиб беринг”, — деёлмайди. Ўзи: “Бир лўли кафтимга қараб, тўқсон ёшга кирасан, деган, пенсиядан оғиз очмаларинг”, — дермиш.

Юсуфали баобрў одам. Савлатидан от хўркади. Ибриқ шундай одамнинг шохини синдиради. Ибриқ, касалсан деганидан кейин Юсуфали шаҳарга бориб, бошқа шифохонада рентген қилдирган экан, у ердагилар сопна-соғсан, дейишган. У рентген қоғозини кўтариб Ибриқнинг олдига келса, у: “Мен ўзимни аппаратимдан бошқасига ишонмайман, бу алоҳида, сил касаллигини аниқлайдиган аппарат”, — дея шовқин кўтарган.

— Бор, ишонган одамларингга даволат! Иккинчи бу ерга оёқ босма! — деган.

Бечора Юсуфали:

— Тавба қилдим, қайтиб олдим. Сиздан бошқага даволатмайман, — дея кечирим сўраб, Ибриқни зўрға эпакага келтирган. Кўп нарсалар совға қилган.

Шундай беҳосият бандалар ҳам яралар экан-да, дея одамлар ёқа ушлайдилар. Ҳа, ҳўш, бегоналарни қўлидан келганча аямай талайди, бемаъна бир қадам ташламайди. Яқинларига-чи? Бари безор. Ёнига ўўламайдилар. Бундан на Изом ибриқ, на хотини зиғирдай азоб тортиганини, очиқ кўнгли билан бирорта қариндошига қайишганини ҳеч ким кўрган эмас. Қишлоқдан паноҳ излаб келган синглисининг ўғли, туққан жиянининг қўлига қараган Ибриқ, ётга холисанлилло хизмат қилармиди?!

Балки, бу янглиғ такаббурилу иззатнафслик Ибриққа отамеросдир. Ахир унинг катта бобоси Ҳайдарбойнинг подшо ҳукми билан озод бўлган кули эртаси ўўлда хожасини кўриб,

салом ўўқ, алик ўўқ, осмондан пўстин ташлагандай: “Ҳа, биродар, қалайсан энди, омонмисан?” — деб сўрагани учун уйига келиб, кампирига: “Бундан буёғига яшашимдан маъни ўўқ”, — дегану ичкари кириб

Компл АВАЗ

ИБРИҚ

ётганча жон берган экан.

Қулум ўзини менга тенг тутди, деб оламдан кўз юмган шухратпараст одамнинг невараси Изом ибриқнинг ҳоли не бўлар эди? Ҳўш, Ибриқ ота-бобосига тортган экан, хотини-чи? Хотини Бибигул не Худо урган инсонки, муомалада Ибриқдан қолишмайди. Қовун қовундан ранг олади, деб бежиз айтмаган машойихлар. У эрини ўзининг Худоси деб билади. Бу яхши, аммо унинг қусри билан болалари ота уйини тарк этиб кетишганига наҳотки, аёл бўла туриб бирор туки қимир этмаса, “бу қандай яшаш, уйига ўт тушсин бундай турмушнинг”, деб айюҳаннос солмайдими? Балки ичидан исёни бўғзигача келиб, ташқарига чиқаришга кучи етмаётгандир. Балки шундан юзлари сариқ, кўзлари мунглидир. Унинг эзилиб юришида қандайдир номукаммаллик борки, юрагини очиб, дардини тўкиб солмайди. Буну тушунтириш қийин, ҳар на билгани ичиди.

Яқинда Бибигул кетиб қолибди, дейишди. Ёлгон экан, анчайин хасталаниб, кўринмай кетганига шундай ўйлашган. Уни шундай дажжол эр билан муроса қилиб яшашига сабаб не? Аёл бу жумбоқни ўзи билан қабрга олиб кетса, эҳтимол.

Бу воқеага сакам қирқ йил бўлади. Бибигул хушсурат, келишган қиз эди. Ой деса ой, кун деса кун. Уни илк муҳаббатидан мосуво этиб, Изомга бердилар. Қандай сархуш эди унгача тонглар. Баҳор шалоласидай серзавқ, субҳи сабодай шўхчан, қанот чиқариб учишга шайланган бетизгин асовга тушов урдилар. Тақдирга тан бермоқчи бўлди-ю, Уни ўйлайверди. Кетиб қолишга юраги дов бермади. Ота-онасини ўйлади. Ўзини ўйлай олмади. Барибир, Уни кўз олдидан кеткизолмади.

Йил ўтди, Бибигулнинг бўйида бўла қолмади. Ҳамшираликни битириб, эри билан бирга ишлай бошлади. Уни ёдидан чиқараёзган эди, армия хизмати-га кетишидан олдин бирров олдига кирди-ю, ярасини янгилади. Қандай қилиб кучоғига отилди, қандай қилиб бўйнига осилди — бир Яратганга аён. Унинг таниш ҳидидан маст, кечқурун учрашувга чиқишга рози бўлди.

Бибигулнинг кўзидаги безовталиқни Изом сезди, лекин бу қадар бевошлиги ҳақида ўйлашга гурури йўл қўймади.

— Уйга бориб келаман, — деди кечроққа бориб Бибигул синиқ овозда.

— Яқинда бориб келган эдинг-ку? — синчковлик билан сўради Изом.

— Кеча ёмон туш кўрдим.

— Тушнинг ёмони бўлмайди, яхшилиқка ўйиш керак. Эртага ўзим олиб бораман, вақтим бор. Бугун навбатчиман, биласан.

— Майли.

Бибигул тил ичиди “майли” деган эканми, қоронғи тушиши билан уйдан қандай чиққанини билмади. Уни муҳаббати судраб кетди... Тонга яқин уйига келди. Наридан-бери чой ичиб ишга жўнади.

Навбатчиликдан чарчаб, кўзлари қизарган Изом хотинининг юзидаги хушхолликдан эти бир сескангандай бўлди, аммо беморларга андармон бўлганича, сўнг эйтибор қилмади. Кечда ҳаммасидан ошиб тушди. Бибигул қоронғи тушар-тушмас кўрпага кириб, донг қотганча ухлаб қолди. Чироқниям ўчирмабди. Изом сочлари кўкрагига ёйилиб ётган хотинига бир суқланиб қаради-да, эрталабки дилхиралиги бош кўтарди. “Бу недан бунча хушхол ухлаяпти?” Гуноҳи бешарм Изом ибриқнинг қалбидан миясига ўрналаб, аста пармалай бошлади.

Шундай ҳам одамовироқ Ибриқ аста-секин ҳаммадан четлана бошлади. Гумондорлик бошини тамоман гаранг қилди. Ўзи хоҳлаб ўйланган Бибигулнинг ҳар қадамидан ишқал топа бошлади. На ишида унум бор, на уйида ҳаловат.

Бибигул эса вужудда уйғонган яралиш ҳиссиёти билан учиб юрибди. Бир тонг у суюниб эрига юзланди:

— Суюнчи беринг! Бола кўрамиз, шекилли!

Ибриқнинг юзи бир ёришди-ю, тезда тундлашди.

— Туғилсин, кўрамиз, — деди.

Бибигулнинг қувончи ҳавода қалқиб кетди. Кейин хат устида қўлга тушди. Ўша кун иш билан марказий шифохонага кетган Изомнинг борганидан келгани тез бўлди. У хотинини биров кирганини сезмас даражада эшикка тескари ўтириб ўқиётган хатига орқадан келиб кўз ташлади. Йўталдиям — Бибигул сезмади. Сўнг хатни унинг қўлидан аста суғуриб олди. Хатни нафас чиқармай бир бошдан ўқиди ва ҳуши бошидан учди. Эшикни ичидан қулфлади. Сўнг яшин

тезлигида хотининг сочидан товлаб, калтаклай бошлади. Бибигул нафас чиқармади. Изом оёқлари оғригунча тепкилади. Боланинг тушишини хоҳлаб тепкилади. Бибигул кўкармаслиги учун имкони етганча юз-кўзларини бекитди, холос.

Бибигул қаҳрланиб онасиникига кетмади. Отаси касалманд, чидай олмайди, деди. Эрининг бари дашномларига чидади, ҳеч нимани бўйнига олмади. Қорнига тепки еганида бирров қайғурган эди, йўқ, Худо бераман деса, ҳеч гап эмас экан — кўчқордай ўғил туғди. Ибриқ одамлар кўзича туғруқхонага борди, аммо эл ўйиб, кўзойдин қилмади.

Баъзан: “Балки чакки гумонсираб, азобланаётгандирман”, — дея ўйлайди. Ўғлига қараб, ўзини кўргандай бўлади. Барибир, Бибигул бўйнига олмагани, хат шунчаки ҳамсинфлик, ёшлик ҳаваслари дегани билан, эл-элчилик, орқаваротдан эшитган, юрагининг тубида гумон бор. Болани кўпам эркалаб, қўлига олавермайди. Лекин Бибигул аниқ билади, нораства — муҳаббат фарзанди.

Бибигулнинг севиқлиси армиядан қайтгач:

— Изомдан чиққин, ўзим оламан, ахир, ўғил меники-ку! — деди.

— Йўқ, ўғил эримдан, бу фикрни бошингиздан чиқариб ташланг, — деди Бибигул. Рози бўлмади. Аммо ўрганган кўнгул қўймас экан, яна ўзини Унинг кучоғида кўрди, ақлини йўқотди, қизини туғди. Икки учрашганда икки фарзанд. У қанча зорланса ҳам Бибигул қайтиб учрашмади. Ҳаёти ҳам бир тақовулда — зерикарли, бемуҳаббат ўтди, ҳисоб.

Изом ибриқ ҳам тақдирга тан берди. Аммо хотинига хотиним деб қарамади. Аламини ишдан, одамлардан олди.

Ёшликдаги ҳавасли кунларини эслабми, Изом пайғамбар ёшига етганда эл-элотни яна бир бор ҳайратга солди. Неча йиллардан бери сув келмай кўмилиб ётган эшиги олдидаги ариқча бўйига бирваракайига ўн-ўн беш туп чинор эди. Ичкаридан, водопровод сувидан олиб чиқиб, чинорлар тагига қўйиб турди. Енгул машинаси бор чап ён қўшнису-ку, Изом ибриқнинг одам бўлиб қолганига боши осмонга етибми, кунора соҳиби кўзидан пинҳона чинорларга сув қўйиб, тагига оз-оз ўғит солиб, уларни кулоқ-

ларидан чўзгандай парваришига кўмаклашди. Чинорлар ҳам тез орада бўй чўзиб, бўйрадай жойга соя бера бошлади. Қўшни чет чинорнинг шаллоқдай соясига машинасини ҳар гал қўйганида Ибриқнинг ота-бобоси руҳига дуолар қилиб юрди.

Бахилнинг боғи кўкармас, деганлари бекор экан, беш-олти йилда Ибриқнинг чинорлари бир кунда икки мартагина очилиб-ёпиладиган кўкимтир ранги ўчиб кетган, бир ёни сал қийшайинқираган дарвозани, неча йиллардан бери оҳак кўрмаган пастак деворни кўзга кўримли, йиллаб сулурги тегмайдиган эшик олдини сўлим гўшага айлантди. Ён қўшни машинаси сояда турганидан, болаларининг чинорлар тағида яйраб ўйнашдан вақти чоғ.

Бироқ Ибриқнинг кейинги кунларда қўшнининг хуш қайфиятидан таъби тирриқ бўляпти. У эккан чинорлар тағига бемалол машинасини қўйиб, уйига керилиб кириб-чиқиб юрибди. Ибриқнинг ҳаловати бузилди. Айниқса, кўчанинг майда-йирик бари болалари шу жойга йиғилиб, шовқин-сурон кўтаришларига чидами етмади унинг. Бу қандай бедодлик. Бировнинг чинорини ўзиникидай қилиб, тағида яйраб ўтиришса-я! Йўқ, бунга чек қўйиш лозим!

Ёзнинг жазирама иссиқ кунни Ибриқнинг қўлида арра, болта кўрган одамлар аввалига ҳайрон бўлишди, кейин у эшиги олдидаги чинорларни бирин-кетин чопа бошлагач, баттар ҳайратланишди. Энди гуркираб, ўсиб келаётган чинорларни тубидан болталаб, кесаётган Ибриқдан ижирғанишди, лекин унинг жанжални текин сотиб олиш феълени билганлари учун бир оғиз индашмади.

Ибриқ еттига чинорни кесганидан кейин алланечук ҳолсизлангандай бўлди. Эгнидан эски қорамтир кўйлагига ёқаларини ечиб, деворга астагина суяниб ўтирди. Муздаккина сув ичгиси келди. Аксига олгандай хотини Бибигул юраги хасталаниб, кечадан олдинги кунни марказий касалхонага тушган. Унинг орқасидан ҳам боролгани йўқ. Ўзиям салкам дўхтир, шунча йил диспансерда ишлаб келяпти. У ердаги врачлар билан тил топишиб кетади, овқатгаям зор бўлмайди, деган тасаллида ўзини оқлагандай бўлди.

Танидаги тер совугач, Ибриқ ўрнидан туриб, ичкари кирмоқчи, бир ҳўплам сув ичмоқчи бўлди, бироқ оёқ-қўллари ўзига бўйсунмади. Ўрнидан қўзғалолмади. У ҳали бошига тушган оғир юк салмоғини тўлиқ англаб етмади, балки англагиси келмади. Чинорга суяниб тураётган деса, рўпарасидагини ҳам туби билан кесган. Наригиси — ҳали кесилмагани олисроқда. У тирсагини деворга бериб турмоқчи бўлди, қўли ишламади. Етмиш ёшга кириб, қўлига ҳасса олиш у ёқда турсин, тиззасига суянмай ўрнидан даст туриб юрган одам бир нафасда ожиз, нотавон ҳолга тушиб қолганига ақли бовар қилмади. Наҳотки?.. Йўқ, сал дамимни ростлаб олай, ўрнимдан туриб кетаман, дея ўйлаб яна пича ўтирди. Аммо шу ўтиришида юраги ўйнаб, қайт қилгиси келди. У ёқ-бу ёққа аланглаб қаради. Кўча бўм-бўш, ҳеч ким кўринмайди. Қўшнининг болалари ҳам кўриниш беришмаяпти. Унинг хўрлиги келди. Ҳеч ким кўринмас-да, қичқирмоқчи бўлди. Қайда, нафаси қайтиб кетди. Сўнг бир томонга қийшайётганини пайқайди. У ёғини эслолмайди...

Одамлар кечга томон Ибриқнинг мудраб ётганини кўришди. Бироқ ҳеч ким унинг фалаж бўлиб қолганини билмасди. Ниҳоят, ён қўшни нима бўлса бўлар, деб сал берироқдан овоз берди:

— Изом ака, Изом ака!

Ибриқдан садо бўлмади.

Шундан кейингина у бошқа қўшниларга хабар берди. Кўплаб-кўмаклаб, Ибриқни ичкарига олмоқчи бўлишди. Не кўз бўлиб кўрсинларки, дарвоза орқаси ҳандақ қилиб қовланган экан. Тилдан қолган Ибриқни девор ёқалаб сўқмоқ йўлдан ётоқхонасига олиб киришди. Бир-бировидан Бибигулни суриштиришди, диспансерга кўнғироқ қилишди. Уни марказий касалхонада даволанаётганини шунда билишди. Ўғил-қизига хабар қилай дейишса, уларнинг турар жойини билишмайди. Шаҳардаги узоқ қариндошларига хабар беришни чап ёндаги қўшни ўз зиммасига олди.

Қўни-қўшнилар кўримсиз, қаровсиз боғ саҳнига қараб эзилишди: ҳамма ёқда кераксиз темир-терсақлар уюми, тошу қум, ёввойи ўт босган йўлакларда курт еган одамлар чириб ётибди. Одамларни қон қақшатиб йиққан

мол-мулки шуми? Бетаъма бир қадам ташламаган инсоннинг у дунёдан таъмаси не экан?

Ибриқнинг кесган чинорларини санадилар — еттига экан. Кимдир ёшани қайтарди — етмиш! Кимдир уни: “Тўқсонга қираман, деб юрганли”, — деди. Маҳалла оқсоқоли бир калима билан мухтасар этди:

— Еттинчи чинорда экан-да жони.

— Ҳали тирик одамга жаноза ўқиш дурустмас.

Юсуфалининг гапи ҳеч кимга ёқинқирамади. “Тез ёрдам”ни чақирдилар. Дўхтирлар келиб, кўп қарашиқ қилдилар, фойдаси бўлмади, лекин негадир уни касалхонага олиб кетмадилар. Диспансер ходимларидан баъзилари келдилар. Улар ҳам қайғуриб бош чайқанча бир-бир тарқалишди.

Юлари дардан сарғайган Бибигул касалхонани ташлаб келди. Ўғли, қизи, келини, куёви етиб келишди. Уларнинг ҳеч бирини Ибриқ сезмади. У шу ётганича, ўзига келмай, йиқилганининг еттинчи кунни оламдан ўтди.

Ўликни эгаси кўмади, келганлар фотиҳа ўқиб кетади, деганларича бор экан. Ибриқ — майитнинг эгаси эл-элот бўлди. Дарвоза орқасидаги ҳандақни кўммагунарлича тобутни киргизиб-чиқариб бўлмади. Жаноза кунигача боғни ёввойи ўтлардан тозалалаб, ялаб-юлқадилар.

Бибигул эри билан бирга қилган ёмонликларига қайтаётган яхшиликлар олдида эзилиб, ютоқиб-ютоқиб йиғлади. Эшик олдида белини боғлаб турган ўғли бу хоксор одамларга қандай миннатдорчилик билдиришни ўйлаб, ожизларча кўзёшларини артди. Унинг юрагида ота уйини обод қилиш, эл яхшилигига муносиб жавоб қайтариш учун шу ерда қолиш нияти жунбушга келганидан, киндик қони тўкилган ерга ўзгача меҳру муҳаббат билан боқди. Оқсоқолнинг талмовсираб гапирганига хайрихоҳлик ила жавоб қилди:

— Уйнинг чироғини ўчирмасмиз, ота.

— Боракалло, ўғлим, — деди оқсоқол суюниб.

Жанозадан кейин яна оқсоқол армонли донишлик қилди:

— Охиратини берсин, деганларича ҳикмат кўп экан. Лекин бу пурмаъно ҳикматни Изом ибриқ тушунамай кетди, болалари тушунар...

ФАЙЗЛИ ДАСТУРХОН

Очиғи, яқинга-ча бозорларимизга хос бўлган айрим сотувчиларнинг маҳсулотларини дуч келган ерга тўкиб, савдо

ди. Бундан ташқари ўйдим-чуқур жойларни асфалтлаш, иншоотларни таъмирлаш каби кўплаб ишлар ҳам амалга оширилди.

Умуман, бозор ҳудудига разм солиб, ҳар қадамда ижобий ўзгаришларни кўриш мумкин. Бозорга кираверишдаги шарқона дарвозанинг ўзиёқ кўнглингизда ажиб кўтаринкилик пайдо қилади. Расталарни оралар экансиз, уларнинг маҳсулотлар турига қараб алоҳида бўлимларга ажратилгани, қайта таъмирланганини кўриш мумкин. Махсус, озода савдо халатидаги ҳар бир сотувчи харидорларда илиқ таассурот қолдириши табиий.

— Бозор аҳолининг турли хил маҳсулотларга бўлган эҳтиёжини қондириши, харидорларга сифатли хизмат кўрсатиши лозим, — дейди Олой деҳқон бозори акциядорлик жамияти раиси Мирзохид Одиллов. — Бозор маъмурияти эса уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиши керак. Бугунги кунда харидорларни сифатли ва арзон маҳсулотлар билан таъминлаш мақсадида Тошкент, Юқори ва Қуйи Чирчиқ туманларидаги қатор ширкат ҳамда фермер хўжаликларидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етказиб берилмоқда. Савдо ярмаркалари ташкил қилинмоқда. Бозор — халқнинг юзи, файзли дастурхони. Ана шу дастурхондан барака узилмасин...

Чиндан-да, Мирзохид ака айтганидек, бозорларимиз юртимиз тупроғида етиштирилаётган бирибидан тотли ноз-неъматларни халққа улашувчи файзли дастурхон бўлиб қолаверсин.

Комилжон КИЁМОВ.

Олой бозори нафақат пойтахт ёки вилоятларимиз аҳолиси, балки бу ерга ташриф буюрувчи юртимиз меҳмонлари ўртасида ҳам маълум ва машҳур саналади. Келинг, сўз аввалида унинг умумий ҳолати борасидаги айрим маълумотлар билан танишиб чиқайлик.

Мазкур бозор 9,5 гектар майдонни эгаллаган бўлиб, унда асосан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан савдо қилинади. Салкам 1800 та савдо ўрнига эга ва шу билан бирга, 132 та турғун савдо ўрни ҳам мавжуд. Сотувчи ва харидорлар учун алоҳида юк сақлаш хоналарининг борлиги билан маҳсулотларнинг йўқолмаслиги кафолатланади. Қулайлик яратиш ва тарозидан уриб қолишнинг олдини олиш мақсадида сотувчиларни алоҳида тарозилар билан таъминлаш хизмати кўрсатилади. Шу билан бирга, бозор ҳудудида модалар ателеси, сартарошхона, соатсозлик устахонаси, 2 та автомобилларни сақлаш жойи, шунингдек, бир неча овқатланиш шаҳобчалари фаолият кўрсатмоқда.

қилишлари каби санитария-гигиена қоидаларига тўғри келмайдиган ёқимсиз манзара “Олой”га ҳам бегона эмас эди. Эндиликда, бозор маъмурияти, тартибни сақлаш ходимлари, солиқ хизмати ва жамоатчиликнинг биргаликдаги саъй-ҳаракати, тушунтириш ишларини фаол юритиши натижасида бу ҳолатларга чек қўйилди ва қатъий назорат остига олинди. Об-ҳаво шароитлари қатор муаммоларни келтириб чиқариши мумкинлиги ҳисобга олиниб, маҳсулотларни қор-ёмғирдан, иссиқ-совуқдан асраш, уларнинг имкон қадар харидорларга бузилмасдан етиб боришини таъминлаш чора-тадбирлари ҳам кўрилади, албатта.

Халқимизнинг ўзига хос анъаналаридан бири ҳашар эканлигини яхши биламиз. Бу анъана Олой бозори ҳудудини ободонлаштириш ишларида ҳам қўл келмоқда. Жумладан, ҳашар усулида бозор ҳудудидаги бетон устунлар оқланиб, полиз маҳсулотлари расталари томига бўз тортилди, савдо жойлари бўялиб, қайта рақамлаб чиқил-

ИБН СИНОНИНГ ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРИ

Қадимий ва табаррук тууроғидан буюк алломалар, фозилу фузалолар етишиб чиққан юртимиз асрлар давомида нафақат Шарқ, балки умумжаҳон тамаддуни бешикларидан бири бўлганлигини олам тан олмоқда. Ота-боболаримизнинг ҳаётий тажрибалари, илмий изланишлари асосида яратилиб, бешафқат давр синовларидан омон қолган тошбитиклардан тортиб, китоблар, нодир қўлёзма асарларгача барча-барчаси бебаҳо меросимиз намуналаридир.

Уйғониш даври маданиятининг йирик арбоби, “Шайх арраис” (донишмандлар сардори), “Шараф ал-мулк” (мамлакатнинг шарафи), “Ҳужжат ал-ҳақ” (ростликка далил), “Ҳаким ал-вазир” (дониш-

манд, тадбиркор вазир) каби номларга сазовор бўлиб, шуҳрат қозонган, фалсафий, табиий, илмий, ижтимоий-сиёсий, ахлоқий қарашлари ила ўз давридан анча илгарилаб кетган аллома Абу Али ибн Сино ҳам бизга бой илмий мерос қолдирган зотлардан биридир.

Улуғ аллома бор-йўғи 57 йил умр кўрган бўлса-да, ўрта асрда маълум бўлган илм-фаннинг барча тармоқларига оид бениҳоя кўп илмий ишлар ярата олди.

Олимни Фарбда Авиценна номи билан машҳур қилган “Тиб қонунлари» асари бўлса-да, ёзганларининг миқдорий жиҳатдан кўпи фалсафий асарлари бўлиб, “Шайх арраис” унвони ҳам, энг аввало, унинг буюк файласуфлигига ишорадир. Унинг фалсафий таълимотлари нафақат Шарқда, балки Фарбий Европа мамлакатлари-

да ҳам кенг ёйилди ва уйғониш даврида илмий дунёқарашнинг вужудга келишида катта аҳамият касб этди.

Ибн Синонинг энг сўнгги йирик фалсафий асари “Ал-ишорат ва-т-танбиҳот” (“Ишо-

ралар ва танбеҳлар”) бўлиб, уни олим қисқа ибораларда баён эта олган. Олимнинг “Ҳикмат ал-Машриқийн” (“Шарқчилар фалсафаси”), “Китоб ал-ишорат фил-мантиқ ва л-ҳикмат” (“Мантиқ ва фалсафанинг ишоралари”), форс тилида ёзилган “Донишнома” (“Билим китоби”) каби фалсафий рисолалари ҳамда “Тайр қиссаси”, “Саломон ва Ибсол”, “Ҳайй ибн Яқзон”, “Юсуф ҳақида қисса” каби фалсафий мазмунли бадиий қиссалари ҳам ўз даврида ниҳоятда машҳур бўлган.

Ибн Сино фалсафий қарашларининг энг ёрқин нуқтаси шундаки, оламда мавжуд барча нарсаларнинг вужуди-вожиби Тангридир. Қолганлари вужуди-мумкин қисмига кириб, вужуди-вожибдан келиб чиқади.

Ибн Сино ўзининг “Тадбири манзил”, “Китоб аш-шифо”, “Китоб ан-Нажот”, “Китоб ишорат ва танбиҳот”, “Донишнома” асарларида таълим жараёнида амал қилиниши лозим бўлган йўл-йўриқлар ҳақида тўхталади. Айниқса, бола тарбияси ва таълим бериш билан шуғулланувчи ўқитувчининг қандай бўлиши ҳақидаги фикрлари муҳим аҳамият касб

этишини биз “Хоразм Маъмур академиясининг олис яқин юлдузлари” китобидан тўлиқроқ билишимиз мумкин. Китобда таъкидланадики, Ибн Сино қарашларига асосан, бола бақувват бўлиб, сўзлашув нутқини яхши тушуна бошлаганидан сўнггина савод ўрганишга қобил бўлади. Шу билан бирга, болани саводга ўргата боришда ахлоқий ва ақлий тарбия усулларини эгаллаган иродали, доно, ғамхўр ва динга ишонган ўқитувчи ва тарбиячи танлай олиш муҳим аҳамият касб этади. Қолаверса, Ибн Сино болаларни алоҳида-алоҳида ўқитишдан кўра жамоа тартибида ўқитишни афзал деб билади ва бунинг натижасида ўқувчилар ўқиш ва тарбия давомида илмга чанқоқлик сезиб, ўз билимлари билан ғурурланадилар ҳамда бир-бирларига ҳавас қиладилар. Ибн Сино устоз болаларга билим беришга киришишдан аввал уларнинг ҳулқ-атворини ўрганиши ва болалар билан муомалада босиқ, жиддий, берилаётган билимнинг талабалар томонидан қандай ўзлаштирилаётганлигига эътиборли бўлиш лозимлигини уқтиради.

Демак, Ибн Сино қарашлари замирида ёшларнинг ҳар томонлама баркамолликка эришиши учун зарур бўлган ўғитлар мавжуд. Айтиш мумкинки, ўтмишда яшаган буюк боболаримизнинг қарашлари бугунги кунимиз учун ҳам жуда аҳамиятлилиги билан қадрлидир.

Сумора ХАЛИМОВА,
Ўзбекистон Давлат
Жаҳон тиллари университети
талабаси

БУЮКЛИК ОДДИЙЛИКДА

Шукур Бурҳонов ва Абдор Ҳидоятлар санъат олийгоҳларини тугатмасдан ҳам санъат дарғалари бўлишган, деб мактабни ташлаб кетиш керак эмас.

Буюкликни ҳар хил мезонлар билан баҳолашга ҳаракат қиладилар. Мен эса файласуф Ралф Эмерсоннинг: “Ҳеч нима буюкликдек кўзга яққол ташланиб турмайди, оддий бўлиш буюк бўлиш демак”, — фикрига қўшилиб, буюкликнинг мезони оддийлик эканини тан оламан.

Кимнинг гашига нима тегишини билмадиму менинг гашимга жаноза пайтида ҳам жиринглаб турадиган уяли телефон тегади.

Юқори ҳосил олган деҳқонни “Кўрсатилган ёрдамлар туфайли...” деб мақтаймиз. Кам ҳосил олса, “Кўрсатилган ёрдамларга қарамасдан...” деб айтаммиз.

Ҳаётнинг тузи унинг фақат асалдангина иборат эмаслигидадир.

Жамият фақат ақлли одамлардангина иборат бўлганда, аллақачон эсидан оғиб қоларди.

Биз кўп нарса биламмиз, озгинасини тушунаммиз, янада озгинасига амал қиламмиз.

Бир киши: “Ақлдан озаяпман, шекилли”, — деди. Тавба, ақлдан озишдан аввал унга эга бўлиш керак эмасми?

Муҳаммад ТОШБОЛТАЕВ

Бахмал

Қинда таҳририятимиз махсус мухбири Абурауф Раҳимқулов Бахмал туманида ижодий сафарда бўлиб, оммавий-сиёсий тadbирларда, тўю маъракаларда иштирок этди, бахмаллик қариялар ва маҳаллий ижодкорлар билан суҳбатлашди. Авлоддан авлодга, тилдан тилга ўтиб келаётган қизиқарли ривоят ва афсоналарни ўрганиб қайтди.

— Бахмал ўзининг танти ва бунёдкор тоғ кишилари, миришкор бовбонлари, чўпон-чўлиқлари, бетакрор табиий манзаралари, ўрмон ва мрамар заҳиралари билан нурли истиқболга эга. Унинг замини азиз авлиёлар шарофати, серҳосил замини, шифобахш ҳавоси билан ҳам муқаддасдир, — дейди биз билан суҳбатда туман ҳокими Муҳаммадқул Қаршибоев туман ҳаёти билан таништириш мақсадида маҳаллий муаллифларнинг китобларини тортиқ қилар экан.

Бизга берилган асарлар — тарих ўқитувчиси Сайидазим Равшановнинг «Бахмалнома» китоби, шоир Нур Ҳикматнинг «Амир Темур боғи — Бахмалим» қўлёзмаси, бахмаллик Фармон ота, Усмонқул ота, Собир махсум ва Тўхта Исматов сўзлаган Искандар Зулқарнайн, Амир Темур, Мирзо Бобур, Бобораҳим Машраб каби машҳур тарихий шахслар ҳаётига дахлдор ҳикоятлар, Бахмалнинг узоқ ўтмиши билан боғлиқ ривоят ва афсоналар ушбу бадиянинг ёзилишига асос бўлди.

ИСКАНДАРНИ ЯРАЛАГАН КИМ?

Машҳур тарихий асарлар муаллифи Явдат Илёсов ўзининг «Сўғдиёна» романида Искандар Зулқарнайн ва тоғликлар ўртасидаги жангнинг шундай таърифлади: «...аммо тоғликлар

билан жанг шу билан тугамади, македонлар энди текис майдонга чиқишга улгурар-улгурмас, ён томондаги юмалоқ тепа атрофида жанговор болталар билан қуролланган отликлар ёпирилиб келди...

...Қандайдир жасур йигит тишларини ғижирлатганча тўғри Искандарнинг ёнига ёриб кирдида, унинг боши узра ойболтани ўйнатди. Искандар бақириб юборди ва қалқон билан ўзини тўсди. Тоғлиқ шундай зарб билан урган эдики, ойболта олтин қопламани парчалаб, бронза совутни ҳам кесиб ўтиб, тангри Аммон ўғлининг чап елкасини қаттиқ яралади. Искандар тоғликларнинг ҳаммасини қириб ташлашга буюради: «Битта ҳам қолмасин, — шивирлади Искандар гезарган лаблари билан, — битта ҳам қолмасин...»

Айрим тарихий манбаларда Искандар бу жангда шунчаки маҳаллий аҳоли билан эмас, жанговор, уюшган қўшин билан тўқнашганлиги эътироф этилади. Тарихчи олимлар бу жангни Ўсма-Зомин тоғлари этакларида бўлиб ўтган деб ҳисоблайдилар. Айниқса, Б.Фафуровнинг бу жанг ҳақидаги: «Грек босқинчилари билан сўғд қабилаларининг тўқнашуви Мароқанд билан Киропол ўртасидаги тоғларда бўлиб ўтган», — деган қатъий хулосаси мантиққа яқин.

Искандарнинг Сўғд дёрида ҳақиқатан ҳам икки марта яраланганлигини эътиборга олсак, унинг биринчи яраланиши ҳозирги Новқа қишлоғининг Норчўқди ошувида юз берган дейиш мумкин. Чунки бутун Туркистон тоғ тизмаси бўйлаб тик қояли, устида 30 минг жангчи уруш қила оладиган, стратегик жиҳатдан ҳимояланиш учун

бундан қулай жой йўқ. Бу тоғ устидаги Оймоқ қабристонни ўша антик дунё ватанпарварлари-

юришга фатво беради. Темурбек билан Амир Мусо 1369 йилнинг октябрида шитоб

менинг боғим борким, тули ўтгуз оғочдур...

Бу ривоятнинг тилсиз гувоҳи ҳали-ҳанузгача Малгузар тоғининг 2620 метр баландликдаги чўққисида қад ростлаб турибди.

Машҳур тарихчи Бўрибой

РИВОЯТЛАР, АФСОНАЛАР ДИЁРИ

нинг таналарини қучиб, сирли сукунатга чўккан бўлиши табиий.

СОҲИБҚИРОН БОҒИ

1366 йилда Мовароуннаҳр-га ягона ҳукмдорликка даъвогар асосан икки амир — Балх ҳокими Ҳусайн ибн Мусаллам ибн Қозоғон ва Кеш вилоятининг ҳокими Темурбек ибн Тарағай Баҳодирхон эди. “Бир филофга икки қилич сифмас” таомилига кўра ҳар икки амир ҳам бир-бирига пинҳоний ёвлик ҳаракатини бошладилар.

Иттифоқчилар Темурбекнинг бир ўзини мўғулларга қарши йўллашдан чўчир эди. Чунки мўғуллар ҳам унинг ҳарбий салоҳиятини тан олишарди. Агар бу истеъдодли амир мўғуллар билан келишиб кетса, ўзининг ҳоли нима кечишини яхши билган Амир Ҳусайн Темурбекка икки минг кишилик қўшин билан Амир Мусони шерик қилиб, мўғулларга қарши

билан Самарқанддан ўтиб, Хонимқўрғонга етганида, мўғуллар Тошкентга кириб келганлиги ва қишни шу шаҳарда ўтказиш ниятлари борлиги ҳақида хабар олинади. Шундан сўнг Амир Темур от бошини Сўғд тоғлари сари — Абул Фатҳ Усмандий юрти Бахмалга буради.

Куз фаслининг ўрталарида Бахмалнинг Бурнакан, Нушкент, Сарой каби қўрғон-қалъаларида Амир Темур лашкарларининг ҳарбий машқлари бошланади.

Ривоят қилишларича, Соҳибқирон Хожа Кўндаланг бобо зиёратгоҳидан чиқиб, Нўши Равон йўли билан мулозиму устозлари қуршовида боргоҳига қайтар экан, Сангзор доругасида зиёрат қилинмаган яна қандай азиз жойлар борлиги ҳақида сўрайди:

— Улуғ амирим, — дейди мулозимлардан бири отини Малгузар тоғи томон буриб. — Рубъи маскунда Кўҳи Орифондек азиз маскан саноклидир. Мана шу тоғ чўққисида саҳоба Малик Аждарнинг қадамжоси бор. Биз ҳозир ўша зиёратгоҳнинг пойида турибмиз.

Темурбек бир нафас тарадудланиб, отдан тушди. Зуранж қалъа асосида жароҳатланган оёғини авайлаб тоғ пойига, қовжироқ хаслар устига ўтирди ва саҳоба ҳақида дуо ўқиди.

— Қадамжога оби-ғиштан мўъжазгина хонақоҳ бино қилиш бизга фарз бўлди, токи ул муҳтарам зот шаънига қилинган бу арзимас хизматимиз охиратда васиқаи баротимиз бўлсин. Авлодаримиз хотирлаб юрсинлар. Кўҳи Орифондан бошланмиш

Аҳмедовнинг ёзишича, Амир Темур 1362-1369 йиллар орасида инсон боласи дош беролмайдиган азоб-уқубатларни бошдан кечирган. Ўша йиллар орасида Бахмалда ўтган санокли кунларда Соҳибқироннинг бу заминда ётган азиз-авлиёлар руҳи орқали Аллоҳдан тилаган илтижолари, муқаддас жой жорубкашларига улашган садоқатлари, хайр-эҳсонлари Аллоҳ ҳузуринда қабул бўлган бўлса ажабмас. Қишлоғи Тошкентда ўтказган мўғул лашкарлари орасида ихтилоф чиқиб, Мовароуннаҳрни жангсиз тарк этганлари ҳақидаги хушхабарни эшитгач, “хосиятли замин” (Бахмал)ни 1370 йилнинг баҳорида тарк этаркан, Амир Темурнинг толе юлдузи кулиб боққан кунларнинг саҳифалари очилиб, тарих унга “Буюк жаҳонгир” дея сарлавҳа битаётган эди.

БОБУР МИРЗО ИЗИДАН

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўзининг умр йўли ҳақида хат қилар экан, Сангзор ва унинг қўрғонлари, тоғ ошувлари ҳақида қатор маълумотлар келтирган. Бахмал ва унинг тоғ ошувлари нисбатан хатарсизлиги билан Бобур Мирзонинг эътиборини тортган. Чунки қўл остидаги ҳарбий кучнинг озлиги доимо хушёр йўл босиш кераклигини тақозо этган.

Бобур Малгузар тоғининг Увол-Зартепа ошуви орқали Ёрйалоққа, Сангзор қўрғонига қўнади. У Қўрғон ёнидаги

Қирқчилтон булоғини ўзининг боргоҳи этиб белгилайди. Хасталиқдан сўнг бироз ўзига келган Бобур Мирзо Сангзордан то Хонимқўрғонгача бўлган кент ва қўрғонларни гоҳ жанг, гоҳ музокара, гоҳ дағдаға билан эгаллаб, Самарқандга бироз йўл очади. Лекин қўл остидаги қўшин билан кўҳна пойтахтни олишига кўзи етмайди. Сангзор дарёси ёқалаб Зартепа яқинидаги ошувдан Уволга, ундан Пишарорга боради... Мақсади хасталиқ ва беморликдан йўқотаёзган соғлигини тиклаш, бобокалони Амир Темура қадами теккан азиз авлиёлар ва қадамжолар зиёратидан куч-қувват олиш эди. У Биби Навқа булоғидан сув ичиб даволанади. Не бахтки, бу саргардонлик кунларида уни сўраб ўзи каби саргардон Шайхулислом Хожа Абдулмакарим келади. Мусофирликдан дийдаси сув бўлган бу икки буюк зот узоқ омонлашади. Хожа дастурхон устида Бобур

Мирзога Худодан иноят тилаб фотиҳа ўқийди. Шайхулисломнинг дуоси қабул бўлади. Уч кун ўтгач, Марғилодан намозидигар пайти хушхабар келади. Ади Дўст тоғойи чопар йўллаб, Бобур Мирзога Марғилонни топшириб, хизматида бўлмоқ истаги борлигини маълум қилади. Бобур кеч бўлишига қарамай Бахмални тарк этади.

Бобур хатарли тоғ йўллари ортида қолдириб, Ёр яйлоққа қадам қўяди. Сангзорда уни Қамбар Али Мирзо кутиб олади. Вазиятдан хабардор бўлгач, Нуши равон йўли орқали Янгиқўрғонга йўл олади. Уч кун ўтар-ўтмас, Хожа Абдулмакарим фатвоси ва ҳамроҳлигида 240 сарбоз билан Самарқанд сари йўл олади.

БОБОРАҲИМ МАШРАБ БАХМАЛДА БЎЛГАНМИ?

Келитош — Дўлана дам олиш манзилгоҳига элтувчи тоғ дарасида жойлашган. Келитошда Бобораҳим Машраб умрининг охириги йилларида, яъни Маҳмуд Қатағон ҳузурига кетишдан бир неча кун олдин бўлган эканлар. Бу даранинг асримиз бошида "Раим дара" дейишларининг боиси ўша ташриф билан боғлиқ бўлса, ажабмас.

Ривоят қилишларича, Бобораҳим Машраб Бах шаҳридан нашъу намо излаб Қоратош қишлоғининг форли тепасига келиб кўним топибди. Қоратош кенгликларида Имомқулбой исмли мол-мулки беҳисоб кишининг қўйлари, туя йилқилари боқилар экан. Пешин чоғи Бобораҳим таважжуҳга берилиб, Форлитепа устида тош йўниб кетибди. Пастда чўпон-чўлиқлар билан суҳбат қуриб ўтирган Имомқулбой бу ғайриоддий ҳолатдан ҳайратланиб, тош йўнувчини даврага чорлабди. Ўртада жун дастурхон, қозонда қўй гўшtidан

қовурдоқ, кумғонда сув қайнаган. Дарवेशона уст-бош кийган меҳмонга даврадан жой бериб, емакка ундабдилар. Бироз тановулдан сўнг, бой меҳмондан қаердан келаётганини ва қаёққа йўл олганлигини сўрабди. Бобораҳим: "То Аллоҳ ҳузурига етганча, нонталабман", — дебдилар. Имомқулбой "нонталаб"нинг қўлига таёқ тутиб, сурув ортига солибди. Орадан кунлар ўтибди. Имомқулбой янги чўпонидан хабар олгани сурув бошига келса, қўйларини бўрилар боқиб юрган эмиш. Чўпон эса янтоқзорда оёқ яланг, Аллоҳнинг тўқсон тўққиз исм-сифатини ёд этиб, рақсу само қилаётган эмиш. Бой бу ҳолатни кўргач, чўпондаги илоҳий бир сирни илғаб, унинг этагини ўпиб юкинибди. Имомқулбой чўпонига ихлоси жўшиб, ўз васиқасида бўлган обод ва сўлим тоғ дарасини унга ҳадея этган экан.

МАЛИК ВА МАЛИКА ҚИСМАТИ

Бу сўлим жой араб истилоси даврида "Кўҳи Орифон" деб аталган. Демак, Бахмал водийси "Улуғ кишилар тоғи" деб эъзозланган. Авлиёлар мазори, азиз жойларнинг кўплиги бу номнинг асосли эканлигини кўрсатади. Малғузар тоғининг энг баянд чўққисида Малик Аждар зиёратгоҳи бор. Бу улуғ зотнинг асл исми Абдумалик бўлиб, Малик Аждар лақабидир. Дин тарихига оид манбаларда Абу Аюб Абдумалик ибн Язид деган киши такрор-такрор қаламга олинади, лекин бу қадамжони у киши билан боғлашга бизда асос йўқ.

Ўзи танлаган йўл бу саҳобага қимматга тушибди: офтоб уриши, ташналик оқибатида бор лашкаридан жудо бўлиб, боши оққан томонга йўл олибди. Неча кунлар узоқ йўл азобини тортган Малик Аждар Сўғд тоғларига — Бахмалга келиб қолибди.

Иттифоқо, ўша кунларда Ўратепа беги ҳусн-малоҳатда беназир қизига муносиб қуёв танлаш учун чор-атрофга жарчилар қўйиб, мерганларни бел-

лашувга чорлайди. Шарт — кимда-ким юз қадам наридаги тангани камон ўқи билан урса, малика унга жуфти ҳалол, нишонга теккиза олмаса, бошидан жудо бўларкан. Бу оғир шарт не-не йигитлар бошига етибдию, лекин ғолиб топилмабди. Танловга чорлаб, қайта қўйилган жарчилар овозасига бир киши — Малик Аждар келибди. Бу йигитнинг шартни удалаганини эшитган малика унга шоҳона кийимлар йўллаб, ҳузурига чорлайди. Лекин Малик Аждар ғайридин қизга уйланмаслигини айтади. Ғурури топталган қиз уни ўлимга буюради. Малик Аждар ўйлаб кўриш учун қирқ кун муҳлат сўрайди. Малика розилигини олган саҳоба Бахмал тоғларининг ҳар бир дарасини кезиб, истироҳат қилади. Лекин барчани ҳайратга солиб, ҳар куни тоғ чўққисига чиқишни, икки ракаат намоз ўқишни, сўнг шу чўққидан кун чиқар тарафга узоқ ва орзиқиб тикилишни тарк қилмас эди. Берилган муҳлатнинг охириги куни у чўққидан хуш кайфият билан тушиб малика ҳузурига йўлибди.

Малика ҳам шу оқшом сирли туш кўрган экан. Тушида чеҳрасида нур таралиб турган бир мўсафид дер эмиш: “Эй, маликам! Менинг динимга киргин. Бу бебаҳо дунёнинг обод экан, кел, охирагинг ҳам обод бўлсин!” Малика бир ҳолатга тушиб, ҳузурда ҳозир бўлган Малик Аждарга кўрган тушини айтиб: “Яқинларингиз орасида шундай мўсафид киши борми?” — деб сўрайди. Маликанинг таърифи пайғамбаримиз (с.а.в.) сифатларининг айнан ўзи эди. Саҳоба ҳаяжондан титраб дебдилар:

— Тушингизга Расулуллоҳ (с.а.в.) кирибдилар. Муборак бўлсин!

— У кишининг динига кираман, шартини айтинг!

— Калима келтирсангиз бас, маликам!

— Лекин отам билиб қолса, нобуд бўламиз.

— Кўрқманг, ҳозиргина хув

тоғнинг чўққисидан тушиб кел-япман. Кунчиқар тарафдан қуюқ чанг кўтарилди. Ўратепага ғолиб ислом қўшинлари кириб келди.

Шундай қилиб, қиз ислом динига кириб, саҳобанинг жуфти ҳалоли бўлибди. Шу-шу улуғ зот қирқ кун муттасил чиқиб тушган тоғ чўққиси Малик гузар деб номланибди. Неча асрлар ўтиб, бу ном Малгузар бўлиб қолган экан.

Малгузар ота деб номланувчи бу тоғ чўққисига хонақоҳ қурилган. Пастада булоқ бор. Таажжубки, булоқ суви фақат қалқиб туради: на оқади, на қурийди. Саҳоба қадамжосини зиёрат қилиш ва бу мўъжизавий булоқ сувидан ичиш учун яқин-йироқдан келувчилар қадами узилмайди.

Юргимизда, хусусан, Бахмалда мавжуд бўлган авлиёлар қабри, азизлар қадамжосининг аксарият қисми ислом дунёсида машҳур бўлган, пайғамбарлар, сўфийлар, азиз-авлиёлар, пирлар, халифа ва шайхларнинг номлари билан боғлиқлигининг табиий асоси бор. Қадим диний китобларда ёзилишича, машҳур Султон Вайс вафот этганда етти иқлимдан муридлари етиб келганлар. Ўшанда антиқа ва маъқул тадбир қўлланган. Бир хилдаги етти та тобут ясалган. Бу тобутларнинг фақат биттасида марҳум жасади бўлиб, қолганларида марҳум оғирлиги, кўринишига тенг келадиган бошқа жасади ёки буюм жойланган. Жаноза ўқиб бўлиниши билан маросимга қадҳдолик қилаётган киши тобутларни кўрсатиб: “Қани, танлаганингизни олинг!”, — деб буйруқ берган. Муридлар пирларининг жасади бор-йўқлиги гумон бўлган тобутларни елкаларига олиб, ўз юртларига равона бўлишган.

БОҒИМОЗОР АҲСОНАСИ

1369 йили авжи кўклам пайтида Амир Темурнинг амир Мусо ҳамкорлигидаги қўшини Жеталарга қарши ҳарбий тайёргарликни авж олдиради. Ҳарбий машқлар даврида аскарларига қанчалик оғир бўлса, жанг пайтида шунчалик енгил

бўлишини ўзининг саркардалик тажрибасида кўп бор синаган Темурбек Ўснат, Навқа кентларида жойлашган лашкаргоҳларини бетиним назорат қилар, уларни Қора, Сангзор каби қалъа-қўрғонларга юборар, қир-адирларда беҳисоб қўшин наъраси эшитилиб турарди. Шундай кунларнинг бирида лашкарбошилар орасида Темурбекнинг эътиборини қозongan Саййид Мир Халилуллоҳ бетоб бўлиб қолади. Садоқатли лашкарбошилар қаторида саналган бу зот Темурбекнинг пири Мир Саййид Бараканинг укаси эди. Олий фармон билан кўрилган барча муолажалар, энг сара табиблар ҳам бу бедаво дард қаршисида ожиз эканлигини айтиб, амир оёғига бош уришади. Чорасиз қолган Темурбек беморни тоғ дараларидаги энг сўлим жойга олиб боришни буюради. Бу жой Боғимазор сойи оқиб тушувчи дарадаги қўшчинор сояси эди. Бу ерда ночор ва бемажол Саййид Мир Халилуллоҳ улуғ амир қўлидан сув ичмоқ ниятини айтади. Раҳмат булоғидан келтирилган сувдан бир оз чанқоғи қонган бемор атрофдагилардан розилик сўраб жон беради.

...Соҳибқирон содиқ лашкарбошининг қабри пойига тиз чўкиб, тиловат қилади. Сўнг мулозимларидан бирига айтиб, ўша ерга белги қўйдиради. Анча йиллар ўтиб қудратли Турон давлатининг мутлоқ ҳукмдори бўлган Соҳибқирон ўша мулозимни ҳузурига чақириб, сўрайди:

— Қўшчинордаги қолдирган белгим ёдингдами?

— Ҳа, амирим.

— Ўша ерга шинам, ҳам ихчам бир хонақоҳ қуришни ният қилган эдим. Тархини чизиб берурлар. Ўзинг бош бўлиб қурдирасан. Ҳамма керакли жиҳоз ва кучларни ихтиёрингга бердим. Бор!

Шундай қилиб, саййидлар авлоди руҳига кўрсатилган беқиёс ҳурмат ва чексиз садоқат рамзи — гумбазли хонақоҳ бунёд этилади ва “Боғимозор ота” деб номланади.

Дўрмон

Ҳангомалари

Яқинда «Зарқалам» нашриётида Шодмон Отабекнинг «Дўрмон хангомалари» китобининг тўлдирилган учинчи нашрини босмадан чиқди. «...китобчада турли-туман латифалар, аскиялар, ўткир гаплар, топқирлик билан берилган жавоблар тўпланган. Уларнинг ҳаммаси биз учун қадрли ёзувчиларнинг унутилмас сиймоларини яна бир бор гавдалантиради», — дейди китоб сўзбошисида Ўзбекистон Қаҳрамони, устоз Озод Шарафиддинов (Аллоҳ раҳматига олган бўлсин). Устознинг бу фикрлари ҳақлигини қарангки, яқингинада орамизда юрган домланинг ўзлари, Шукур Холмирзаев, Рауф Парфи, Тўра Сулаймон каби ижодкорларни кўриш, гурунгини эшитишнинг энди иложи йўқ. Бугун мухлислари уларни соғинсалар, Шодмон Отабекнинг китобини варақлашади.

Китобни зўр қизиқиш билан, бир нафасда ўқиб чиққан устоз-шоир Эркин Воҳидов шундай ёзади: «Адабий муҳитни кулгусиз, қувноқ гурунглрсиз тасаввур қилиш қийин. Машҳур, таниқли одамлар ҳақида эса ҳаммаша қизиқ гаплар, хангомалар бўлади.

...Қизгин суҳбат ва гурунглрда гоҳо бир лаҳзада ўтиб кетадиган нозик қочиримларни, ним табассумли ҳолатларни ҳамма ҳам бирдек илғайвермайди. Қолаверса, буни илғаш, бундан завқ олиш бошқа-ю, уни сўз маржонига териб, оҳорини тўкмай, ўша кайфиятни китобхонга «юқтира билиш» бошқа».

Азиз журналхон, сиз ҳам Дўрмон хангомаларидан «татиб» кўриб, холис баҳони ўзингиз берарсиз.

АНТИҚА ҚАЛИН

Атоқли ёзувчи Саид Аҳмад ўзбек ёзувчилари билан яхши борди-келдиси бўлган қозоқ адабаси Хонбиби Эсонқораевани бир кунни Дўрмондаги дала ҳовлисига таклиф қилади. Адибнинг ўзи ош дамлайди. Ош устида ҳазил-мутойиба авжига чиқади.

— Хонбиби! — дейди Саид Аҳмад.
— Ўзинг биласан, неча йиллардан бери сўққабошман. Менга тегиб қўя қолмайсанми?

— Вой, ахир менинг эрим бор-ку!

— Хўш, нима бўпти? Ахир сизлар икки фуқароликни ёқлаяпсизлар-ку! Икки эрлик ҳам шунга ўхшаган гап-да...

— Агар хўп десам, қалинга нима берарсиз? — дейди Хонбибининг ҳам қувлиги тутиб.

— Қалинни мен эмас, сен беришинг керак.

— Нега энди?

— Мен — халқ ёзувчиси, машҳур адибман! Шунини ҳисобга олиб қалинни сен берасан-да. Майли, менга кўп нарса керак эмас, мўртта туя берсанг етади.

— Туяни нима қиласиз? Бу ерда боқолмасангиз...

— Менга туянинг ўзи эмас, гўнги керак. Боғимга ўғит қиламан.

— Ундай бўлса, яхшиси, қалин учун тўрт қоп гўнг бера қолай...

ИШОНТИРИШ УСУЛИ

Ўзбекнинг Афандиси деб ном чиқарган ёзувчи Адҳам Ҳамдам бир зиёфатдан чиқаётиб, мезбонга шивирлайди:

— Янгангиз жуда ҳам рашкчи-да! Ўзим шафтолиқоқи бўлиб қолсам ҳам рашк қилавериб куйдиради. Мана, ҳозир уйга борсам, зиёфатдан қайтганимга ишонмайди...

— Қизиқ, унда нима қилсак экан? — дейди мезбон астойдил ачиниб.

— Мана бу дастурхондаги ноз-неъматлардан бир тугун қилиб машинамга ташлаб қўйинг-чи! Зора, янгангиз зиёфатдан қайтганимга ишона қолса...

ВИЖДОН АЗОБИ

Бўрибой Аҳмедов троллейбусда кетаётиб, бир вақтлар «Алломиш» достонини уриб чиққан олимни учратади. Олимнинг озиб-тўзиб кетганига ишора қилиб, домла:

— Сизга нима бўлди? Алломишдек йигит эдингиз-ку?!

Бечора олим навбатдаги бекатгача қизариб бориб, хайрни насия қилиб қўя қолади.

ЎЙИН ДАРАЖАЛАРИ

Биринчи ўзбек шахмат устаси Мамажон Муҳиддинов жўрабоши бўлиб, республиканинг шахматга ишқибоз адиблари, санъаткорлари, олимларини «шахмат гапи»га тўплаб турарди.

Бир меҳмондорчиликда Эркин Воҳидов раҳматли Раҳматилла Иноғомов билан дона сураётган эди. Шу маҳал хонадон соҳиби Иброҳим Мусаев гапириб қолади:

— Эркин ака, яқинда бир газетада «шахмат гапи» ҳақида ёзишган экан. Негадир Раҳматилла икковингизни тилга олишмабди. Сизлар у ерда уйнамай қўйдингизларми?

— Ҳа, биз ҳозирча уйнамаяпмиз. Сабаби — менинг ўйин даражам

уларниқидан юқори. Раҳматилла-нинг ўйин даражаси уларниқидан паст...

ОЗОДЛИК ДАРАХТИ

Абдулла Орипов шогирди Шукур Қурбон билан дала ҳовлисига кўчат экмоччи бўлади. Ёрдмчилар келиб, кўчатлар оралиғи ва ернинг чуқурлигини рисоладагидек қилиб қазиб кетишгач, шоир шогирдидан илтимос қилади:

— Шукуржон кетмонни олиб, мана бу чуқурларни кўмиб чиқ!

— Ҳали кўчатни экканимиз ўқ-ку?!

— Улар кўрсатган жойга экмаймиз! Қаёққа борсанг чеклаш, маън қилиш! Бу ерда ҳам бу ерга экма, мана бу ерга эк, оралиғи шунча, чуқурлиги бунча! Йўқ! Бу кўчатни ҳов анов ялангликка экамиз! Озодлик дарахти бўлиб кўкариб турсин!

Озодликнинг ўша дарахти ҳамон яшнаб-кўкариб турибди.

СОПИ ЎЗИДАН

Дўрмондаги ижод уйида Тўра Сулаймон, Мурод Муҳаммад Дўст, Тоҳир Қаҳҳор каби бир гуруҳ ёзувчи, шоирлар гурунглашиб ўтиришганда, кимдир таклиф қилди:

— Зерикиб кетдик. Келинлар, карта ўйнаймиз!

— Эй, қўйинлар, бу гап раисимиз Сарвар аканинг қулоқларига етиб борса, яхши эмас, ёзувчилар қимор ўйнар экан, деб ўйлаши мумкин.

Барибир ёш, қизиққон шоир Тоҳир Қаҳҳор чиқолмай хитоб қилди:

— Бу ерда фақат ўзимиз-ку! Ким чақимчилик қилиши мумкин?

Бир четда индамай турган Тўра ака қошларини кериб, жиддий алпозда деди:

— Ахир, биз бу ерда қанд еб ўтирибмизми? Бориб айтаммиз-да!

ЎХШАШ АДИБЛАР

Кўпчилик ёзувчи Тоҳир Маликни Саид Аҳмад акага ўхшатишади. Ҳатто бу саволни у кишининг ўзларига ҳам беришади. Тоҳир ака бўлса: “Йўқ, мен Саид Аҳмадга эмас,

устоз менга ўхшайдилар”, — деб эътироз билдириб қўя қоладилар. Бу гапдан хабар топган Саид Аҳмад Тоҳир акани сиқувга олади:

— Сен бола нима деб юрибсан, ўзи?

— Рост-да мен сизга ўхшасам, саксонга яқинлашган чол бўлиб қоламан. Сиз менга ўхшасангиз, энди қирққа кирган қирчиллама йигит бўлиб қоласиз.

— Э, тилинга шакар, ўғил бола! Майли, шундай деб юравер, айниқса, хотин-қизлар олдида кўпроқ айт.

ШЕЪР НИМАДА ЁЗИЛАДИ

Бир анжуманда ёш шоир шеър ўқиётди, ногоҳ давомини эсдан чиқариб қўяди. Вазиятдан чиқиш учун дафтаридан ўқиётган шеърини ахтара кетади. Топгач эса ўз ёзувини ўқиёлмай пешонаси тиришади. Бояқиш терлаб кетади. Тингловчиларга изоҳ бериш учун чоғланганида Рауф Парфи шоирга ҳазил қилади:

— Шеърни қўл билан ёзиш керак-да, шоир!

ҲАТТО ИЧИШГАН ҲАМ

Дўрмондаги ижод уйи ошхонасида тушлик қилаётгандик. Кимдир гўшт сал ҳидланибди, деб қолди.

— Хитойда гўштни атай саситиб ейишаркан! — деди шарқшунос ёзувчи Дадахон Нурий.

— Илгарилари чўпонлар гўжани ҳам ачитиб ейишарди, — дедим болалик чоғларимни эслаб.

Шу маҳал рўпарамма ўтирган Ваҳоб ака ялт этиб қаради. “Ейишарди” сўзи ноўрин айтилганини дарҳол сездим у тилимни тишлаб қолдим. Гап келганда отасиниям аямайдиган Ваҳоб Рўзиматов чиройли киноя қилдилар:

— Тўғри, окоси, гўжани ҳатто ичишган ҳам!

АБДУЛЛА — ШЕР

Бир кун Дўрмонда истиқомат қилаётган Азиз Абдураззоқ гурунглашиш учун шоир Абдулла Шернинг чорбоғига боради. Йўлак адоғида чопонини елкасига ташлаб

Шодмон ОТАБЕК

шоир кўринади. У билан кетма-кет кичкина кучукча ҳам чиқиб келиб, Азиз акага қараб ҳураверади. Азиз ака лайчага қараб шундай дейди:

— Қанчалик акилламагин, сен барибир лайчасан. Абдулла эса — шер!

ШОИР ЭРИБ КЕТСА

Шоир Юсуф Шомансур радионинг фаол муаллифларидан эди. Кунлардан бир кун у асарни ҳали эфирга кетиб улгурмасдан муҳаррир Анвар Эшонунинг олдига чопади. Муҳаррир дўстининг қалам ҳақини олиб бериб, ресторанга бошлайди. Йўл-ўйлакай Анвар ака офайнисида юз сўм қарз олади.

Ресторанда Анвар ака ўта сахийлик билан буюртма беради. Бир маҳал Юсуф ака:

— Дўстим, айт-чи, нега мендан пул қарз олиб, яна ўзимни меҳмон қилаяпсан? — деб сўрайди.

— Чунки сен ҳаммадан зўр шоирсан.

— Ҳмм... шундай дегин?! Унда мен қарзимнинг ярмидан кечдим.

Шундай бўлишини билган Анвар ака дўсти шаънига яна бир-икки оғиз илиқ гап қилади. Мақтовлардан эриб кетган Юсуф ака гапга нуқта қўяди:

— Анвар! Қарзимдан кечдим...

— Доктор, мен ўлаяпман

— Ҳозир мен сизга ёрдам бераман.

Икки терапевт суҳбатлашяпти:

— Ишларинг қанақа?

— Ёмон. Беморларим бир касалликдан даволасам, бошқа касалликдан ўлаяпти. Ўзингда ишлар қандай?

— Яхши. Менинг беморларим қайси касалликдан даволасам, шу касалликдан ўлаяпти.

— Ана, мен севган қиз келаяпти.

— Севган қизинг бўлса, нега уйланмайсан?

— Моддий томонини ҳисобга олиб. Чунки у менинг энг яхши мижозим.

Бемор қабулга ёзилиш учун врачга кўнғироқ қилди.

— Сизни фақат икки ҳафтадан сўнг қабул қила оламиз, — деди врач.

— Ахир мен унғача ўлиб қолишим мумкин-ку!

— Агар хотинингиз бизга кўнғироқ қилиб қўйса, қабулни бекор қилиб қўямиз.

Врач тиббий кўрикка келганлардан бирида бит борлигини аниқлаб, деди:

— Сиз битга бирор даво чорасини кўрдингизми?

— Йўқ, чунки улар касал бўлишмайди.

Ёш болалар суҳбатлашмоқда:

— Дадам грипп бўлган экан, ойим бошқаларга микроб ўтмаслиги учун кийимларини қайнатаяпти?

— Ундай бўлса, дадангни қайнатиб олмайсизларми?

— Ҳамшира, беморнинг ҳарорати қанча?

— Жойида, хона температурасида.

Эълондан:

Клептоманияни клаустотробофия ёрдамида даволаймиз.

Газета ўқиётган хотин эрига деди:

— Бу ерда инсон ҳаётини 150 ёшгача узайтирадиган аппарат ҳақида ёзишибди.

— Яхши нарса экан, агар бўйдоқ бўлганимда, албатта, уни сотиб олардим.

ЗУМРАД таъёрлади

